

ISSN 2335-8998 (Online)

Teisės e-aktualijos

2015 m. Nr. 2 (8)

„Teisės e-aktualijos“, tai Internetinis leidinys, kuriame skelbiami Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotojų parengti socialinės plėtros darbai, kurie buvo pateikti valstybės bei savivaldybių institucijoms.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

ISSN 2335-8998 (Online)

© Lietuvos teisės institutas, 2015

TURINYS

I. Mokslinė išvada. NUTEISTŪJŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME UŽIMTUMAS: PADĖTIS IR GALIMYBĖS.....	4
II. Mokslinė išvada. SOCIALINIO TYRIMO IŠVADOS INSTITUTO REIKŠMĖ BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE (LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO 253 ¹ STRAIPSNIS)	21
III. Mokslinė išvada. PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINGUMO MINISTERIJOS PASIŪLYMĄ ATLIKTI MOKSLO TYRIMĄ DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ ĮSTATYMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ RENGIMO IR SUDARYMO TAISYKLI TOBULINIMO.....	38

I.

Dr. Gintautas Sakalauskas

NUTEISTŪJŲ LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME UŽIMTUMAS: PADĖTIS IR GALIMYBĖS¹

Ši mokslinė išvada parengta siekiant teoriniu ir praktiniu požiūriu įvertinti nuteistųjų laisvės atėmimu užimtumo padėtį ir galimybes. Joje trumpai analizuojamas istorinis kalinių užimtumo kontekstas, siekiant atskleisti ir įvertinti buvusios tradicijos įtaką dabartiniam teisiniam reguliavimui ir praktikai. Išvadoje brėžiant galimą kalinių užimtumo plėtros perspektyvą ateityje remiamasi tarptautiniais standartais, Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkų įžvalgomis, apibendrintai pateikiama ir analizuojama kalinių užimtumo statistika. Čia dėstomos mintys galėtų tapti pagrindu už įkalinimo sistemos administravimą atsakingų asmenų diskusijai, sprendimams ir praktiniams pokyčiams.

1. Istorinis ir šiuolaikinis įkalinimų asmenų darbo reikšmės kontekstas

Nuo pat modernios įkalinimo sistemos raidos pradžios kalinių darbas atliko svarbų vaidmenį kalinimo procese. Viena vertus, buvo tikima teigiamu darbinės veiklos poveikiu nuteistiesiems, kita vertus, kaliniai buvo išnaudojami kaip pigi darbo jėga.² Jokia kita sistema nebuvo taip stipriai orientuota į kalinių darbo išnaudojimą kaip sovietinė³ – įkalinimo įstaigos vadintos „pataisos darbų kolonijomis“, kodeksai – „pataisos darbų kodeksais“, viena pagrindinių nuteistųjų pataisymo ir perauklėjimo priemonių buvo laikomas „visuomenei naudingas darbas“, o viena iš pagrindinių politinio auklėjamojo darbo formų laikytas „lenktyniavimas darbe“.⁴ XX a. 8-ajame dešimtmetyje kalinių darbas Sovietų Sąjungoje ne tik lėmė tai, kad Vidaus reikalų ministerija buvo tarp 5 pirmaujančių pramonės (!) ministerijų, kalinių darbas buvo panaudojamas daugiau kaip 30-yje liaudies ūkio šakų bei pošakių, bet ir buvo svarbiu biudžetinių pajamų šaltiniu,⁵ kartu itin pabrėžiant darbo svarbą „taisant“ nusikaltėlius.

Šiuolaikinėje įkalinimo sistemoje kalinių darbas nelaikomas savitiksliu pajamų šaltiniu, tarptautiniai standartai pabrėžia būtinybę organizuojant kalinių darbą nesiorientuoti į kuo didesnę

¹ Parengta pagal Lietuvos teisės instituto 2015 m. veiklos plano 1.3.1.4. punktą, pasiūlius Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai. Autoriaus parengtame ir leidybai pateiktame moksliniame straipsnyje taip pat panaudotos kai kurios šios mokslinės išvados dalys (Sakalauskas G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos // Teisės problemos, 2015, Nr. 2, p. 5–53).

² Van Zyl Smit D., Dünkel F. Prison Labour: Salvation or Slavery? Aldershot: Ashgate, 1999, p. VII ir toliau; Laubenthal K. Strafvollzug. 3. Aufl. Berlin/Heidelberg: Springer Verlag, 2003, p. 187.

³ Зубков А. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва, 2003, p. 505.

⁴ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos pataisos darbų kodeksas, priimtas 1971 m. liepos 15 d. įstatymu Nr. VIII-7 // LTSR įstatymų sąvadas, 1971-07-15. 7 ir 57 straipsniai.

⁵ Зубков А. Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва, 2003, p. 505.

pelną,⁶ taip pat pripažįstama, kad darbas sudaro reikšmingą įkalinimo realybės dalį, jis padeda prasmingiau įveikti kasdienybę, o jo reikšmė itin gerai išryškėja tuomet, kai kaliniai nieko nedirba ir neužimami jokia kita prasminga veikla.⁷ Kalinių darbinis užimtumas laikomas vienu iš svarbiausių įkalinimo įstaigų **stabilumo veiksmų**,⁸ o dauguma įkalinčių asmenų **prasmingo užimtumo nebuvimą faktiškai išgyvena kaip papildomą baudimą**.⁹

Darbinė veikla įkalinimo įstaigose svarbi ne vien tik kaip vienas iš *a priori* žalingo kalinimo poveikio mažinimo būdų, bet ir kaip sėkmingos integracijos atlikus bausmę prielaida. Kriminologiniuose tyrimuose pastebimas daugiasluoksnis ilgalaikės bedarbio karjeros ir kriminalinės karjeros persipynimas, o tai įkalinimo įstaigoms „pabrėžtinai rodo būtinybę dėti visas pastangas, kad tikslingomis, pirmiausia į darbo sritį orientuotomis integracijos programomis būtų nutrauktas nedarbo, nusikalstamo elgesio ir įkalinimo užburtas ratas“.¹⁰

2006 m. Europos kalėjimų taisyklės¹¹ kalinių darbui skiria visą skyrių, iš jame įtvirtintų nuostatų paminėtinos kelios kartinės:

- „suteiktas darbas kiek įmanoma turėtų būti toks, kad palaikytų arba padidintų kalinių galimybes sąžiningai užsidirbti pinigų gyvenimui išėjus į laisvę“ (26.3 punktas),
- „atsižvelgiant į turimų darbų pasiūlą, tinkamą profesinę atranką bei įstaigos drausmės ir tvarkos reikalavimus, kaliniai turi turėti galimybę pasirinkti tokį darbą, kokį jie nori dirbti“ (26.6 punktas),
- „kad kaliniai galėtų pasiruošti darbo sąlygoms laisvėje, darbo organizavimas ir metodai kalėjime turi būti kiek galima panašesni į taikomus už institucijos ribų“ (26.7 punktas).

Šiuolaikinę darbo įkalinimo įstaigose ir ypač jo tinkamo įvertinimo reikšmę išraiškiningai paaiškino Vokietijos Konstitucinis Teismas savo 1998 m. liepos 1 d. sprendime. Teismas rėmėsi Vokietijos Konstitucija paremta įstatymo leidėjo pareiga išplėtoti veiksmingą nuteistųjų laisvės atėmimu resocializacijos koncepciją, pagal kurią turėtų veikti įkalinimo įstaigos. Resocializacijos principas išplaukia iš pagrindinės visų teisių teisės – žmogiškojo orumo ir socialinės valstybės principo.¹² Turi būti skatinamas nuteistojo gebėjimas ir valia gyventi atsakingai, kad ateityje laisvos visuomenės sąlygomis jis nebeusikalstų. Taigi tai, kad kaltininkas pakartotinai nebeusikalstų ir nedarytų žalos kitiems asmenims, yra tiesioginis visuomenės ir valstybinių institucijų interesas. Taigi darbas, kurį kalinamasis dirba, veiksminga resocializacijos priemone bus tik tuomet, kai **toks jo darbas bus**

⁶ Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, priimtose 1957 m. liepos 31 d. // Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos (sudarytojas M. Aidukas). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 241, 72.(2) punktas. Panaši nuostata įtvirtinta 2006 m. Europos kalėjimų taisyklių 26.8 punkte.

⁷ Kaiser G. Strafvollzugssysteme im Rechtsvergleich. In: Gesellschaft für Rechtspolitik (Hrsg.): Bitburger Gespräche, Jahrbuch 1986/2, p. 65–86.

⁸ Hammerschick W. Arbeit im Strafvollzug – Rechtslage und Realität im europäischen Vergleich // Hammerschick W., Pilgram A. (Hrsg.) Arbeitsmarkt, Strafvollzug und Gefangenenarbeit. Baden-Baden, 1997, p. 75.

⁹ Austrijoje atliktų tyrimų rezultatų pavyzdžiu. Ten pat, p. 74. Apie kalinių darbą jų resocializacijos kontekste plačiau žr. Sakalauskas G. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos // Teisės problemos, 2015, Nr. 2, p. 5–53.

¹⁰ Dünkel F., Drenkhahn K. Behandlung im Strafvollzug: von „nothing works“ zu „something works“ // Bereswill M., Greve W. (Hrsg.). Forschungsthema Strafvollzug. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2001, p. 392.

¹¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių. Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.

¹² Vokietijoje socialinės valstybės idėja sujungiama ir su valstybės santvarkos forma, ir su teisinės valstybės koncepcija, tokia „sąveika grindžiama įsitikinimu, kad socialinės valstybės turinys nėra ir negali būti atskirtas nuo teisinės valstybės principo, kuris yra visuomenės demokratinės sistemos pagrindas. Vokietijos valstybės socialinis apibūdinimas pirmiausia reiškia tai, kad valstybė negali nesirūpinti tais, kurie socialine prasme yra pažeidžiami ir kad valstybė turi prisiimti dalį atsakomybės už jų socialinę būseną. Tai nereiškia, kad čia siekiama sukurti visuotinės gerovės valstybę ir vien tik valstybės valdomą ir organizuojamą ekonominę sistemą. Šio principo esmė yra ta, kad valstybė stengiasi vienodai paskirstyti našta pačiai valstybei ir piliečiams, ir atskiriems piliečiams. Socialinės valstybės principas yra svarbiausias Vokietijos socialinės rinkos pagrindu sukurtu ekonomikos modelio elementas“. Žilys J. Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija, 2006, Nr. 12 (90), p. 16 (cituojuant Vainiūtė M. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas // Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 108–109).

tinkamai įvertinamas. Šis įvertinimas nebūtinai turi būti vien tik finansinis, jis kalinamajam turi parodyti darbo vertę ir privalumą ateityje, gyvenant savarankiškai, atsakingai ir nenusikalstamai.¹³

2. Teisinis kalinių darbo reglamentavimas Lietuvoje

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso¹⁴ (toliau vadinama – LR BVK) 125 straipsnis įtvirtina kalinių pareigą¹⁵ dirbti: „Kiekvienas laisvės atėmimo bausmę atliekantis nuteistasis privalo dirbti, jeigu jam darbą siūlo pataisos įstaigos administracija“, kuri privalo užtikrinti, „kad nuteistieji būtų įtraukiami į darbą atsižvelgiant į jų darbingumą ir, kiek galima, į turimą specialybę“, parinkdama darbą „atsižvelgdama į laisvas pareigas ir darbo vietas.“¹⁶ Toks įstatymų lygmens reguliavimas įkalinimo sistemai faktiškai **nesukuria pareigos** siekti maksimalaus įkalinėtų asmenų užimtumo, sukuriant pakankamai darbo vietų. Paradoksalu, tačiau įstatymo lygmeniu būtinos įtvirtinti darbo prasmės ir reikšmės įkalinimo įstaigos nuostatos įtvirtintos tik teisingumo ministro įsakyme (130–134 punktai),¹⁷ perrašant jas iš 1987 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Rec (87) 3 dėl Europos kalinimo įstaigų taisyklių (71 ir 72 punktai):

- nuteistųjų darbą pataisos įstaigose reikia vertinti kaip teigiamą jų ugdymo, mokymo bei šių įstaigų valdymo elementą;
- nuteistuosius būtina aprūpinti tinkamu naudingumu darbu arba organizuoti jiems kitą tikslingą veiklą, kad jie būtų užimti visą darbo dieną;
- kiek tai įmanoma, darbas turi palaikyti arba vystyti nuteistojo sugebėjimus užsidirbti pragyvenimui išėjus į laisvę;
- atsižvelgiant į nuteistųjų profesijas bei pataisos įstaigos administracinius ir drausmės reikalavimus, nuteistiesiems turi būti suteikta galimybė pasirinkti tokią darbinę veiklą, kurioje jie norėtų dalyvauti;
- nuteistųjų darbo organizavimas bei metodai turi atitikti šiuolaikinio darbo standartus ir technologiją. Siekiant parengti nuteistuosius normaliam profesiniam gyvenimui, jų darbas turi vykti pagal modernaus darbo organizavimo ir gamybos principus;
- nors gamyboje gaunamas finansinis pelnas gali padėti gerinti mokymo kokybę, jis negali tapti nuteistųjų pataisos tikslu.

Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės turėtų aiškiai nustatyti, **kaip turi būti organizuojamas darbas**, kad jis atitiktų tarptautinių standartų rekomendacijas, o ne jas kartoti. Šie punktai, kaip ir kiti, perrašyti iš senosios 1987 m. rekomendacijos (2006 m. buvo priimtos jau cituotos naujos rekomendacijos), Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse akivaizdžiai išsiskiria iš bendros šių taisyklių juridinės technikos, teisinės kalbos ir kultūros, yra tarsi nieko neįpareigojantys ir visai kita prasme dimensija parašyti svetimkūniai.

¹³ Zierlein K. G. Pagrindinių teisių apsauga baudžiamojoje, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisėje, atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucinio teismo praktiką // Teisė, 2000, Nr. 36, p. 124.

¹⁴ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. IX-994, priimtu 2002 m. birželio 27 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁵ Tokia pareiga įtvirtinta daugumoje Europos valstybių, tačiau yra ir išimčių – pavyzdžiui, jos nėra Graikijoje, Prancūzijoje.

¹⁶ Plačiau žr. *Petrylaitė D.* Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų darbas: socialinių garantijų ypatumai ir ribos // Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje (vyr. moksl. red. Gintaras Švedas). Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 7–22.

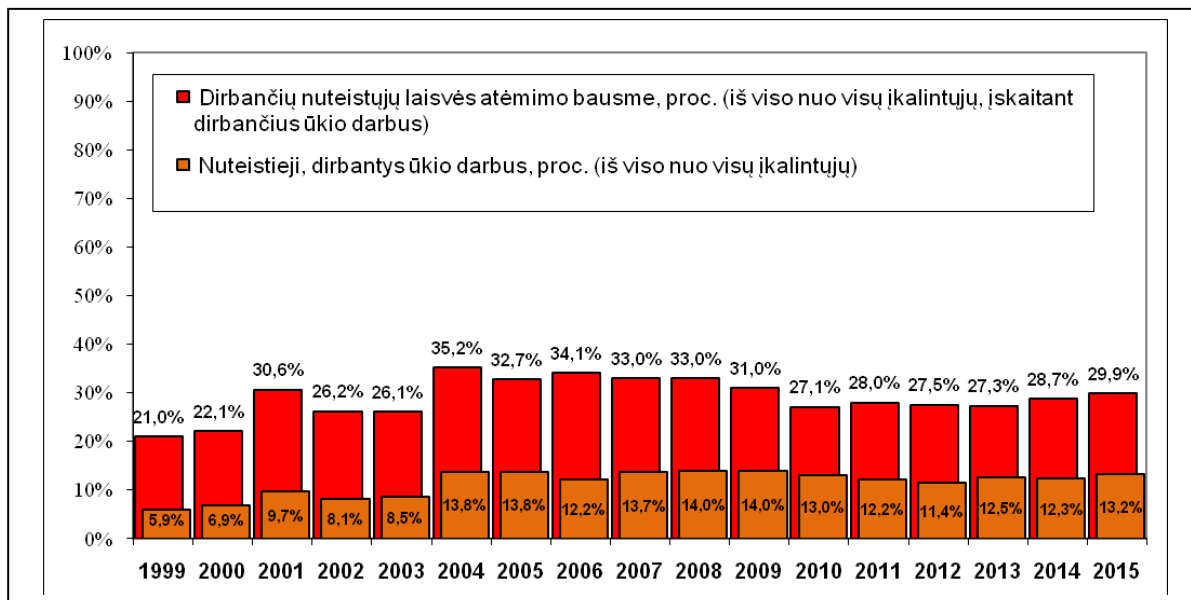
¹⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

3. Užimtumo rodikliai Lietuvos įkalinimo įstaigose

Užimtumo rodikliai Lietuvos laisvės atėmimo vietose yra labai žemi (žr. 1 pav.), nuo 2004 m. jokių teigiamų pokyčių neįvyko: 2015 m. pradžioje **gamybinį darbą dirbo tik 16,7 proc.** laisvės atėmimu nuteistų asmenų, 13,2 proc. dirbo ūkio darbus, dar 35,4 proc. mokėsi, tiek pat buvo visiškai neužimti.¹⁸ Tokia darbine veikla užimtų kalinių dalis yra viena mažiausių Europoje.¹⁹

1 pav. Dirbančių įkalinėtų nuteistųjų dalis Lietuvoje 1999–2015 m. (kiekvienų metų sausio 1 d.)²⁰

2 pav. matyti, kad skirtingose Lietuvos įkalinimo įstaigose dirbančiųjų dalis labai skiriasi. Turbūt geriausias sisteminės ir struktūrinės nesėkmės pavyzdys yra Kybartų pataisos namai, kuri iš atviros kolonijos į uždarą įstaigą buvo pertvarkyta tik 2004 m. Joje šių metų pradžioje iš 391 laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens dirbo tik 51 asmuo (13 proc.), o iš jų tik 10 (2,6 proc. iš visų nuteistųjų) dirbo gamybinį darbą. Pertvarkius įkalinimo įstaigą darbinės veiklos infrastruktūra nebuvo sukurta.²¹

¹⁸ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaita, 2014 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys. Galima paminėti, kad LR BVK 126 straipsnis numato nuteistųjų teisę užsiimti individualia darbine, kūrybine ar kitokia veikla. Nuteistiesiems, išskyrus laisvės atėmimo bausmę atliekančius pataisos įstaigose drausmės grupės laikymo sąlygomis, kurie to pageidauja, gali būti sudaromos sąlygos užsiimti individualia darbine, kūrybine ar kitokia veikla. Ši veikla leidžiama laisvu nuo darbo pataisos įstaigoje metu. Pataisos įstaigos direktorius turi teisę leisti nuteistiesiems individualia darbine, kūrybine ir kitokia veikla užsiimti ir vietoj darbo pataisos įstaigoje. Nuteistųjų individualios darbinės, kūrybinės ir kitokios veiklos tvarką, taip pat šios veiklos rūšis, kuriomis nuteistiesiems draudžiama užsiimti, nustato Pataisos įstaigos vidaus tvarkos taisyklės. Pagal pateikiamą statistiką 2015 m. pradžioje tokia veikla buvo leista užsiimti 287 asmenims (beveik 4 proc. visų laisvės atėmimo bausmę atliekančių įkalinėtų nuteistųjų). Viena vertus, šis skaičius yra labai mažas, be to, galima rimtai abejoti, ar tai yra tikras nuteistųjų užimtumas, nes šiai veiklai trūksta apibrėžtumo, už ją nėra mokamas darbo užmokestis.

¹⁹ Lankauskas M. Dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reguliavimo ypatumai ir perspektyvos Lietuvoje // Teisės problemos, 2012, Nr. 2 (76), p. 68–95.

²⁰ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitas 1999–2015 m.

²¹ Kybartų pataisos namų 2014 m. veiklos ataskaitoje kaip vienas iš neigiamai įstaigą veikiančių veiksnių nurodomos (kalba netaisyta) „nepakankamas nuteistųjų darbinės veiklos ir kito jų užimtumo plėtros galimybės. Esant sudėtingai ekonominei situacijai šalyje, tampa vis sudėtingiau ne tik didinti darbo vietų nuteistiesiems skaičių, bet ir išlaikyti turimas darbo vietas“. Nors ankstesnės Kybartų pataisos namų veiklos ataskaitos internete nėra skelbiamos, panašu, kad šis citata automatiškai perimta iš ankstesnių ataskaitų per daug nesigilinant į realią problematiką, nes ekonominė situacija Lietuvoje 2015 m. pradžioje tikrai nebuvo „sudėtinga“. Kybartų pataisos namų programų vykdymo ataskaita už 2014 metų 12 mėnesių, p. 2. Prieiga per internetą:

<http://www.kalejimudepartamentas.lt/kybartupn/veikla-mpn_255_288/ataskaitos_242_260_293.html>.

Priešingai, geras pavyzdys yra atviroji kolonija Pravieniškėse. Joje dirbo beveik visi asmenys ir tai tik dar kartą²² patvirtina atviro tipo įstaigų plėtros būtinybę ir geras jų perspektyvas įdarbinti nuteistuosius (apie tai plačiau žr. šios išvados 5 dalį).

Įdarbinti nuteistuosius trukdo ir biurokratinės kliūtys. Štai, pavyzdžiui, Vilniaus pataisos namų 2014 m. veiklos ataskaitoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad „planinį nuteistųjų dirbančių ūkio darbus pareigybių skaičių tvirtina Kalėjimų departamento prie LR TM direktorius, todėl įstaiga neturi galimybės įdarbinti daugiau nuteistųjų negu patvirtintas planinis pareigybių skaičius.“²³ Tačiau įstaigos administracija siekia, kad nuteistieji neprarastų darbinių įgūdžių ir turėtų galimybę užsidirbti, todėl sudaromos sąlygos darbine veikla užsiimti kuo didesniai nuteistųjų skaičiui. Nuteistųjų, dirbančių ūkio darbus, pareigybių sąrašė tiek 2013 m., tiek 2014 m. buvo patvirtinti 54 etatai. Siekiant darbine veikla užimti kuo daugiau nuteistųjų, jie įdarbinami nepilnai darbo dienai, todėl faktiškai dirba apie 100 nuteistųjų. Jiems siūlomas tvarkinių, valytojų, sanitarų virėjų, pagalbinių darbininkų darbas. Valstybės įmonėje „Mūsų amatai“, kuri vykdo valstybės pavestas socialines funkcijas integruoti nuteistuosius į darbo rinką, 2014 metais buvo įdarbinti 95 nuteistieji.²⁴ Pagal statistinius duomenis 2014 m. pabaigoje iš viso Vilniaus pataisos namuose buvo įdarbinti 186 nuteistieji (2013 m. – 197, 2012 m. – 194, 2011 m. – 195), iš jų 89 valstybės įmonėse prie pataisos namų ir 97 ūkiniame aptarnavime.²⁵ Pagal bendradarbiavimo sutartis UAB „Ecoservice“ buvo įdarbinta 13 nuteistųjų (2013 m. – 10), kurie rūšiuoja atliekas. UAB „Nauja statyba“ buvo įdarbinti 6 nuteistieji, ir UAB „Viktorijos statyba“ (buvusioje „Ilvesta“) buvo įdarbinta 11 nuteistųjų (2013 m. – 8), dirbančių statybų sektoriuje.²⁶ Manytina, kad Vilniuje būtų galima įdarbinti daug daugiau nuteistųjų, tačiau ir šiuose pataisos namuose įdarbintų asmenų skaičius yra beveik lygus visose Lietuvos įkalinimo įstaigose įdarbintų asmenų skaičiaus vidurkiui.

²² Apie tai: *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4 (54), p. 5–49; *Sakalauskas G.* Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje // Teisė, 2013, Nr. 89, p. 37–54; *Sakalauskas G.* Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos // Teisės problemos, 2015, Nr. 2, p. 5–53.

²³ Vilniaus pataisos namų 2014 metų veiklos vykdymo ataskaita, p. 20. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/vilniauspni/istorija-238-256-y91e/ataskaita_405/ataskaita.html>.

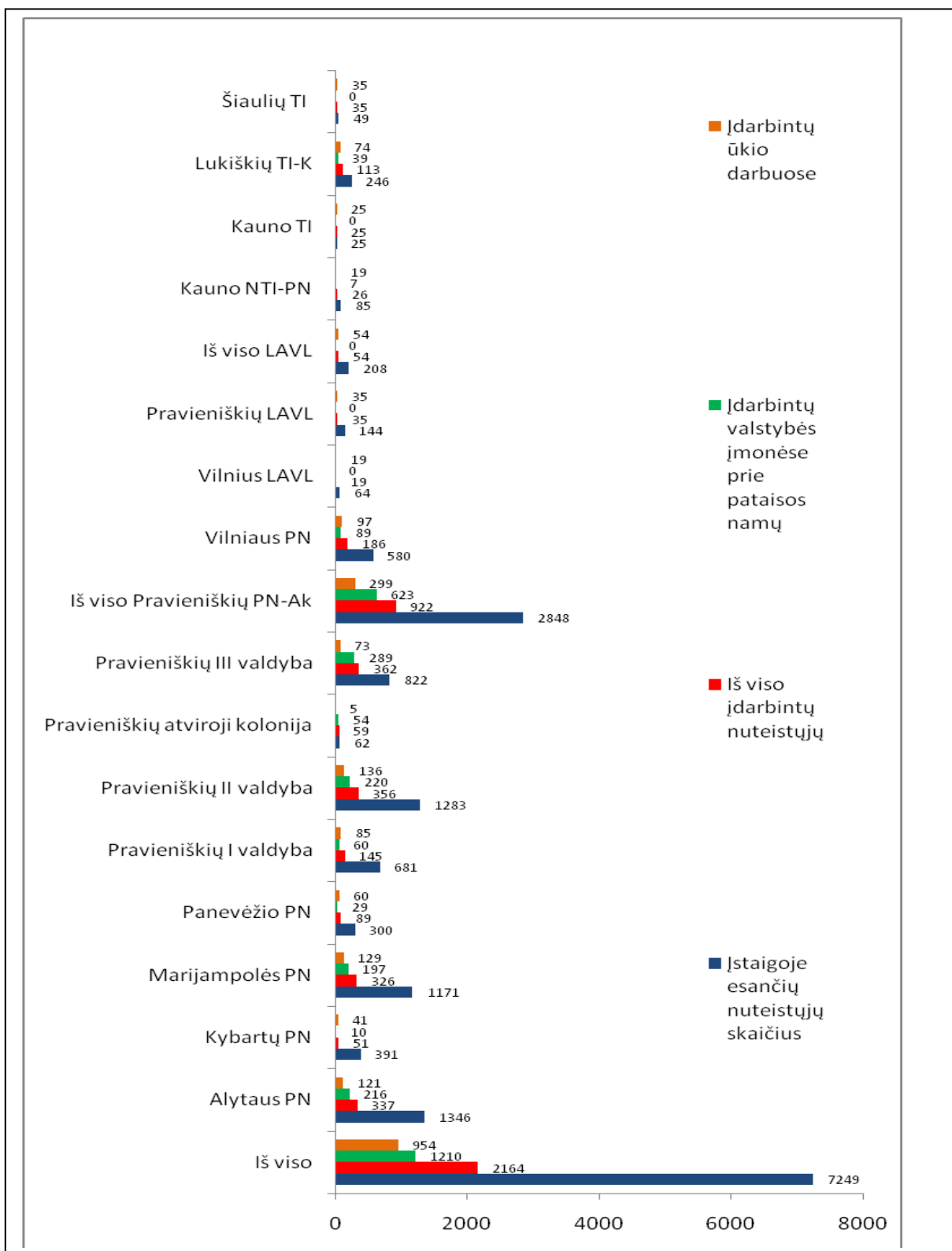
²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat.

2 pav. Dirbančių įkalintų nuteistųjų dalis Lietuvoje 2015 m. sausio 1 d. skirtingose įkalinimo įstaigose²⁷

²⁷ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitas 1999–2015 m.

Įdomu tai, kad didžiausios Lietuvos įkalinimo įstaigos – Pravieniškių pataisos namų-atvirosios kolonijos 2014 m. veiklos ataskaitoje nuteistųjų įdarbinimui skiriamos tik 4 eilutės, kuriose aprašyta bendra įdarbintų asmenų statistika,²⁸ taip pat ir Marijampolės pataisos namų 2013 m. veiklos ataskaitoje,²⁹ o Alytaus pataisos namų 2014 m. veiklos ataskaitoje pateikta tik atitinkama lentelė su bendra statistika.³⁰ Kitaip tariant, iš įkalinimo įstaigų pateiktos informacijos matyti, kad nuteistųjų darbas nėra laikomas svarbiu prioritetu, o su jo organizavimu susijusi problematika nėra analizuojama ir reflektuojama.³¹ Darbo organizavimo Lietuvos įkalinimo įstaigose problematika išanalizuota projekto „Kurk Lietuvą“ dalyvių Živilės Bagdonaitės ir Gerdos Kalpokaitės parengtoje apžvalgoje ir pasiūlymuose,³² todėl šie klausimai čia plačiau neaptariami. Akivaizdu tik tai, kad norint iš esmės pagerinti nuteistųjų įdarbinimo rodiklius, būtini kardinalūs pokyčiai organizuojant ir valdant įkalinimų asmenų įdarbinimo sistemą Lietuvos įkalinimo įstaigose.

4. Darbinės veiklos prielaidos

Įkalinimų asmenų įdarbinimo rodikliai pirmiausia priklauso nuo sukurtos infrastruktūros ir sukurtų sąlygų, tačiau jiems turi įtakos ir subkultūrinis spaudimas, objektyvus negalėjimas dirbti (dėl amžiaus, negalios, priklausomybių ir pan.) arba darbinių įgūdžių, žinių ir kompetencijos trūkumas (žr. 3 pav.).

Šiuolaikinėje įkalinimo sistemoje laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų **mokymas** (pirmiausia – profesinis) ne tik neretai yra viena svarbiausių jų darbinės veiklos prielaidų, bet jis ilgalaikėje perspektyvoje laikomas netgi svarbesniu nei darbinė veikla, nes suteikia papildomų perspektyvų išėjus į laisvę. Daugumoje Europos šalių besimokantys kalinami nuteistieji gauna tokio paties dydžio išmokas kaip ir dirbantys. Į tai atkreipiamas dėmesys ir Europos kalėjimų taisyklėse: „<...> dalyvavimas švietimo programose turi turėti tokią pačią vertę kaip darbas, o besimokantys kaliniai dėl to neturi atsidurti blogesnėje finansinėje ar kitokioje nepalankesnėje padėtyje“ (28.4 punktas). Žvelgiant paviršutiniškai, toks mokymosi įvertinimas gali būti palaikytas socialiai „neteisingu“, tačiau juo siekiama dviejų svarbių tikslų: 1) kad darbo užmokesčio negavimas netaptų kliūtimi mokymuisi; 2) mokymasis, ypač jei jis baigiasi atitinkamų atestatų ar diplomų gavimu, turi didelę integracinę reikšmę, o tai ir yra pagrindinis visuomenės interesas, taigi valstybei būtina elgtis pragmatiškai. Europos kalėjimų taisyklėse taip pat pabrėžiama, kad kalinių švietimas turi būti suderintas su visos šalies švietimo ir profesinio lavinimo sistema taip, kad po išėjimo į laisvę jie be sunkumų galėtų tęsti mokymąsi ir profesinį lavinimąsi (28.7 punktas), o kiekviena įkalinimo įstaiga turi pateikti kaliniams kiek įmanoma įvairiapusiškesnes švietimo programas, atsižvelgiant į individualius poreikius ir jų siekius (28.1 punktas).

²⁸ Pravieniškių pataisos namų-atvirosios kolonijos Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų programų vykdymo ataskaita už 2014 m., p. 12. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/pravienpn-ak/veikla-mpn_255_372/planavimo-dokumentai_241_259_376.html>

²⁹ Marijampolės pataisos namų 2013 m. programos vykdymo ataskaita, p. 18. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/mpn/veikla-mpn_255_316/veiklos-ataskaita.html>.

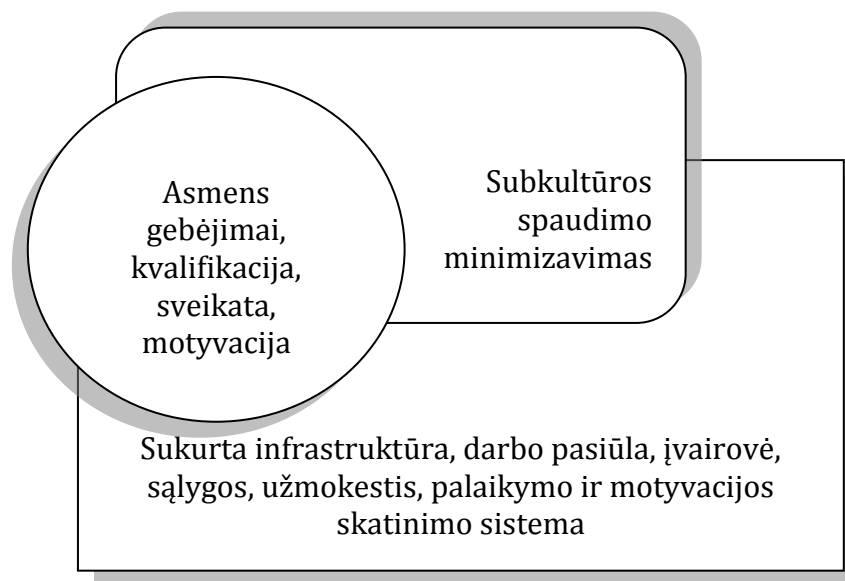
³⁰ Alytaus pataisos namų 2014 m. veiklos analizė. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/apn/veikla_255/ataskaitos_242_260.html>

³¹ Šiek tiek platesnė darbinės veiklos analizė pateikta tik Panevėžio moterų pataisos namų 2014 m. veiklos ataskaitoje. Panevėžio pataisos namų 2014 metų veiklos analizė. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/paneveziopn/veikla-mpn_255_344/ataskaitos_242_260_349.html>.

³² Bagdonaitė Ž., Kalpokaitė G. Nuteistųjų įdarbinimas laisvės atėmimo vietose: VI „Mūsų amatai“ veiklos efektyvinimas. Siūlymai. 2015 m. gegužės mėn.

3 pav. Darbinės veiklos įkalinimo įstaigose prielaidos

2015 m. sausio 1 d. duomenimis, iš visų laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų 1,2 proc. neturėjo jokio išsilavinimo, 20,2 proc. turėjo pradinį išsilavinimą, 35,5 proc. – pagrindinį, 36,5 proc. – vidurinį, 4,1 proc. – aukštesnįjį, 2,4 proc. – aukštąjį išsilavinimą.³³ Vertinant šiuos skaičius pirmiausia nereikėtų juose ieškoti nusikalstamo elgesio „priežasčių“ – neva tai yra žemas išsilavinimas. Žmonės nusikalsta ir į įkalinimo įstaigas pakliūna ne todėl, kad jiems trūksta išsilavinimo. Priešingai, kriminologiniai tyrimai rodo, kad žemas išsilavinimas dažnai būna stigmatizacijos ir baudžiamojo persekiojimo selekcijos kriterijus, kitaip tariant, į įkalinimo įstaigą daug paprasčiau pakliūti turint žemą išsilavinimą.³⁴ Nors pateikti rodikliai rodo žemesnį įkalinėtų asmenų išsilavinimą, palyginus su visos Lietuvos visuomenės rodikliais,³⁵ tačiau daugelio kitų (ypač – Vakarų Europos) šalių kontekste šie skaičiai liudija itin aukštą įkalinėtų asmenų išsilavinimą – **daugiau kaip 40 proc. įkalinėtų asmenų turi vidurinį arba aukštesnį**, kai daugelyje Vakarų Europos šalių pabaigusią vidurinę mokyklą tebūna keli procentai.³⁶ Tai susiję su tradiciškai ir istoriškai nusistovėjusiu daug didesniu asmenų, bendrai

³³ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaita 2014 m.

³⁴ Plačiau žr. *Dobryninas A.* Atskiriamasis teisingumas // *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 107–112; *Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L.* Kriminologijos teorijos. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008; *Sakalauskas G., Čepas A., Nikartas S., Ūselė L.* Savanorystė probacijos sistemoje: prielaidos ir galimybės. Teisės instituto mokslo tyrimai. t. 9. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 67–76.

³⁵ 2015 m. pradžioje su aukštuoju išsilavinimu buvo 2,4 proc. atliekančiųjų laisvės atėmimo bausmę, su aukštesniu – 4,1 proc. (2013 m. iš visų vyresnių nei 15 metų Lietuvos gyventojų su aukštuoju arba aukštesniu išsilavinimu buvo 26,5 proc.), su viduriniu – 36,6 proc. (iš visų Lietuvos gyventojų – 51,4 proc.), su pagrindiniu – 35,5 proc. (12,6 proc.), su pradiniu – 20,2 proc. (9,5 proc.), be išsilavinimo – 1,2 proc. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys. Prieiga per internetą: <www.stat.gov.lt>; Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės rehabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitos 1998–2015 m.

³⁶ *Dünkel F., Kestermann C., Zolondek J., Morgenstern C.* Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“. Praktinis vadovas. Teisės institutas (variantas lietuvių kalba). Vilnius, 2005, p. 20. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/data/Praktinis-vadovas-tarptautine-moteru-kalejimu-studija.pdf>>. Tokios pačios tendencijos buvo matomos ir apibendrinus tarptautinio tyrimų projekto „Mare Balticum. Įkalinimo įstaigų tyrimas“ rezultatus. Šis didelės apimties tyrimas buvo atliekamas 2002–2004 m. pagal parengtas apklausos anketas kaliniams, įstaigų darbuotojams ir administracijoms Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Suomijoje, Švedijoje ir Vokietijoje, t. y. Baltijos jūros regiono šalyse. Šio tyrimo rezultatai buvo publikuoti kai kuriose publikacijose, pvz., *Dünkel F.* International vergleichende Strafvollzugsforschung // *Schneider H.-J.* (Hrsg.). *Internationale Handbuch der Kriminologie*. Band 2: Besondere Probleme der Kriminologie. Berlin: de Gruyter, 2009, p. 145–226; *Dünkel F.* Strafvollzug und die Beachtung der Menschenrechte – Eine empirische Analyse anhand des Greifswalder „Mare-Balticum-Prison-Survey“ // *Müller-Dietz, H.*, u. a. (Hrsg.). *Festschrift für Heike Jung*. Baden-Baden: Nomos-Verlag, 2009, p. 99–126; *Sakalauskas G.* Strafvollzug in Litauen. Kriminalpolitische Hintergründe, rechtliche Regelungen, Reformen, Praxis und Perspektiven. Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie. Band 24. Mönchengladbach, 2006. Iš viso buvo apklausta virš 800 kalinių minėtose šalyse.

turinčiųjų bent vidurinį išsilavinimą, skaičiumi Rytų Europos šalyse. Tačiau svarbiausia yra tai, kad pateiktuose rodikliuose matyti didelis tolesnio mokymosi potencialas, kurį galima ir būtina išnaudoti. Be to, ir Lietuvoje, ir kitose Europos šalyse didėja nei skaityti, nei rašyti nemokančių asmenų skaičius, jų skaičius didėja ir įkalinimo įstaigose. Europos kalėjimų taisyklėse taip pat teigiama, kad „prioritetas turi būti suteiktas tiems kaliniams, kurių silpni raštingumo ir skaičiavimo įgūdžiai, bei tiems, kuriems trūksta pradinio ar profesinio išsilavinimo“ (28.2 punktą). Akivaizdu, kad nemokėjimas skaityti ir (ar) rašyti, taip pat jokio profesinio išsilavinimo neturėjimas gyvenimą laisvėje dažniausiai gerokai apsunkina, apriboja legalaus uždarbio galimybes, o tai gali stumti į socialinę atskirtį, įskaitant ir galimą deviacinę elgesį.

LR BVK³⁷ 147 straipsnis nustato, kad įkalinimo įstaigose privalomai organizuojamas tik nuteistųjų iki šešiolikos metų **bendrasis ugdymas**. Vyresnių negu šešiolikos metų nuteistųjų bendrasis ugdymas organizuojamas rašytiniu jų pageidavimu. Nuteistųjų neįgaliųjų ir ribotai pakaltinamų nuteistųjų bendrasis ugdymas organizuojamas jų pageidavimu, įstaigos administracijos sutikimu ir gydytojų leidimu. Nuteistųjų bendrąjį ugdymą organizuoja savivaldybės, kurių teritorijoje yra pataisos įstaigos.

1 lentelė. Besimokančių nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė rodikliai 1998–2014 m.³⁸

Metai	Įkalinimo įstaigose laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji (metų pabaigoje)	Mokėsi bendrojo lavinimo mokykloje		Mokėsi profesinio lavinimo mokykloje		Gavo atestatus (per metus)	Dalyvavo kitose mokymo programose	
		Abs. sk.	Proc.	Abs. sk.	Proc.		Abs. sk.	Proc.
1998	11 818	672	5,7	966	8,2
1999	12 104	587	4,8	903	7,5
2000	7 261	511	7	773	10,6	584	472	6,5
2001	9 044	650	7,2	815	9	674	681	7,5
2002	8 722	745	8,5	859	9,8	701	569	6,5
2003	6 251	752	12	835	13,4	757
2004	6 218	809	13	837	13,5	846
2005	6 273	949	15,1	956	15,2	781
2006	6 403	945	14,8	991	15,5	1 014
2007	6 241	978	15,7	1 095	17,5	1 053
2008	6 276	983	15,7	991	15,8	1 042
2009	6 873	1 195	17,4	1 104	16,1	1 066
2010	7 329	1 284	17,6	1 177	16,1	1 271
2011	7 966	1 240	15,6	1 194	15,0	1 353
2012	8 051	1 328	16,5	1 216	15,1	1 348
2013	7 703	1 407	18,3	1 392	18,1	1 434
2014	7 249	1 338	18,5	1 308	18,0	1 584

LR BVK 148 straipsnyje įtvirtinta, kad įkalinimo įstaigose ir valstybės įmonėse prie pataisos įstaigų gali būti organizuojamas nuteistųjų **profesinis mokymas**. Nuteistieji turi teisę pasirinkti profesiją, kurios mokysis pagal pataisos įstaigos administracijos pateiktą sąrašą ir turimą mokymo bazę. Nuteistųjų neįgaliųjų, ribotai pakaltinamų nuteistųjų ir valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos amžiaus sulaukusių nuteistųjų profesinis mokymas organizuojamas jų pageidavimu. Įkalinimų

³⁷ Čia ir toliau cituojant LR BVK atsižvelgta į pakeitimus ir papildymus, padarytus iki 2015 m. rugsėjo 1 d.

³⁸ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitas 1998–2015 m.

asmenų įtraukimo į mokymosi procesą rodikliai Lietuvoje pateikti 1 lentelėje. Joje matyti, kad besimokančių kalinių rodikliai pastaruosius 10 metų išliko gana stabilūs ir netgi po truputį didėja – 2014 m. pabaigoje **18,5 proc.** nuteistųjų laisvės atėmimo bausme mokėsi bendrojo lavinimo mokykloje, **18 proc.** – profesinio lavinimo mokykloje, o per visus metus 1 584 nuteistieji gavo vienos iš šių mokyklų baigimo atestatus – tai buvo didžiausias skaičius per visą 1998–2014 m. laikotarpį ir sudarė **beveik 15 proc. nuo visų tais metais įkalinimo įstaigose buvusių nuteistųjų laisvės atėmimu** (kalinių srauto – 11 004, žr. 2 lentelę) skaičiaus.

Apibendrinant galima teigti, kad mokymo(si) sistema Lietuvos įkalinimo įstaigose veikia daug geriau nei įdarbinimas, o per pastaruosius 10 metų besimokančių asmenų dalis padidėjo 5 proc. (žr. 1 lentelę), tuo tarpu dirbančių kalinių dalis per šį laikotarpį tiek pat sumažėjo (žr. 1 pav.).

5. Darbas ir mokymasis už įkalinimo įstaigos ribų

Ankstesnėje išvados dalyje aptartas įkalinimų asmenų darbas ar mokymasis nebūtinai turi vykti pačioje įkalinimo įstaigoje ar prie jos veikiančioje įmonėje – nors ši mintis akivaizdi, tačiau jos įgyvendinimas susijęs, kaip taikliai pastebi norvegų kriminologas Thomas Mathiesenas, su kalėjimų sienų sugriovimu žmonių galvose.³⁹ Šiuolaikinė įkalinimo įstaiga nėra ir negali būti įsivaizduojama kaip viduramžių tvirtovė ar sovietinis kalėjimas, kuriame ilgam laikui uždaroma „atsėdėjimui“. Konstituciniai principai (pirmiausia – minimalios intervencijos, proporcingumo, teisinės valstybės) ir elementarus kriminologinių tyrimų rezultatais paremtas pragmatiškumas bei ekonomiškumas reikalauja kuo plačiau atverti kalinimo procesą. Kalinimas turi vykti kiek įmanoma atviresnėmis formomis, o galimybės įvairiais pagrindais trumpam išvykti iš įkalinimo įstaigos ne tik atveria daug platesnes darbo ir mokymosi sritis, bet ir skatina pozityvių socialinių ryšių palaikymą laisvėje.

Viena iš esminių humaniško ir į asmens integraciją orientuoto kalinimo prielaidų yra ta, kad išankstinis įkalinto asmens parengimas išeiti į laisvę ir į palaipsnių perėjimą orientuotas įkalinimo organizavimas **didina asmens socialinės integracijos tikimybę**.⁴⁰ Įvairiose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad recidyvas didesnis tuomet, kai asmuo paleidžiamas iš tiesiog pagal paprasčiausią asmens uždarymo („atsėdėjimo“) principą organizuoto įkalinimo, palyginus su tokia kalinimo forma, kai asmuo kryptingai ruošiamas gyvenimui laisvėje (ypač suteikiant trumpalaikes išvykas ir (ar) atostogas už įkalinimo įstaigos ribų).⁴¹ Todėl Europos kalėjimų taisyklių 103.6 punkte teigiama, kad „įvairios išleidimo iš įkalinimo įstaigų formos turi būti numatytos kaip integruota laisvės atėmimo bausmės vykdymo dalis“. Taisyklių 6 punkte įtvirtinta bendra nuostata, kad „visas įkalinimas turėtų vykti taip, kad asmenys, kuriems buvo atimta laisvė, galėtų lengviau integruotis į laisvą visuomenę“.

Svarbu tai, kad integracijos priemonės įstaigos viduje ir laisvėje būtų taikomos palaipsniui, nuosekliai, jų vykdymą perimtų kitos atsakingos valstybinės institucijos ar nevyriausybinės organizacijos.⁴² Tokio **nuoseklumo** svarbą pabrėžia ir Europos kalėjimų taisyklių 107.1 punktas, kuriame rekomenduojama kiek įmanoma anksčiau iki paleidimo į laisvę taikyti priemones ir specialias

³⁹ Mathiesen T. Überwindet die Mauern! Die skandinavische Gefangenenbewegung als Modell politischer Randgruppenarbeit. Neuwied: Luchterhand, 1979; lietuvių kalba žr. Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas, 1999.

⁴⁰ Dünkel F. Vollzugslockerungen und offener Vollzug – die Bedeutung entlassungsvorbereitender Maßnahmen für die Wiedereingliederung von Gefangenen // Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe, 2009, Nr. 58, p. 192. Ši problematika daug plačiau išnagrinėta kituose autoriaus straipsniuose: Sakalauskas G. Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje // Teisė, 2013, Nr. 89, p. 37–54; Sakalauskas G. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4 (54), p. 5–49. Šiame straipsnyje tik trumpai pristatoma įkalinimo atvėrimo perspektyva nuteistųjų resocializacijos kontekste, pristatoma naujausia statistika ir tendencijos.

⁴¹ Dünkel F., Kunkat A. Zwischen Innovation und Restauration. 20 Jahre Strafvollzugsgesetz – eine Bestandsaufnahme // Neue Kriminalpolitik, 1997, Heft 2, p. 25; Usik D. Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 4 (8), p. 349.

⁴² Plačiau apie sisteminiu požiūriu paremtą nuteistųjų integracijos modelį žr.: Sakalauskas G., Kalpokas V. Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 10. Vilnius: Eugrimas, 2012.

programas, kurios leistų nuteistiesiems įveikti sunkumus, kylančius išliejant į gyvenimą visuomenėje ir joje nebenusikalstant. Įkalinto asmens integracijos į visuomenę tikslas gali būti pasiektas vykdant jo paleidimo į laisvę programą arba taikant dalinį ar lygtinį paleidimą, derinant asmens priežiūrą su jam teikiama parama (107.3 punktas), o įkalinimo institucijos turi glaudžiai bendradarbiauti su tarnybomis ir įstaigomis, kurios prižiūri ir remia paleistus kalinius, atkreipiant ypatingą dėmesį į jų šeimas ir įdarbinimą (107.4 punktas). Šių laisvėje esančių tarnybų ir įstaigų atstovams turi būti sudarytos galimybės **ateiti į įkalinimo institucijas**, rengti juos paleidimui į laisvę ir planuoti paramos priemonės po jų paleidimo (107.5).⁴³ Kitaip tariant, laikant asmens integraciją tikslu, palaipsniis ir kiek įmanoma ankstesnis įkalinimo atvėrimas yra būtina sąlyga šiam tikslui pasiekti. Įkalinimo atvėrimo priemonėmis galima siekti **konkrečių teigiamų pokyčių** socialinei integracijai svarbiose nuteistojo gyvenimo srityse, ypač juos įdarbinant.

Be to, tyrinėtojai pastebi, kad įkalinimo įstaigų atvėrimas duoda ir daug daugiau teigiamų **šalutinių efektų**: mažina neigiamą kalinimo įtaką, riboja subkultūrinį spaudimą, mažina agresiją įkalinimo įstaigose, smurto, savęs žalojimo atvejų skaičių ir gerina bendrą atmosferą, jau išvadoje minėtus kalinių ir personalo santykius,⁴⁴ leidžia sutaupyti lėšų,⁴⁵ skatina didesnę artimųjų pasitikėjimą bausmių vykdymo sistema, naikina stereotipus ir, kas itin svarbu, ilgalaikėje perspektyvoje didina visuomenės saugumą.⁴⁶

Pagal LR BVK 154 str. 1 d. **išvykti be sargybos arba be palydos už įkalinimo įstaigos ribų** dėl bendrojo ugdymo, profesinio mokymo, dirbamo darbo pobūdžio arba dalyvavimo įgyvendinant socialinės reabilitacijos priemones:

- a) laikomiems pataisos namuose lengvos grupės sąlygomis;
- b) laikomiems pataisos namuose paprastosios grupės sąlygomis ir atlikusiems⁴⁷ ne mažiau kaip 1/3 bausmės;
- c) paliktiems atlikti ūkio darbus pagal LR BVK 68 str.;
- d) laikomiems nepilnamečių pataisos namuose, atlikusiems ne mažiau kaip tris mėnesius laisvės atėmimo bausmės.

Pažymėtina, kad galimybė **dalyvauti socialinės reabilitacijos priemonėse** buvo įtvirtinta tik nuo 2012 m. liepos 1 d., taip sudarant daugiau galimybių išvykti be sargybos arba be palydos už įkalinimo įstaigos ribų, pasinaudojant ir nevyriausybinių organizacijų siūlomomis galimybėmis. Pavyzdžiui, iš Vilniaus pataisos namų nuteistiesiems suteikiama teisė vykti be sargybos į Lietuvos kalinių globos draugiją dalyvauti socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimuose.⁴⁸

⁴³ Paruošimo paleidimui iš laisvės atėmimo vietų svarba dar labiau pabrėžiama tais atvejais, kai nuteistasis yra nepilnametis. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje CM/Rec (2008) 11 dėl Europos taisyklių nepilnamečiams teisės pažeidėjams, kuriems taikomos bausmės ar priemonės, tam skirtas visas atskiras skyrius E. 15, kuriame detalizuojamas rengimo paleidimui į laisvę procesas. Taip pat pažymėtina, kad specialiai lygtinio paleidimo sričiai skirta Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio) parengimo paleidimui į laisvę procesą taip pat aptaria atskirame III skyriuje, o lygtinį paleidimą rekomenduoja taikyti visiems be išimties kaliniams, įskaitant ir nuteistus iki gyvos galvos (4.a punktas). Pirmą kartą įkalinimo atvėrimo svarba Europos Tarybos šalims narėms buvo pabrėžta dar 1982 m. rugsėjo 24 d. priimtoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (82) 16 dėl trumpalaikių išvykų kaliniams.

⁴⁴ *Usik D.* Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 4 (8), p. 349.

⁴⁵ *Dünkel F., Kunkat A.* Zwischen Innovation und Restauration. 20 Jahre Strafvollzugsgesetz – eine Bestandsaufnahme // Neue Kriminalpolitik, 1997, Heft 2, p. 27.

⁴⁶ *Usik D.* Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 4 (8), p. 349. Šioje vietoje būtina pabrėžti svarbią mintį, išsakomą ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Rec (92) 16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių preambulėje: „Baudžiamųjų sankcijų vykdymas pačioje bendruomenėje, o ne izoliavus nuo jos, laikui bėgant gali geriau apsaugoti visuomenę, įskaitant, savaimė suprantama, ir nukentėjusiojo arba nukentėjusiųjų interesų užtikrinimą.“ Kitaip tariant, trumparegiškas įsivaizdavimas, kad visuomenė yra saugi tuomet, kai nusikalte asmenys yra tiesiog uždaryti, tėra iliuzija. Visuomenė saugiausia yra tuomet, kai (ir) teisti asmenys joje gyvena integruotai.

⁴⁷ Įdomu tai, kad LR BVK vartojamas žodis „atbuvusiams“, taigi pati kodekso lingvistika liudija apie preziumuojamą pasyvų bausmės atlikimą, bausmę tiesiog reikia „atbūti“.

⁴⁸ Vilniaus pataisos namų 2012–2014 metų veiklos vykdymo ataskaitos. Prieiga per internetą: <http://www.kaldep.lt/lt/vilniauspnaistorija-238-256-y91e/ataskaita_405/ataskaita.html>.

LR BVK 154 str. 4 d. nuostata **draudžia** be sargybos ar be palydos už įkalinimo įstaigos ribų išvykti pavojingiems recidyvistams, asmenims, kurie nuteisti už labai sunkius nusikaltimus ir kuriems paskirta laisvės atėmimo bausmė viršija dešimt metų, nuteistiesiems, iš kurių ši teisė buvo atimta dėl padarytų pažeidimų, užsieniečiams, ribotai pakaltinamiems, pavojingomis ir ypač pavojingomis užkrečiamomis ligomis, kurios plinta lašeliniu būdu per orą, sergantiems nuteistiesiems.

Suteikimo įkalintiems asmenims išvykti be sargybos ar be palydos praktika pavaizduota 2 lentelėje. 2000–2014 m. laikotarpiu tokią teisę turėjo tik maždaug **1–2 proc. nuteistųjų** laisvės atėmimo bausmė, tačiau pažymėtina, kad 2014 m. gruodžio 31 d. tokią teisę turėjo didžiausias nuteistųjų skaičius per visą analizuojamą laikotarpį.

Kitą galimą kalinimo atvėrimo formą dirbantiems kaliniams numato LR BVK 130 straipsnis ir 140 straipsnio 1 dalies 8 punktas – **dirbančių nuteistųjų parvykimas atostogų metu kaip paskatinimas**.⁴⁹ Pagal LR BVK 130 straipsnį atvirosiose kolonijose, nepilnamečių pataisos namuose, pataisos namuose lengvosios ir paprastosios grupių laikymo sąlygomis atliekantys bausmę stropiai dirbantys nuteistieji turi teisę į 14 kalendorinių dienų nemokamas atostogas per vienus metus. Šios atostogos suteikiamos nuteistajam atlikus vienuolika mėnesių bausmės, jeigu jis neturi galiojančių nuobaudų, o pataisos namuose lengvosios grupės laikymo sąlygomis atliekantiems bausmę nuteistiesiems, taip pat nuteistiesiems nepilnamečiams (tik su palyda) bei asmenims su negalia atostogų metu gali būti leista parvykti į Lietuvos Respublikos teritorijoje esančius namus.

Kitaip tariant, galimybę parvykti į namus turi tik dalis dirbančių nuteistųjų, kuriems tokios atostogos buvo suteiktos. Prie 14 kalendorinių dienų atostogų gali būti pridamos poilsio ir švenčių dienos, kuriomis dirbo nuteistieji, bet ne daugiau kaip penkios kalendorinės dienos. Kaip matyti 2 lentelėje, tik maždaug keliasdešimt per metus atostogų gavusių nuteistųjų jų metu galėjo parvykti į namus.

⁴⁹ Trumpalaikė išvyka į namus kaip paskatinimo priemonė (t.y. įstaigos administracijos iniciatyva) taip pat gali būti skiriama už „nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą įgyvendinant socialinės rehabilitacijos priemones, stropų darbą bei gerus mokymosi rezultatus“ (LR BVK 140 str. 1 d.). Plačiau apie šią problematiką žr.: *Sakalauskas G.* Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje // Teisė, 2013, Nr. 89, p. 37–54.

2 lentelė. Bendras Lietuvoje laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičius (srautas per metus ir skaičius gruodžio 31 d.) ir asmenų, kuriems buvo suteikta teisė išvykti iš kalinimo įstaigos, skaičius 2000–2014 m.⁵⁰

Metai	Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme per metus srautas (1)	Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme gruodžio 31 d. (2)	LR BVK 154 str. (LR PDK 80 str.) išvyka be sargybos arba be palydos už įkalinimo įstaigos ribų dėl bendrojo lavinimo, profesinio mokymo, dirbamo darbo pobūdžio arba dalyvavimo socialinėje rehabilitacijoje		LR BVK 130 str. atostogos dirbantiems nuteistiesiems su teise parvykti į namus	
			Abs. sk.	Proc. iš (2)	Abs. sk.	Proc. iš (1)
2000	-	7 601	118	1,6	-	-
2001	-	9 755	131	1,3	-	-
2002	-	9 414	98	1,0	-	-
2003	-	6 701	73	1,1	-	-
2004	11 025	6 727	87	1,3	11	0,1
2005	10 942	6 899	88	1,3	12	0,1
2006	10 936	6 982	103	1,5	6	0,1
2007	10 576	6 804	84	1,2	11	0,1
2008	10 624	6 921	80	1,2	20	0,2
2009	10 656	7 323	74	1,0	22	0,2
2010	11 084	7 817	103	1,3	43	0,4
2011	11 358	8 413	106	1,3	14	0,1
2012	11 770	8 388	125	1,5	27	0,2
2013	11 437	7 957	149	1,9	35	0,3
2014	11 004	7 582	177	2,3	40	0,4

Vieną iš daug platesnių įdarbinimo ir mokymosi galimybių turėtų sudaryti laisvės bausmės atlikimas laisvesne forma (vadinamose atvirose kolonijose). Kaip minėta, tokio tipo įstaigose daug paprasčiau organizuoti nuteistųjų darbą. LR BVK 90 straipsnio 1 dalis įtvirtina nuostatą, kad „atvirose kolonijose laisvės atėmimo bausmę atlieka už neatsargius ir nesunkius tyčinius nusikaltimus nuteisti

⁵⁰ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose ataskaitas. 1999–2014 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys; Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus Nuteistųjų laisvės atėmimo skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestines. 2004–2014 m. sausio – gruodžio mėn. duomenys. 2 lentelės (2) stulpelyje pateikiamas nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičius gruodžio 31 d. be nuteistųjų arešto bausme, todėl šis skaičius skiriasi nuo pateikto įkalinimų nuteistųjų asmenų skaičiaus (su nuteistaisiais arešto bausme) 3 lentelėje. Pagal LR BVK 154 str. asmenų, kuriems buvo suteikta tokia teisė, skaičius nurodomas konkrečią dieną, o pagal LR BVK 130 str. asmenų, kuriems buvo suteiktos atostogos su teise parvykti į namus, skaičius yra sumuojamas visus metus, todėl procentas paskaičiuotas nuo kalinių srauto.

pilnamečiai asmenys, kuriems teismas nustatė bausmę atlikti atvirose kolonijose. Atvirose kolonijose laisvės atėmimo bausmę taip pat atlieka nuteistieji, perkelti į atviras kolonijas šio Kodekso 140 straipsnyje nustatyta tvarka.”

3 lentelė. Laisvės atėmimo bausmę atvirojoje kolonijoje atliekančių asmenų dalis Lietuvoje iš visų įkalinimų nuteistųjų 1998–2014 m.⁵¹

Metai	Įkalinimų nuteistųjų iš viso (su nuteistaisiais arešto bausme, metų pabaigoje)	Iš jų – atvirojoje kolonijoje	
		Abs. sk.	Proc.
1998	11983	99	0,8
1999	12 205	130	1,1
2000	7 601	165	2,2
2001	9 755	73	0,7
2002	9414	82	0,9
2003	6 701	58	0,9
2004	6 841	41	0,6
2005	7 010	47	0,7
2006	7 082	48	0,8
2007	6 911	55	0,8
2008	7 022	59	0,8
2009	7 447	78	1,0
2010	7 943	82	1,0
2011	8 573	97	1,1
2012	8 550	92	1,1
2013	8 143	80	1,0
2014	7 768	62	0,8

2012 m. liepos 1 d. įsigaliojus LR BVK 140 straipsnio 4 dalies pakeitimui pataisos namuose lengvosios grupės sąlygomis laikomi nuteistieji, kuriems liko ne daugiau kaip vieni metai iki galimo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos, teismo nutartimi, priimta pagal pataisos namų administracijos teikimą ir atsižvelgiant į nusikalstamo elgesio riziką, elgesį bausmės atlikimo metu ir kitas reikšmingas aplinkybes, **gali būti perkelti į atvirąją koloniją tęsti bausmės atlikimo.**⁵² Deja, kaip matyti 3 lentelėje, nuo 2012 m. atvirojoje kolonijoje laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų skaičius mažėjo, nors didėjantis laisvės atėmimo bausmę tokio tipo įstaigose atliekančių asmenų skaičius leistų didinti ir bendrą įdarbintų kalinių skaičių Lietuvoje.

Išvados ir pasiūlymai

Būtina užimtumo įkalinimo įstaigose skatinimo prielaida yra suvokimas, kad darbinė veikla yra ne tik svarbus veiksnys asmens integracijai atlikus bausmę, bet ir lengviau niūrią bausmės atlikimo kasdienybę leidžianti įveikti priemonė. Prasmingas užimtumas gerina atmosferą įkalinimo įstaigose, skatina geresnius santykius tarp nuteistųjų, nuteistųjų ir personalo, leidžia įprasminti praleidžiamą laiką, idealiu atveju – sudaro galimybes taupyti ir atlyginti nusikaltimu padarytą žalą.

Remiantis atlikta teisės normų analize, įdarbinimo rodikliais ir įkalinimo įstaigų veiklos ataskaitomis, maksimalus kalinių užimtumas nėra Lietuvos įkalinimo sistemos prioritetas. Siekiant, kad

⁵¹ Parengta pagal Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos metines veiklos ataskaitas. Nuo 2003 m. bendras įkalinimų skaičius – kartu su arešto bausme (todėl šis skaičius šiek tiek skiriasi nuo 2 lentelės 3 stulpelyje pateikiamos skaičiaus, nes ten – be arešto bausmę atliekančių nuteistųjų).

⁵² Apie atvirųjų kolonijų privalumus, veiklos koncepciją ir problematiką plačiau žr.: Sakalauskas G. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4 (54), p. 5–49.

daugiau nuteistųjų įkalinimo įstaigose būtų įdarbinta, jis tokiu turi tapti, o teisės normomis turi būti aiškiai įtvirtinta įkalinimo įstaigų pareiga jo siekti.

Daugiau nuteistųjų leistų įdarbinti kalinimo atvėrimo (išvykų už įkalinimo įstaigų ribų ir atviro kalinimo galimybių) plėtra, todėl būtina ją skatinti.

Pozityvus pokytis Lietuvos įkalinimo sistemoje šioje srityje (kaip ir kitose) įmanomas tik sulaukus politinio ir administracijos palaikymo, motyvuojant įkalinimo įstaigų personalą, todėl būtina teigiamų pokyčių prielaida yra atviras esamų trūkumų aptarimas ir bendros veikimo strategijos numatymas kartu su įstaigose dirbančiais darbuotojais. Taip pat būtinas nuolatinis vykstančių pokyčių aptarimas ir įsivertinimas.

Vienas iš galimų pokyčių ramsčių yra pavyzdinės praktikos (projektų) įgyvendinimas ir jos multiplikavimas kitose įkalinimo įstaigose.

Norint įvertinti vykstančius pokyčius ir įgyvendinamos strategijos rezultatus, būtina toliau sistemingai moksliskai analizuoti ir tirti įkalinimo sistemą Lietuvoje.

Literatūra

1. Mokslinė literatūra:

1. *Blaževičius J., Švedas G., Usik D.* Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. Vilnius: TIC, 2004.
2. *Christie N.* Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas, 1999.
3. *Dobryninas A.* Atskiriamasis teisingumas // *Jurisprudencija*, 2001, t. 20 (12), p. 107–112.
4. *Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L.* Kriminologijos teorijos. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2008.
5. *Dünkel F., Drenkhahn K.* Behandlung im Strafvollzug: von „nothing works“ zu „something works“ // *Bereswill M., Greve W.* (Hrsg.). *Forschungsthema Strafvollzug*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 2001, p. 387–417.
6. *Dünkel F.* International vergleichende Strafvollzugsforschung // *Schneider H.-J.* (Hrsg.). *Internationales Handbuch der Kriminologie*. Band 2: Besondere Probleme der Kriminologie. Berlin: de Gruyter, 2009, p. 145–226.
7. *Dünkel F., Kestermann C., Zolondek J., Morgenstern C.* Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“. Praktinis vadovas. Teisės institutas (variantas lietuvių kalba). Vilnius, 2005, p. 20. Prieiga per internetą: <http://teise.org/data/Praktinis-vadovas-tarptautine-moteru-kalejimu-studija.pdf>.
8. *Dünkel F., Kunkat A.* Zwischen Innovation und Restauration. 20 Jahre Strafvollzugsgesetz – eine Bestandsaufnahme // *Neue Kriminalpolitik*, 1997, Heft 2, p. 24–33.
9. *Dünkel F.* Strafvollzug und die Beachtung der Menschenrechte – Eine empirische Analyse anhand des Greifswalder „Mare-Balticum-Prison-Survey“ // *Müller-Dietz, H., u. a.* (Hrsg.). *Festschrift für Heike Jung*. Baden-Baden: Nomos-Verlag, 2009, p. 99–126.
10. *Dünkel F.* Vollzugslockerungen und offener Vollzug – die Bedeutung entlassungsvorbereitender Maßnahmen für die Wiedereingliederung von Gefangenen // *Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe*, 2009, Nr. 58, p. 192–196.
11. *Hammerschick W.* Arbeit im Strafvollzug – Rechtslage und Realität im europäischen Vergleich // *Hammerschick W., Pilgram A.* (Hrsg.). *Arbeitsmarkt, Strafvollzug und Gefangenenarbeit*. Baden-Baden, 1997, p. 71–85.
12. *Kaiser G.* Strafvollzugssysteme im Rechtsvergleich. In: *Gesellschaft für Rechtspolitik* (Hrsg.): *Bitburger Gespräche*, Jahrbuch 1986/2, p. 65–86.
13. *Lankauskas M.* Dirbančių nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo reguliavimo ypatumai ir perspektyvos Lietuvoje // *Teisės problemos*, 2012, Nr. 2 (76), p. 68–95.
14. *Laubenthal K.* Strafvollzug. 3. Aufl. Berlin/Heidelberg: Springer Verlag, 2003.
15. *Mathiesen T.* Überwindet die Mauern! Die skandinavische Gefangenenbewegung als Modell politischer Randgruppenarbeit. Neuwied: Luchterhand, 1979.
16. *Petrylaitė D.* Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų darbas: socialinių garantijų ypatumai ir ribos // *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje* (vyr. moksl. red. Gintaras Švedas). Vilnius: Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, 2010, p. 7–22.

17. *Sakalauskas G., Čepas A., Nikartas S., Ūselė L.* Savanorystė probacijos sistemoje: prielaidos ir galimybės. Teisės instituto mokslo tyrimai. t. 9. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
18. *Sakalauskas G.* Įkalinimo atvėrimas: prielaidos ir galimybės Lietuvoje // Teisė, 2013, Nr. 89, p. 37–54.
19. *Sakalauskas G.* Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos // Teisės problemos, 2015, Nr. 2, p. 5–53.
20. *Sakalauskas G., Kalpokas V.* Nuteistųjų ir grįžusiųjų iš įkalinimo įstaigų integracijos modelis. Teisės instituto mokslo tyrimai, t. 10. Vilnius: Eugrimas, 2012.
21. *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4 (54), p. 5–49.
22. *Sakalauskas G.* Strafvollzug in Litauen. Kriminalpolitische Hintergründe, rechtliche Regelungen, Reformen, Praxis und Perspektiven. Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie. Band 24. Mönchengladbach, 2006.
23. *Usik D.* Tarptautinių baudžiamosios justicijos standartų realizavimo aspektai vykdant laisvės atėmimą // Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 4 (8), p. 339–355.
24. *Vainiutė M.* Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas // Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
25. *Van Zyl Smit D., Dünkel F.* Prison Labour: Salvation or Slavery? Aldershot: Ashgate, 1999.
26. *Zierlein K. G.* Pagrindinių teisių apsauga baudžiamojoje, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisėje, atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucinio teismo praktiką // Teisė, 2000, Nr. 36, p. 119–127.
27. *Зубков А.* Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца XIX – начала XXI века. Москва, 2003.
28. *Žilys J.* Socialinė valstybė konstitucinėje teisėje // Jurisprudencija, 2006, Nr. 12 (90), p. 15–23.

2. Teisės aktai

29. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (82) 16 dėl trumpalaikių išvykų kaliniams. Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.
30. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (92) 16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių. Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.
31. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 22 dėl lygtinio paleidimo (parolio). Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.
32. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2006) 2 dėl Europos kalėjimų taisyklių. Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.
33. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2008) 11 dėl Europos taisyklių nepilnamečiams teisės pažeidėjams, kuriems taikomos bausmės ar priemonės. Prieiga per internetą: <<http://hub.coe.int/en/>>.
34. Jungtinių Tautų tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės, priimtose 1957 m. liepos 31 d. // Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos (sudarytojas M. Aidukas). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
35. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, patvirtintas įstatymu Nr. IX-994, priimtu 2002 m. birželio 27 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
36. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Žin., 2003, Nr. 76-3498 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
37. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos pataisos darbų kodeksas, priimtas 1971 m. liepos 15 d. įstatymu Nr. VIII-7 // LTSR įstatymų sąvadas.

3. Statistika ir veiklos ataskaitos

38. Alytaus pataisos namų 2014 m. veiklos analizė. Prieiga per internetą: <http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/apn/veikla_255/ataskaitos_242_260.html>
39. *Bagdonaitė Ž., Kalpokaitė G.* Nuteistųjų įdarbinimas laisvės atėmimo vietoje: VĮ „Mūsų amatai“ veiklos efektyvinimas. Siūlymai. 2015 m. gegužės mėn.
40. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos metinės veiklos ataskaitos.

41. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus Išaiškintų neteisėtų ryšių, paimtų draudžiamų daiktų ir kriminogeninės būklės kalinimo įstaigose ataskaitos. 1999–2014 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys.
42. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Planavimo ir projektų valdymo skyriaus Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinės. 2004–2014 m. sausio–gruodžio mėn. duomenys.
43. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Socialinės reabilitacijos tarnybų veiklos ataskaitos 1998–2015 m.
44. Kybartų pataisos namų programų vykdymo ataskaita už 2014 metų 12 mėnesių. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/kybartupn/veikla-mpn_255_288/ataskaitos_242_260_293.html
45. Marijampolės pataisos namų 2013 m. programos vykdymo ataskaita. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/mpn/veikla-mpn_255_316/veiklos-ataskaita.html.
46. Panevėžio pataisos namų 2014 metų veiklos analizė. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/paneveziopn/veikla-mpn_255_344/ataskaitos_242_260_349.html.
47. Pravieniškųjų pataisos namų-atvirosios kolonijos Kalėjų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų programų vykdymo ataskaita už 2014 m. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/lt/pravienpn-ak/veikla-mpn_255_372/planavimo-dokumentai_241_259_376.html
48. Vilniaus pataisos namų 2012–2014 metų veiklos vykdymo ataskaitos. Prieiga per internetą: http://www.kaldep.lt/lt/vilniauspnp/istorija-238-256-y91e/ataskaita_405/ataskaita.html.

*Mokslinė išvada pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai
2015-09-21 raštu Nr. 2R-281-(1.9).*

II.

Dr. Ilona Michailovič, Mindaugas Girdauskas

SOCIALINIO TYRIMO IŠVADOS INSTITUTO REIKŠMĖ BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE (LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO 253¹ STRAIPSNIS)

Socialinio tyrimo išvada ir jos taikymas baudžiamajoje justicijoje teisiniu aspektu

Socialinio tyrimo išvados institutas Lietuvoje įtvirtintas 2012 m. liepos mėnesį, įsigaliojus Lietuvos Respublikos probacijos įstatymui bei papildžius Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodeksą (toliau – BPK) 36¹ ir 253¹ straipsniais¹. Socialinio tyrimo išvada yra specialisto parengtas dokumentas, kuriame apibūdinama kaltinamojo ar nuteistojo socialinė aplinka, kriminogeniniai veiksniai, taip pat pateikiama kita informacija, padedanti teismui individualizuoti probacijos sąlygas (BPK 36¹ str., Probacijos įstatymo 9 str.). BPK 253¹ straipsnyje nurodoma: „kai asmuo yra kaltinamas nesunkaus, apysunkio ar neatsargaus nusikaltimo padarymu, teisėjas nutartimi gali pavesti probacijos tarnybai parengti socialinio tyrimo išvadą“. Tačiau nepaisant to, kad socialinio tyrimo išvados institutas Lietuvoje egzistuoja beveik trejus metus, iki šiol visoje Lietuvoje buvo parengta tik 14 socialinio tyrimo išvadų dėl kaltinamųjų². Taigi, nors BPK papildymas 36¹ ir 253¹ straipsniais ir atvėrė naujas baudžiamosios atsakomybės individualizavimo galimybes, šiomis galimybėmis iki šiol yra naudojamosi retai, šiuo metu praktikoje šio instituto reikšmė yra nedidelė.

Šioje mokslinėje išvadoje, tiriant socialinio tyrimo išvados instituto reikšmę baudžiamųjų bylų nagrinėjime, visų pirma atliekama teisinė šio instituto analizė, siekiant įvertinti jo teisinę reikšmę, teisinio reguliavimo tinkamumą ir galimas taikymo problemas. Kitose šios mokslinės išvados dalyse minėto instituto reikšmė analizuojama psichologiniu-kriminologiniu požiūriu ir atliekamas išsamesnis empirinis jo taikymo tyrimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas konstatuota, kad konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai). Baudžiamajame įstatyme turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes ir taikydamas baudžiamąjį įstatymą, galėtų individualizuoti bausmę, skiriamą

¹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-108; Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso 89, 90, 339, 342, 348, 357, 358, 360, 362, 364, 452 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 36¹, 253¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-109.

² Palyginti, 2014 metais buvo parengta apie 3318 socialinio tyrimo išvadų dėl nuteistų asmenų (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Apsaugos, priežiūros ir įskaitos skyriaus duomenimis, Pažyma apie lygtinio paleidimo eigą).

konkrečiam asmeniui už konkrečią nusikalstamą veiką (Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas).³

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformulavęs, kad „kiekvienas nusikaltęs asmuo turi teisę į teisingą bausmę, todėl vertinant konkrečios bylos aplinkybes teismui privalu atsižvelgti ne tik į tai, kad skiriama bausmė atitiktų įstatymo reikalavimus, bet <...> ir į nuostatas, skirtas bausmei individualizuoti, taip pat į nuostatas, įtvirtinančias teisingumo principo viršenybę“⁴. Nagrinėdamas reikalavimus bausmių skyrimo taisyklėms G. Švedas taip pat pažymi, kad bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti ne tik veikos pavojingumą ir laipsnį, bet ir nuteistojo asmenybę, elgesį iki veikos, jos metu ir po veikos padarymo. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekse nurodoma, kad pataisos priemonės nuteistiesiems turi būti taikomos atsižvelgiant į jų asmenybę, nusikalstamos veikos pavojingumą ir pobūdį bei asmens elgesį atliekant bausmę (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 8 str. 1 d.)⁵. Taigi Lietuvos Respublikos teisės aktuose yra pabrėžiamas baudžiamosios atsakomybės individualizavimo principas. Tai rodo didelę socialinio tyrimo išvados instituto norminę teisinę reikšmę ir turėtų skatinti dažniau taikyti šį institutą.

Socialinio tyrimo išvados instituto įtvirtinimas Lietuvoje ne tik bausmės vykdymo procese, bet ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijoje, dera ir su Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijomis⁶. Nors toks teisinis reguliavimas nėra privalomas, tačiau taikomas beveik visose Europos Tarybos valstybėse narėse.⁷ Tai patvirtina aptariamo instituto reikšmingumą.

Minėta, kad Probacijos įstatyme, BPK pateikiamas socialinio tyrimo išvados apibrėžimas, jos turinys, atvejai, kai tokia išvada gali būti rengiama kaltinamojo atžvilgiu. Rengiant tokią išvadą vertinama ir nusikalstamo elgesio rizika – atliekamas standartizuotas kaltinamojo nusikalstamo elgesio tikimybės ir galimybių ją sumažinti tyrimas (Probacijos įstatymo 2 str. 4 d., 9 str. 1 d. 2 p., 10 str.). Nustatyta, kad šias išvadas rengia probacijos tarnybos, minimali socialinio tyrimo išvados parengimo trukmė yra 20 darbo dienų (Probacijos įstatymo 8 straipsnio 1 dalis, BPK 253¹ straipsnio 1 dalis). Remiantis Probacijos įstatymu Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintos Socialinio tyrimo išvados forma ir Socialinio tyrimo išvados rengimo metodinės rekomendacijos⁸. Šiuo teisės aktu apibrėžiamos socialinio tyrimo išvados struktūrinės dalys, duomenys, į kuriuos būtina atsižvelgti vertinant nusikalstamo elgesio riziką socialinio tyrimo išvados rengimo veiksmai, pildymo rekomendacijos. Be to, įgyvendinant Probacijos įstatymą Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorius patvirtino adaptuotas nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikas, jų aprobavimo tvarką, reikalavimus metodikų naudotojams, metodikų diegimo organizavimo tvarką⁹. Todėl galima daryti išvadą, kad teisės aktai, reglamentuojantys socialinio tyrimo išvados institutą, jo taikymą nagrinėjant baudžiamąsias bylas, yra gana išsamūs ir paprastai neturėtų būti laikomi kliūtimi jo taikymui.

³ Panašiai žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 64-3246

⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2005, cit. pagal ŠVEDAS, G. Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiama už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 2014, Nr. 90, p. 9

⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.73-3084.

⁶ Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. [Interaktyvus; žiūrėta 2015-05-31] <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813>>; Draft Recommendation CM/Rec (2010)...of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules. Commentary. [Interaktyvus; žiūrėta 2015-05-31] <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2009\)187](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2009)187)>.

⁷ KALMTHOUT, A. M. VAN; DURNESCU, I. (eds.). *Probation in Europe*. WLP, 2008, p. 18, 21

⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 14 d. įsakymas Nr. 1R-159 „Dėl socialinio tyrimo išvados formos ir socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 68-3500.

⁹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. V-211 „Dėl Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr.72-3770.

Vis dėlto socialinio tyrimo išvados instituto reglamentavimas turi trūkumų. Minėta, kad BPK 36¹ straipsnyje socialinio tyrimo išvados paskirtis apribota informacijos, skirtos padėti teismui individualizuoti probacijos sąlygas, pateikimu. Pagal Probacijos įstatymo 2 straipsnio 5 dalį probacija – tai sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei, o viena iš jos rūšių yra bausmės vykdymo atidėjimas. Šiame įstatyme probacijos sąlygos apibrėžiamos kaip teismo ir įstatymo probuojamajam nustatytų pareigų, draudimų, auklėjamojo ir baudžiamojo poveikio priemonių visuma (Probacijos įstatymo 2 str. 6 d.). Tai sudaro pagrindą daryti išvadą, kad pagal BPK 36¹ straipsnį socialinio tyrimo išvada skirta tik padėti teismui nuspręsti dėl bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų, jeigu kaltinamasis būtų pripažintas kaltu, bet ne dėl paties sprendimo taikyti tokiu atveju bausmės vykdymo atidėjimą (probaciją) ar ne. Tačiau taip nepagrįstai susiaurinamas socialinio tyrimo išvados galimas pritaikymas nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Minėta, kad pagal Probacijos įstatymą rengiant socialinio tyrimo išvadą vertinama ir nusikalstamo elgesio rizika. Šio įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tokio vertinimo rezultatai gali būti panaudoti ir sprendžiant dėl probacijos skyrimo tikslingumo. Toks BPK 36¹ straipsnio ir Probacijos įstatymo nuostatų nesuderinamumas neatitinka konstitucinio teisinės valstybės principo. Šis principas suponuoja, kad įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna.¹⁰ BPK 36¹ str. nepagrįstai siaurindamas socialinio tyrimo išvados paskirtį neužtikrina minėtų iš konstitucinio teisingumo ir teisinės valstybės principų kylančių reikalavimų dėl teisės pažeidėjui taikomų poveikio priemonių individualizavimo.

Be to, šiuo metu socialinio tyrimo išvados taikymą nepagrįstai siaurina ir BPK 253¹ straipsnis, kuriame teismui suteikiami įgaliojimai pavesti pateikti tokią išvadą tik nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl nesunkaus, apysunkio ar neatsargaus nusikaltimo. Minėta, kad pagal Probacijos įstatymą tokios išvados paskirtis yra padėti teismui nuspręsti dėl bausmės vykdymo atidėjimo ir jo sąlygų. Tačiau 2015 m. kovo 24 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 75 straipsnio pakeitimui, bausmės vykdymo atidėjimas gali būti taikomas ir dėl sunkių nusikaltimų.¹¹ Todėl BPK 253¹ straipsnis tiek, kiek nesuteikia įgaliojimų teismui pavesti pateikti socialinio tyrimo išvadą ir nagrinėjant bylą dėl sunkaus nusikaltimo, taip pat nedera su minėtais konstituciniais teisingumo ir teisinės valstybės principais. Šis trūkumas bus pašalintas 2015 m. birželio 23 d. priimtu BPK 253¹ straipsnio 1 dalies pakeitimu, kuris įsigalios 2015 m. rugsėjo 1 d.. Šiuo pakeitimu išbraukiama nuostata, kad socialinio tyrimo išvados gali būti rengiamos tik kai asmuo yra kaltinamas nesunkaus, apysunkio ar neatsargaus nusikaltimo padarymu¹².

BPK 253¹ straipsnyje aiškiai nenustatyta, kada teismas privalo pavesti pateikti socialinio tyrimo išvadą, vartojama sąvoka „gali“. Tai menkina socialinio tyrimo išvados instituto reikšmę ir kelia abejonių dėl suderinamumo su konstituciniu teisinės valstybės principu. Pagal šį principą valstybės pareigūnų, taip pat teisėjų (teismų) įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra¹³. Minėtų Europos Tarybos probacijos taisyklių aiškinamojo rašto rengėjų nuomone socialinio tyrimo išvada neturėtų būti privaloma kiekvienoje

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 27, 38, 39, 55, 56, 60, 62, 75, 179 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas. *TAR*, 2015-03-23, i. k. 2015-04087.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 253-1, 360, 362 ir 364 straipsnių pakeitimo įstatymas. *TAR*, 2015-07-07, i. k. 2015-11076.

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

byloje, tačiau turi būti nustatyti aiškūs kriterijai, kada tokia išvada turi būti pateikiama. Apibrėžiant tokius atvejus laikytinasi nuostatos, kad tokia išvada būtų ypač vertinga, kai teismas ketina skirti realų laisvės atėmimą, tačiau pageidauja įvertinti alternatyvas¹⁴. Sisteminiis BPK 253¹ straipsnio nuostatų aiškinimas, atsižvelgiant į minėtą socialinio tyrimo išvados paskirtį, sudaro pagrindą manyti, kad teismas privalo pavesiti pateikti tokią išvadą, kai kyla abejonių dėl to, ar kaltinamąjį pripažinus kaltu, turėtų būti paskirta reali laisvės atėmimo bausmė, ar šios bausmės vykdymas turėtų būti atidedamas, taip pat esant abejonių dėl tokiu atveju parinktinų bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų.

Galimi psichologiniai baudžiamosios atsakomybės individualizavimo padariniai

Remiantis BPK 36¹ straipsniu, socialinio tyrimo išvada turėtų padėti teismui individualizuoti tam tikram asmeniui skiriamas probacijos sąlygas. Svarbu atkreipti dėmesį ne tik į teisinius, bet ir į galimus psichologinius baudžiamosios atsakomybės individualizavimo aspektus.

Teisingumo problemą nagrinėjantys moksliniai tyrimai rodo, kad patiriamas neteisingumas sukelia stiprias žmonių emocines reakcijas, t. y. pyktį, įniršį, stresą, bejėgiškumą ir nusivylimą¹⁵. Procedūros, taikomos priimant tam tikrą sprendimą, bei teigiamos ir neigiamos sprendimo pasekmės yra susijusios su skirtingomis žmonių emocinėmis reakcijomis. Esant nepageidautinoms žmogui pasekmėms, taip pat priešiška ir šališka sprendimo priėmimo procedūrai, žmonės patiria pyktį ir frustraciją, o kaltė ir nerimas yra patiriami tuo atveju, kai priimamas palankus žmogui sprendimas, o taikytos procedūros yra palankios ir šališkos žmogui. Teigiami ir neigiami įvykiai gali sukelti skirtingas emocijas, kurios formuoja žmonių vertinimus, kas yra teisinga ir neteisinga¹⁶. Taigi, apibendrinant minėtus tyrimus, galima daryti išvadą, kad procedūrų, taikomų priimant sprendimą, teisingumas bei priimto sprendimo pasekmės yra susijusios su tuo, kokius emocinius išgyvenimus patirs žmogus. Kalbant apie baudžiamosios atsakomybės individualizavimą, galima kelti prielaidą, kad asmeniui palankių procedūrų taikymas nagrinėjant baudžiamąją bylą, t. y. vadovavimasis BPK 253¹ str. ir siekimas geriau pažinti kaltinamąjį bei jo aplinką, gali skatinti teigiamas kaltinamojo emocijas, kurios, savo ruožtu, skatintų susidaryti palankią nuomonę apie teisės saugos institucijas ir pareigūnus. Be to, individualizavus probacijos sąlygas taip, kad jos atitiktų kaltinamojo asmenybę bei gyvenimo aplinkybes, teismo sprendimo pasekmės būtų palankesnės kaltinamajam, o tai, savo ruožtu, sukeltų jam teigiamas emocijas ir galimai skatintų teigiamą paskirtos bausmės vertinimą. Taigi baudžiamosios atsakomybės individualizavimas, atsižvelgiant į socialinio tyrimo išvadą dėl kaltinamojo, galimai skatintų teigiamą kaltinamojo reakciją į priimtą teismo sprendimą.

Moksliniai tyrimai rodo, kad teigiamas teisės saugos pareigūnų taikomų procedūrų vertinimas ir jų suvokimas kaip teisingų skatina palankesnę žmonių požiūrį į teisės saugos institucijas ir skatina ateityje paklusti teisės saugos pareigūnams bei laikytis teismo sprendimų. Be to, jeigu teisme taikomos procedūros yra suvokiamos kaip teisingos, žmonės bus labiau linkę priimti teismo sprendimus bei teigiamai vertinti patį teismą¹⁷. Taigi jeigu teisme būtų pavedama parengti socialinio tyrimo išvadą ir tuo pačiu stengiamasi daugiau sužinoti apie kaltinamąjį, jo aplinką bei gyvenimo istoriją ir aplinkybes, galima kelti prielaidą, kad teisme taikomos procedūros kaltinamajam atrodytų labiau teisingos, kadangi

¹⁴ Draft Recommendation CM/Rec (2010)...of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules. Commentary. [Interaktyvus; žiūrėta 2015-05-31] <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/CommantaryRec_201_1_E.pdf>

¹⁵ DOBRYNINAS, A.; ČESNIENĖ, I.; DOBRYNINA, M., ir kt. *Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 110-111.

¹⁶ Ten pat, p. 110.

¹⁷ TYLER, T. R.; RASINSKI, K. Procedural Justice, Institutional Legitimacy and the Acceptance of Unpopular U. S. Supreme Court Decisions: a Reply to Gibson. *Law and Society Review*, 1991, Vol. 25, p. 621-630; BENESH, S. C. Understanding Public Confidence in American Courts. *The Journal of Politics*, 2006, Vol. 68, No. 3, p. 697-707.

į jį būtų bandoma pažvelgti kaip į žmogų, o ne tik kaip į baudžiamojo proceso dalyvį. Teisme taikomų procedūrų teigiamas vertinimas ateityje galimai paskatintų žmogų labiau paklusti teisėsaugos pareigūnams bei vykdyti teismo paskirtus įpareigojimus.

Taigi žmogaus atžvilgiu priimamų sprendimų palankios pasekmės bei šių sprendimų priėmimo procedūrų teisingumas gali teigiamai paveikti tiek žmogaus savijautą, tiek jo elgesį ateityje. Todėl galima kelti prielaidą, kad socialinio tyrimo išvados instituto taikymas baudžiamojoje justicijoje galimai skatintų pozityvesnį kaltinamųjų bei nuteistųjų požiūrį į teismo priimtus sprendimus jų atžvilgiu, jiems paskirtus įpareigojimus bei į teisėsaugos institucijų darbą. Taip socialinio tyrimo išvados institutas tampa svarbus siekiant psichologinės kaltinamųjų ir nuteistųjų gerovės, jų prosocialaus elgesio ateityje. Socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamojo parengimo galimybė leidžia labiau atsižvelgti į kaltinamojo poreikius, problemas, patiriamus sunkumus, o tai, savo ruožtu, gali skatinti pozityvesnį kaltinamojo arba nuteistojo santykį su teisėsaugos institucijomis ir efektyvesnę priežiūrą bei pagalbą ateityje.

Empirinio tyrimo tikslas ir uždaviniai

Lietuvoje galiojančių teisės aktų analizė ir psichologinių teisingumo tyrimų rezultatai rodo, kad socialinio tyrimo išvados institutas gali padėti teismams individualizuoti asmeniui skiriamą atitinkamą poveikio priemonę ir ateityje paskatinti pozityvesnį asmens santykį su teisėsaugos institucijomis. Atsižvelgiant į tai, kad socialinio tyrimo išvados institutas yra ganėtinai retai taikomas praktiškai, šio tyrimo metu buvo siekiama nustatyti socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamųjų reikšmę Lietuvos baudžiamojoje justicijoje. Siekiant šio tikslo buvo išskirti keturi pagrindiniai tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti socialines psichologines aplinkybes, kuriomis yra pavedama parengti socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų.
2. Nustatyti, su kokiais sunkumais susiduria probacijos tarnybų pareigūnai, kuriems yra pavedama parengti socialinio tyrimo išvadą dėl kaltinamojo.
3. Išsiaiškinti, kiek kaltinamieji, dėl kurių buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, sutinka bendradarbiauti su probacijos tarnybų pareigūnais bei teikti jiems išvadai reikalingą informaciją.
4. Išsiaiškinti teisėjų, pavedusių parengti socialinio tyrimo išvadas, požiūrį į socialinio tyrimo išvados institutą.

Empirinio tyrimo metodika

Tyrimo dalyviai

Siekiant nustatyti, su kokiais sunkumais susidūrė probacijos tarnybų pareigūnai, kuriems buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, ir sužinoti, kiek kaltinamieji buvo linkę bendradarbiauti su probacijos tarnybų pareigūnais, buvo apklausti keturi Kauno apygardos probacijos tarnybos inspektoriai ir viena Vilniaus apygardos probacijos tarnybos inspektorė. Visi tyrimo dalyviai yra bent kartą rengę socialinio tyrimo išvadą dėl kaltinamojo.

Siekiant nustatyti, kaip teisėjai vertina socialinio tyrimo išvados institutą, buvo apklausti šeši teisėjai, kurie yra bent kartą teismo nutartimi pavadę probacijos tarnybų pareigūnams parengti socialinio tyrimo išvadą dėl kaltinamojo. Tyrimo metu buvo apklausti du Kauno apylinkės teismo, du Panevėžio miesto apylinkės teismo, vienas Prienų rajono apylinkės teismo ir vienas Jonavos rajono apylinkės teismo teisėjai.

Tyrimo medžiaga

Atliekant tyrimą, buvo išanalizuota 14 socialinio tyrimo išvadų, probacijos tarnybų parengtų visoje Lietuvoje nuo 2012 m. liepos mėnesio iki 2015 m. vasario mėnesio. Kartu su socialinio tyrimo išvadomis buvo analizuojamos ir teismo nutartys, kuriomis teismas pavesdavo probacijos tarnybų

pareigūnams parengti konkrečią socialinio tyrimo išvadą. Remiantis LITEKO elektronine sistema, taip pat buvo naudojama bylų, kuriose buvo rengiama socialinio tyrimo išvada, paskelbtų teismo nuosprendžių medžiaga¹⁸.

Tyrimo metodai

1. Apklausiant probacijos tarnybų pareigūnus, rengusius socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, buvo naudojami du tyrimo metodai – pusiau struktūruotas kokybinis interviu ir šio interviu pagrindu parengta anketa. Pusiau struktūruotas interviu ir anketa buvo parengtos, remiantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu „Dėl socialinio tyrimo išvados formos ir socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, BPK 36¹ str. ir 253¹ str. bei Lietuvos Respublikos probacijos įstatymu.

2. Apklausiant teisėjus, kurie yra pavedę parengti socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, buvo naudojama anketa, kuri buvo parengta, remiantis Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu „Dėl socialinio tyrimo išvados formos ir socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, BPK 36¹ str. ir 253¹ str. bei Lietuvos Respublikos probacijos įstatymu. Rengiant šią anketą buvo atsižvelgiama į teisėjų darbo specifiką.

3. Analizuojant socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, teismo nutartis, kuriomis jas buvo pavesta parengti, ir teismo nuosprendžius, priimtus bylose, kurioje buvo rengiamos socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamųjų, buvo taikoma teminė medžiagos analizė¹⁹, kuri buvo vykdoma keliais etapais:

a. Socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamųjų, teismo nutartys bei nuosprendžiai buvo keletą kartų atidžiai perskaitomi.

b. Atradus tam tikras aplinkybes, kurios yra vienaip ar kitaip minimos visose analizuojamose socialinio tyrimo išvadose, joms buvo priskiriami kodai (pvz., informacija apie kaltinamųjų apsvaigimą nuo alkoholio nusikaltimo metu buvo koduojama kaip „polinkio nusikalsti pavartojus alkoholio buvimas/nebuvimas“).

c. Analizuojamoje medžiagoje atrasti kodai buvo jungiami į platesnes temas (pvz., informacija apie kaltinamųjų amžių nusikaltimo metu ir kaltinamųjų recidyvo istoriją buvo jungiama į bendrą temą „Socialinės psichologinės kaltinamųjų charakteristikos“).

d. Nustačius pagrindinius kodus bei temas, buvo sudaromas kategorijų medis, kur aukštesnio rango kategorijomis buvo laikomos temos, o žemesnio rango kategorijomis – medžiagoje atrasti kodai.

Empirinio tyrimo rezultatai

Socialinio tyrimo išvadų, teismo nutarčių ir nuosprendžių analizės rezultatai

Analizuojant nuo 2012 m. liepos mėnesio iki 2015 m. vasario mėnesio parengtas socialinio tyrimo išvadas, buvo sukurtas kategorijų medis. Analizės metu buvo išskirtos trys pagrindinės aukštesnio lygmens temos:

1. Bylų, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, ypatumai;
2. Socialinės psichologinės kaltinamųjų charakteristikos;
3. Probacijos tarnybų pareigūnų rekomenduotos probacijos sąlygos.

¹⁸ Už rinktą informaciją mokslinei išvadai dėkojame praktiką Lietuvos teisės institute atlikusiai Vilniaus universiteto psichologijos ir kriminologijos magistro studentei Liubovei Jarutienei.

¹⁹ BRAUN, V.; CLARKE V. Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 2006, p. 77-101; BRAUN, V.; CLARKE V. Teaching Thematic Analysis: Overcoming Challenges and Developing Strategies for Effective Learning. *The Psychologist*, 2013, 26 (2), p. 120-123.

Kiekvienoje iš trijų pagrindinių temų buvo išskirti žemesnio lygmens kodai, kurių pagalba galima detaliau aprašyti socialines psichologines aplinkybes, kuriomis buvo pavedama parengti socialinio tyrimo išvadas.

Bylų, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, ypatumai

Remiantis BPK 253¹ str., socialinio tyrimo išvada gali būti rengiama tuo atveju, kai asmuo yra įvykdęs nesunkų, apysunkį arba neatsargų nusikaltimą. Analizuojant socialinio tyrimo išvadų bei teismo nutarčių medžiagą buvo nustatyta, kad kol kas Lietuvoje nebuvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadų dėl asmenų, kaltinamų neatsargaus nusikaltimo padarymu. Socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamųjų buvo rengiamos:

1. Keturiais atvejais – dėl nesunkaus nusikaltimo;
2. Keturiais atvejais – dėl apysunkio nusikaltimo;
3. Trimis atvejais – dėl nesunkaus ir apysunkio nusikaltimų;
4. Vienu atveju – dėl keturių apysunkių nusikaltimų;
5. Vienu atveju – dėl trijų nesunkių ir vieno apysunkio nusikaltimo;
6. Vienu atveju – dėl dviejų nesunkių ir vieno apysunkio nusikaltimo.

Taigi galima pastebėti, kad socialinio tyrimo išvadas teismai pavedavo parengti tiek dėl vienu sunkiu arba apysunkiu nusikaltimu kaltintų asmenų, tiek dėl keliais vienodo pavojingumo laipsnio nusikaltimais kaltinto asmens, tiek dėl asmenų, kaltintų keliais skirtingo pavojingumo laipsnio nusikaltimais.

Analizuojant bylų ypatumus buvo pastebėta, kad socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų buvo pavedama parengti tiek dėl asmenų, padariusių turtinio pobūdžio nusikaltimus (pvz., vagystė, sukčiavimas), tiek dėl asmenų, kaltintų smurtiniais nusikaltimais (pvz., nesunkus sveikatos sutrikdymas, plėšimas). Taip pat galima išskirti ir kitokią nusikalstamų veikų kategoriją – agresyvūs nusikaltimai (pvz., viešosios tvarkos pažeidimas, žmogaus terorizavimas). Darydami šiuos nusikaltimus kaltinamieji tiesiogiai nesukėlė fizinės žalos kitiems asmenims, tačiau jų elgesys pasižymėjo priešišku ir agresija aplinkinių atžvilgiu. Be to, buvo išskirta dar viena nusikaltimų kategorija – dokumentų klastojimas ir disponavimas suklastotu dokumentu. Taigi, atsižvelgiant į šiuos duomenis, nusikalstamos veikos, dėl kurių buvo kaltinami asmenys, dėl kurių buvo rengiamos socialinio tyrimo išvados, buvo įvairaus pobūdžio, tyčinės, be to, buvo nusižengta įvairioms Baudžiamojo kodekso ginamoms vertybėms, tokioms kaip asmens sveikata, turtas, viešoji tvarka ir kt.

Taip pat analizės metu nustatyta, kad didžioji dalis kaltinamųjų (8 asmenys) nusikalstamos veikos padarymo metu buvo apsvaigę nuo alkoholio. Todėl galima kelti prielaidą, kad, esant šiai aplinkybei, teismui gali kilti klausimas, ar, įpareigojus kaltinamąjį gydytis nuo alkoholizmo ir nevartoti alkoholio, ateityje būtų užkirstas kelias naujo nusikaltimo padarymui. Taip alkoholio vaidmuo nusikalstamos veikos padarymo metu gali kelti teismui klausimų dėl kaltinamojo priklausomybės nuo alkoholio ir galimos pagalbos kaltinamajam siekiant jo elgesio korekcijos. Tai gali būti viena iš priežasčių, skatinančių teismą pavesti probacijos tarnybų pareigūnams išsiaiškinti kaltinamojo alkoholinių medžiagų vartojimo istoriją, galimus sunkumus dėl alkoholio ir alkoholio įtaką nusikaltimų darymui.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad didžioji dalis kaltinamųjų (9 asmenys), dėl kurių buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, nusikalstamą veiką įvykdė bendrininkaudami. Socialinio tyrimo išvadose pažymima, kad dalis kaltinamųjų pripažino, kad nusikalto pasidavę draugų įtakai. Ši aplinkybė taip pat galėjo turėti įtakos teismo sprendimui pavesti parengti išvadą, kadangi teismui galėjo kilti abejonė dėl to, ar dalis kaltinamųjų yra linkę nusikalsti savaime, ar išvengus neigiamos aplinkinių įtakos jiems pavyktų susilaikyti nuo nusikaltimų darymo. Kadangi Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtintose socialinio tyrimo išvados rengimo rekomendacijose yra nurodoma, kad būtina įvertinti asmens gyvenimo stilių ir draugus, parengta išvada gali padėti teismui nuspręsti, ar ateityje derėtų

uždrausti kaltinamajam bendrauti su tam tikrais asmenimis, ir įvertinti, kiek asmuo pats galėjo inicijuoti nusikalstamos veikos padarymą.

Apibendrinant duomenis apie bylą, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, ypatumus, galima pastebėti, kad socialinio tyrimo išvados buvo rengiamos dėl asmenų, kurie buvo kaltinami nusižengę įvairioms Baudžiamojo kodekso saugomoms vertybėms – žmogaus sveikatai, nuosavybei ir kt. Be to, išvados buvo rengiamos dėl asmenų, kaltintų skirtingo pavojingumo laipsnio nusikaltimais, taip pat ir dėl kelias nusikalstamas veikas padariusių asmenų. Nebuvo parengta nė vienos socialinio tyrimo išvados dėl asmens, kuris būtų kaltinamas neatsargaus nusikaltimo padarymu. Daugumos bylų aplinkybėse nurodoma, kad veikos padarymo metu kaltinamieji buvo apsvaigę nuo alkoholio. Taipogi daugumoje bylų pastebėta bendrininkų įtaka. Paskutinės dvi aplinkybės galėjo paskatinti teismą pavesti parengti išvadas, kadangi šių aplinkybių vaidmens nustatymas galėjo padėti teismui tikslingai individualizuoti bausmę.

Socialinės psichologinės kaltinamųjų charakteristikos. Analizuojant socialinio tyrimo išvadas buvo nustatyta, kad šešiais atvejais iš keturiolikos teismas buvo pavedęs parengti išvadą dėl nepilnamečių, dar dviem atvejais kaltinamieji buvo pilnamečiai, tačiau jauno amžiaus. Taigi didesnė dalis socialinio tyrimo išvadų buvo pavesta parengti dėl nepilnamečių arba jaunų asmenų. Kita vertus, socialinio tyrimo išvados buvo parengtos ir dėl pilnamečių brandaus amžiaus asmenų. Todėl galima daryti išvadą, kad teismai siekė, atsižvelgdami į parengtas socialinio tyrimo išvadas, individualizuoti bausmes tiek nepilnamečiams, tiek jauniems, tiek brandaus amžiaus asmenims. Kalbant apie kaltinamųjų, dėl kurių teismas pavedė parengti socialinio tyrimo išvadas, lytį, galima pastebėti, kad tik vienu atveju išvada buvo rengta dėl moteriškos lyties kaltinamosios, o visais kitais atvejais – dėl vyriškos lyties kaltinamųjų.

Kalbant apie individualias kaltinamųjų charakteristikas, svarbu atkreipti dėmesį ir į jų išsilavinimą. Remiantis parengtomis socialinio tyrimo išvadamis, galima pastebėti, kad dauguma kaltinamųjų buvo menko išsilavinimo (8-10 klasių), tačiau dalis jų tęsė mokslą vidurinėje, suaugusiųjų arba profesinėje mokykloje. Vienas kaltinamasis buvo įgijęs aukštąjį išsilavinimą, dar du – vidurinį profesinį išsilavinimą. Šiuo atveju svarbu atsižvelgti, kad dalis kaltinamųjų buvo nepilnamečiai, todėl jų išsilavinimas buvo pagrindinis, ir jie tęsė mokslus.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad visi asmenys, dėl kurių buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, iki tol jau buvo padarę bent vieną nusikalstamą veiką. Taigi tai, kad asmuo yra teisiamas ne pirmą kartą, neskatino griežtesnio teismo požiūrio į kaltinamąjį, kadangi visais atvejais buvo siekiama sužinoti daugiau apie kaltinamojo asmenybę, aplinką bei nusikalstamo elgesio riziką.

Kalbant apie kaltinamųjų nusikalstamo elgesio rizikos lygį, galima pastebėti, kad pusei kaltinamųjų buvo nustatytas žemas nusikalstamo elgesio rizikos lygis (OASys įvertinimas svyravo nuo 10 iki 29 balų). Tuo tarpu kita pusė kaltinamųjų buvo priskirta vidutinės nusikalstamo elgesio rizikos grupei (OASys įvertinimas svyravo nuo 43 iki 88 balų). Taigi iki šiol nebuvo parengta nė vienos socialinio tyrimo išvados dėl kaltinamojo, kurio nusikalstamo elgesio rizika būtų aukšta.

Galima kelti prielaidą, kad, susipažinęs su bylos medžiaga ir apklauses kaltinamąjį, kurio nusikalstamo elgesio rizika galimai būtų aukšta, teismas gali spręsti, jog šiai grupei priklausančiam asmeniui nėra tikslinga skirti probacijos tarnybų priežiūrą, nes ji gali būti neefektyvi. Galima pastebėti, kad vidutine nusikalstamo elgesio rizika pasižymėjusių kaltinamųjų grupėje buvo ganėtinai didelis atotrūkis tarp mažiausią ir didžiausią riziką turėjusio asmens – 45 balai pagal OASys metodiką. Tai rodo, kad kaltinamieji, dėl kurių buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, pasižymėjo itin skirtingu statinių ir dinaminių nusikalstamo elgesio rizikos veiksnių išreikštumu.

Analizuojant individualias kaltinamųjų charakteristikas, buvo atsižvelgta ir į išvados rengimo metu nustatytus kriminogeninius veiksnius. Trimis atvejais kriminogeniniai veiksniai nebuvo nustatyti, nusikalstamo elgesio rizika buvo žema (svyravo nuo 10 iki 19 OASys balų). Šešiais atvejais daromi

teisės pažeidimai buvo įvardinti kaip kriminogeninis veiksnys, vienu iš šių atvejų ankstyva kriminalinė patirtis buvo pripažinta kriminogeniniu veiksmu, dar vienu atskiru atveju ankstyva kriminalinė patirtis taip pat buvo pripažinta kriminogeniniu veiksmu. Taigi dalis socialinio tyrimo išvadų atkreipė dėmesį į statinius kriminogeninius veiksmus. Tuo tarpu dinaminiai kriminogeniniai veiksniai (pvz., mąstymas ir elgesys, piktnaudžiavimas alkoholiu, nuostatos, gyvenimo stilius ir draugai, silpni tarpasmeniniai ryšiai) išvadose buvo įvardijami daug dažniau. Taip teismui buvo nurodomi kaltinamųjų sunkumai ir problemos, kurios gali būti sprendžiamos, pritaikius tinkamas poveikio priemones ir individualizavus probacijos sąlygas.

Analizuojant socialinio tyrimo išvadas taip pat galima pažymėti, kad, galimai dėl Teisingumo ministro patvirtintų rekomendacijų, išvadose labai daug dėmesio skiriama kriminogeniniams veiksmams bei asmens problemoms, tačiau beveik neskiriama dėmesio apsauginiams veiksmams, galintiems sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų darymo. Analizuotose socialinio tyrimo išvadose apsauginiai veiksniai (pvz., tvirti ryšiai su šeima) yra minimi tik trimis atvejais, tačiau jie nėra akcentuojami, teikiant rekomendacijas dėl probacijos sąlygų. Taip teismui yra sudaromos platesnės galimybės pamatyti neigiamą asmens pusę, o ne teigiamą.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad vienoje iš socialinio tyrimo išvadų „Gyvenimo stilius ir draugai“ buvo įvardintas kaip nerezultatyvi sritis, į kurią buvo atkreiptas dėmesys skiriant probacijos sąlygas. Šiuo atveju buvo turima omenyje, kad ši sritis iš tikrųjų nedidina asmens nusikalstamo elgesio rizikos, kadangi laisvalaikio asmuo aktyviai dalyvavo įvairių renginių organizavime, o jo tuometiniai draugai nebuvo teisės pažeidėjai.

Taigi analizuotose socialinio tyrimo išvadose daug dėmesio buvo skirta dinaminiam kaltinamųjų nusikalstamą elgesį skatinantiems veiksmams, kurie galėjo būti koreguojami, teikiant socialinę ir psichologinę pagalbą arba vykdant asmens elgesio kontrolę. Kai kuriais atvejais kriminogeninių veiksmų nebuvo nustatyta, asmens nusikalstamo elgesio rizika buvo žema.

Apibendrinant informaciją apie socialines psichologines asmenų, dėl kurių buvo parengtos socialinio tyrimo išvados, charakteristikas, galima pastebėti, kad socialinio tyrimo išvadų pagalba teismas siekė individualizuoti probacijos sąlygas įvairaus amžiaus žmonėms, absoliuti dauguma jų buvo vyrai. Dažnai kaltinamųjų išsilavinimas buvo menkas, tačiau neretai mokslai buvo tęsiami. Visi kaltinamieji buvo teisti iki tol, tačiau jų galimas polinkis nusikalsti skatino teismą domėtis galimybėmis koreguoti nusikalstamą elgesį, o ne skirti griežtesnę bausmę. Kaltinamųjų nusikalstamos elgesio rizika svyravo nuo 10 iki 88 OASys balų (nuo žemos iki vidutinės), daugiausiai dėmesio išvadose buvo skiriama dinaminiam kriminogeniniams veiksmams, kurie galėjo būti koreguojami individualizuojant probacijos sąlygas.

Probacijos tarnybų pareigūnų rekomenduotos probacijos sąlygos. Analizuojant parengtas socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų buvo atkreiptas dėmesys ir į tai, kokias probacijos sąlygas kiekvienam kaltinamajam rekomendavo probacijos tarnybų pareigūnai. Svarbu pažymėti, kad vienoje iš socialinio tyrimo išvadų pareigūnų rekomendacijos nebuvo nurodytos, asmens nusikalstamo elgesio rizika buvo žema (24 OASys balai), ir buvo nustatyti du kriminogeniniai veiksniai – ankstesnė kriminalinė patirtis ir išsilavinimas/mokymasis.

Nustatyta, kad devyniais atvejais iš keturiolikos buvo rekomenduoti su asmens užimtumu susiję įpareigojimai, t. y. įpareigojimas dirbti arba mokytis, tęsti darbą arba mokslą, mokytis, įsidarbinti. Taigi, probacijos tarnybų pareigūnų nuomone, dažnai užimtumas būtų turėjęs teigiamos įtakos siekiant asmens elgesio korekcijos. Tačiau šiuos duomenis galima interpretuoti ir kitaip. Įpareigojimas dirbti arba mokytis gali būti susijęs su kaltinamojo turimomis skolomis, negebėjimu pritaikyti darbo rinkoje, būtinumu atlyginti turtinę žalą, kitaip tariant, su asmens finansinėmis ir įsidarbinimo problemomis. Tais atvejais, kai asmuo yra kaltinamas turtinio nusikaltimo padarymu (pvz., vagyste), įpareigojimas dirbti arba mokytis gali būti nukreiptas į alternatyvių pajamų šaltinio atsiradimo ateityje. Taigi su

darbu ir mokslu susiję įpareigojimai galėjo padėti asmenims išspręsti finansines, įsidarbinimo, užimtumo ir alternatyvių legalių pajamų atsiradimo klausimus.

Septyniais atvejais iš keturiolikos kaltinamiesiems taip pat buvo rekomenduota rehabilitacija ir elgesio korekcija. Tai rodo, kad, rengdami socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, probacijos tarnybų pareigūnai pastebėjo tam tikras psichologines kaltinamųjų problemas, kurios galėjo turėti įtakos nusikaltimo padarymui. Taigi išvadose į asmens pataisos ir rehabilitacijos procesą buvo siūloma įtraukti tokius specialistus, kaip psichologai arba psichokorekcines programas vedantys pareigūnai. Taip pat išryškėjo elgesio korekcijos specialistų poreikis, siekiant išvengti pakartotino nusikalstamo elgesio.

Analizės metu taip pat pastebėta, kad penkiais atvejais probacijos tarnybų pareigūnai rekomendavo uždrausti kaltinamajam vartoti psichoaktyvias medžiagas. Vienu iš šių atvejų taipogi buvo rekomenduota įpareigoti asmenį gydytis nuo priklausomybės nuo alkoholio. Svarbu pažymėti, kad, nors, aštuoni kaltinamieji įvykdė nusikalstamas veikas būdami apsvaigę nuo alkoholio, rengiant socialinio tyrimo išvadas, į šią aplinkybę buvo atsižvelgta ne visais atvejais, kadangi kaltinamieji neigė turintys problemų dėl psichoaktyvių medžiagų vartojimo ir nebuvo registruoti Priklausomybių ligų centre.

Svarbu pažymėti ir tai, kad dviem atvejais išvadas rengę pareigūnai rekomendavo teismui uždrausti bendrauti su tam tikrais asmenimis. Nors analizuojant bylų, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, ypatumas buvo pastebėta, kad net aštuoni asmenys yra įvykdę nusikaltimus bendrininkaudami, į šią aplinkybę buvo atsižvelgta ne visais atvejais. Taip kai kuriais atvejais rekomenduotos probacijos sąlygos galėjo būti mažiau efektyvios, nes nebuvo atsižvelgta į tokią kriminogeninį veiksni kaip asmens gyvenimo stilius ir draugai, į galimą kitų asmenų neigiamą įtaką kaltinamajam.

Taip pat išvadas rengę pareigūnai rekomendavo tokias probacijos sąlygas kaip turtinės žalos atlyginimas, įpareigojimas auklėti savo vaikus, pastovaus būsto suradimas, atsiprašymas, neišvykimas, buvimas namie nustatytu laiku, nemokami darbai, nesilankymas tam tikrose vietose. Šie duomenys gali rodyti, kad kiekvienu atskiru atveju, rengiant socialinio tyrimo išvadą, buvo stengiamasi atsižvelgti į kaltinamųjų gyvenimo aplinkybes, patiriamus sunkumus ir individualizuoti jiems skiriamas poveikio priemonės.

Tik vienu atveju, parengęs socialinio tyrimo išvadą, pareigūnas nerekomendavo kaltinamajam skirti probacijos, buvo rekomenduota reali laisvės atėmimo bausmė. Šiuo atveju asmuo buvo ne vieną kartą teistas už vagystę (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 str. 2 d.), pasižymėjo stabiliu nusikalstamo elgesio modeliu, o, vykstant teisminei nagrinėjimui dėl paskutinės vagystės, buvo sulaikytas dėl naujos vagystės padarymo. Kaltinamojo nusikalstamo elgesio rizika buvo vidutinė (46 OASys balai), tačiau, atsižvelgęs į daugybinius vagysčių epizodus, pareigūnas nerekomendavo jam skirti probacijos tarnybos priežiūros.

Apibendrinant duomenis apie probacijos sąlygas, kurias išvadose rekomendavo pareigūnai, galima teigti, kad didelė dalis rekomendacijų buvo nukreipta į asmenų užimtumą, finansinę padėtį ir legalių pajamų atsiradimą. Taip pat daug dėmesio skirta kaltinamųjų elgesio korekcijos reikalingumui, išryškėjo psichokorekcijos specialistų poreikis. Kai kuriais atvejais draudimas bendrauti su tam tikrais asmenimis ir vartoti psichoaktyvias medžiagas galėjo būti tikslingos ir reikalingos, tačiau šios priemonės buvo rekomenduojamos rečiau, nei to būtų reikėję. Pareigūnų rekomendacijose pastebėta siūlomų poveikio priemonių įvairovė, o tai gali rodyti, kad buvo stengiamasi individualiai atsižvelgti į kaltinamus asmenis, jų poreikius ir problemas. Vienu atveju nerekomenduoti probacijos kaltinamajam galėjo paskatinti daugybiniai vagysčių atvejai ir stabilus nusikalstamo elgesio modelis.

Probacijos tarnybų pareigūnų apklausos (interviu ir klausimynų) rezultatai

Apklausiant probacijos tarnybų pareigūnus paaiškėjo, kad visi pareigūnai, rengę socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, teigiamai vertina socialinio tyrimo išvados institutą ir jį reglamentuojančius teisės aktus. Interviu metu pareigūnė teigė, kad „*idėja tikrai yra gera*“, „*Rekomendacijos (...) geros, jos pakankamos, tinkamos*“. Pildydami klausimynus, pareigūnai taip pat pažymėjo, kad teisės aktai, reglamentuojantys socialinio tyrimo išvados rengimą, yra „*pakankamai aiškūs*“, teigė, kad „*teisės aktus vertinu gerai, jų pakanka*“, „*pasiūlymų neturiu, teisės aktai geri*“. Taigi apklausti probacijos tarnybų pareigūnai teigiamai vertina socialinio tyrimo išvados institutą, neturi pasiūlymų dėl jį reglamentuojančių teisės aktų keitimo.

Taip pat pareigūnai pažymėjo, kad, jiems rengiant socialinio tyrimo išvadas, kaltinamieji sutikdavo bendradarbiauti su jais, teikdavo išvadais reikalingą informaciją. Interviu metu, svarstydamą priežastis, dėl kurių kaltinamasis sutiko bendradarbiauti rengiant išvadą, inspektorė pasakė: „*Aš manau, kad puikiai suprato, kad tai yra svarbus dalykas*“, „*(...) jam ir teisme buvo paaiškinta, kad tai tiesiog tokia charakterizuojanti medžiaga būtent, turinti įtakos sprendimo priėmimui*“. Klausimynus pildę inspektorai pažymėjo, kad kaltinamieji sutiko bendradarbiauti „*dėl bausmės vykdymo atidėjimo skyrimo*“, „*tikėdamiesi švelnesnės bausmės*“, „*nes jų atsisakymas galėjo turėti įtakos bausmės skyrimui*“. Taigi geranoriškas kaltinamųjų bendradarbiavimas su pareigūnais dėl socialinio tyrimo išvados galėjo būti sąlygotas lūkesčių dėl švelnesnės bausmės skyrimo bei supratimo, kad ši išvada turės įtakos teismo sprendimui.

Kalbant apie terminus, kuriuos buvo paskyrę teismai socialinio tyrimo išvadais parengti, pareigūnai minėjo minimalų įstatymų nustatytą terminą – 20 darbo dienų. Pareigūnų manymu, terminas yra tinkamas, pakankamas. Faktiškai socialinio tyrimo išvados parengimas kiekvienu atveju pareikalavo skirtingų laikotarpių. Apklausti pareigūnai minėjo 2 mėnesių laikotarpį, taip pat 7 dienas, 10-15 darbo dienų. Tad galima daryti prielaidą, kad kiekvienu atveju socialinio tyrimo išvados parengimas gali trukti skirtingą laiko tarpą, kadangi kiekvieno kaltinamojo atvejis yra individualus, ir gali skirtis informacijos, reikalingos išvadais parengti, apimtis. Interviu metu inspektorė teigė, kad tam tikrais atvejais išvados rengimas gali užtrukti, nes „*(...) jį reikia susirasti, tai gali užtrukti labai ilgai. Suderinti laiką, kada tinkamas (...)*“, „*(...) mes turim savo funkcijas, turim darbą savo. Kontrolė, pagalba, tarpininkavimas ir visa kita, teismai (...), dalyvavimas komisijose, dalyvavimas paskaitose, kažkur kažkas kažko programų vedimas ir visa kita*“. Klausimynus pildę pareigūnai pažymėjo, kad išvados parengimo terminas gali priklausyti nuo „*pažeidėjo noro bendradarbiauti*“, „*pačio kaltinamojo kiek yra pats linkęs bendradarbiauti ir institucijų teikiančių informaciją apie asmenį*“. Taigi socialinio tyrimo išvados parengimo terminas gali priklausyti tiek nuo kaltinamojo noro bendradarbiauti, konkretaus kaltinamojo atvejo, tiek nuo probacijos pareigūnams tenkančio darbo krūvio ir galimybės derinti išvados rengimą su kitomis pareigomis. Atsižvelgiant į tai, kad didelę reikšmę įgyja kaltinamojo noras bendradarbiauti, svarbu, kad teisme kaltinamiesiems būtų išaiškinama socialinio tyrimo išvados reikšmė ir teikiami privalumai.

Tiek interviu metu, tiek analizuojant klausimynus buvo pastebėta, kad iki šiol pareigūnai skiria nedidelę savo darbo krūvio dalį socialinio tyrimo išvadų dėl kaltinamųjų rengimui. Pareigūnai pažymi, kad „*per 1 metus paruošta 1 socialinio tyrimo išvada*“, „*nuo 2012-07-01 parengiau tik 2 socialinio tyrimo išvadas, todėl darbo krūvio dalis labai maža*“, „*nuo 2012-ų liepos 2 d. (šiandieną yra 2015-ų vasario 27-ta) buvo vienas vienintelis*“. Tad galima daryti išvadą, kad iki šiol probacijos tarnybų pareigūnams teko nedidelis papildomas krūvis dėl socialinio tyrimo išvadų rengimo.

OASys nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodiką išvadas parengę pareigūnai vertina teigiamai, tačiau interviu metu buvo pasakyta, kad „*turi teigiamų, turi ir neigiamų galbūt dalykų*“, taip pat kalbinta inspektorė abejojo: „*aš nežinau, ar jiniai tinkama yra nepilnamečiams*“, „*(...) ar asmuo yra darbingas, ar bedarbis (...) automatiškai (...) jau gaunas, kad yra rizika. Nors iš tikrųjų tu suvoki, kad jeigu*

jis yra 16-15 metų, jam ir privalu mokytis“. Į šiuos pastebėjimus svarbu atsižvelgti dėl to, kad didelė dalis kaltinamųjų, dėl kurių buvo rengtos socialinio tyrimo išvados, buvo nepilnamečiai, tad panašaus pobūdžio neaiškumai gali trukdyti tiksliai įvertinti nusikalstamumo riziką.

Pildydami klausimynus bei interviu metu probacijos pareigūnai taip pat pažymėjo, kad savo pasirengimą taikyti OASys metodiką vertina gerai, tačiau priduria, kad *„trūksta psichologinių žinių“*, *„čia pastoviai reikia, nuolatos gilinti, keistis informacija“*, *„šiaip iš tikrųjų galbūt sudėtingiausia būtų tos, man atrodo, trys paskutinės skiltys. Emocinė gerovė, elgesys, mąstymas ir (...) tos suicidinės mintys, ir visa kita. Aš taip galvoju, kad tai labai slidus reikalas“*. Tai rodo, kad nepaisant to, kad OASys metodiką probacijos tarnybų pareigūnai taiko ganėtinai dažnai, nes ji taikoma ne tik rengiant socialinio tyrimo išvadas, pareigūnams vis dar kyla tam tikrų klausimų dėl metodikos taikymo. Kalbėdami apie sritis, kurias, taikant šią metodiką, įvertinti sunkiausia, pareigūnai pažymėjo „Mąstymą ir elgesį“, suicidines mintis, rimtos žalos riziką. Taigi daugiausiai klausimų pareigūnams kyla dėl veiksmų, kurių įvertinimas reikalauja psichologinių žinių. Todėl, sprendžiant šią problemą, tikslinga būtų atkreipti dėmesį į OASys metodikos taikymo mokymus probacijos tarnybų pareigūnams, ypatingai – į psichologinės tematikos mokymus.

Kalbėdami apie jiems kylančių neaiškumų dėl OASys metodikos taikymo sprendimo būdus, pareigūnai pažymi: *„konsultuojosi, gilinosi į teisės aktus“*, *„vyksta supervizijos, konsultuojosi su kitais pareigūnais“*, *„vyksta OASys metodikos vertinimų supervizijos bei konsultacijos su vyr. specialistu“*. Taigi galima pastebėti, kad klausimai dėl OASys metodikos taikymo yra sprendžiami institucijos vidinių išteklių pagalba. Yra minimos konsultacijos, supervizijos, tačiau nieko neminima apie mokymus.

Apklausti pareigūnai taipogi pažymėjo, kad, rengiant socialinio tyrimo išvadas, būtų naudingi *„duomenys apie sveikatos būklę, finansinę būklę“*, *„psichologo išvada“*, *„psichiatro ekspertizė, psichologo išvada“*. Taigi, rengiant socialinio tyrimo išvadą, probacijos pareigūnams būtų svarbi asmens sveikatos bei psichikos sveikatos būklė. Šie pareigūnų atsakymai gali sietis su jų nurodomu psichologinių žinių poreikiu, sunkumais vertinant psichologinių žinių reikalaujančius nusikalstamo elgesio rizikos veiksmus.

Apibendrinant probacijos pareigūnų, parengusių socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų apklausos rezultatus, galima daryti išvadas, kad socialinio tyrimo išvados institutas yra vertinamas teigiamai, o kaltinamieji sutinka bendradarbiauti su išvadas rengiančiais pareigūnais. Be to, socialinio tyrimo išvados terminai labiausiai priklauso nuo kaltinamojo noro bendradarbiauti, o pareigūnams iki šiol tenka nedidelis darbo krūvis dėl socialinio tyrimo išvadų rengimo. Svarbu pažymėti, kad išvadas rengiantys pareigūnai jaučia gilesnių psichologinių žinių bei mokymų dėl OASys metodikos taikymo poreikį.

Teisėjų, kurie yra pavedę parengti socialinio tyrimo išvadas, apklausos rezultatai

Analizuojant teisėjų užpildytus klausimynus, galima pastebėti, kad socialinio tyrimo išvadas pavedę parengti teisėjai šį institutą vertina teigiamai. Teisėjų teigimu, *„šie duomenys padeda nustatant bausmės rūšį“*, *„teismas gauna informaciją apie kaltinamojo socialinę aplinką, pakartotinio nusikalstamumo riziką, kriminogeninius veiksmus, kas ypatingai padeda parenkant bausmės rūšį ar nustatant probacijos sąlygas“*; *„manau, kad socialinio tyrimo išvada yra aktuali tik tuo atveju, kai probuojamasis kartu yra ir kaltinamasis kitoje byloje, kuri nagrinėjama teisme. Tokiu atveju probacijos tarnybos jau yra susipažinę su šiuo asmeniu ir gali teismui pateikti išvadą. Ši išvada yra svarbi skiriant bausmę, parenkant jos rūšį, ypač nepilnamečių kaltinamųjų baudžiamosiose bylose“*. Tačiau, paklausti apie socialinio tyrimo išvados institutą reglamentuojančius teisės aktus, teisėjai atsakė: *„nesu į juos įsigilinęs“*, *„su šiais dokumentais nesu susipažinęsi, todėl negaliu jų pakomentuoti“*; *„neturiu nuomonės, nes taip pat dėl totalaus darbo krūvio neturiu jokių galimybių ir jėgų kol kas įsigilinti į juos ir pagalvoti, ką reikėtų pakeisti“*. Todėl galima

kelti prielaidą, kad nėra atkreipta pakankamai dėmesio į 2011 m. gruodžio 22 d. padarytus BPK pakeitimus, suteikiančius galimybę pavesti parengti socialinio tyrimo išvadą dėl kaltinamojo. Vieno teisėjo nuomone, „*toks institutas yra labai reikalingas. Problema – trūksta žmonių išvadoms pateikti. Probacijos skyriaus pareigūnai labai apkrauti tiesioginiu darbu, jie prižiūri ir kontroliuoja dešimtis nuteistųjų ir atlieka dar dešimtis funkcijų pagal Probacijos įstatymą, globdami suaugusius nuteistuosius*“. Kitas teisėjas, paklaustas, kodėl socialinio tyrimo išvada dėl kaltinamųjų retai rengiama teismų praktikoje, atsakė: „*manau, kad teisėjai tiesiog pamiršo šią normą, dar pradžioje, kai ji atsirado, probacijos darbuotojai prašė neapkrauti jų darbu – šių išvadų rengimu, o po to taip ir liko. Tiesiog teisėjai pamiršo (...)*“. Buvo pateikta ir tokia teisėjo nuomonė: „*dauguma teisėjų supranta priežastis, dėl kurių nepilnametis asmuo nusikalsta, ir nebe pirma kartą, vertina Vaikų teisių apsaugos skyriaus ir socialinių darbuotojų pateiktus aktus ir kitą medžiagą, todėl socialinio tyrimo išvada netapo populiari*“.

Bylas, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas dėl kaltinamųjų, apklausti teisėjai komentavo skirtingai. Buvo teigiama, kad „*socialinio tyrimo išvados paskyrimo esmė – nepakankamas charakterizuojančios medžiagos buvimas byloje, o tai trukdė nustatyti skiriamos bausmės rūšį*“, „*(...) manytina, kad skiriant bausmę svarbu išsiaiškinti kaltinamojo elgesį po veikos padarymo, nes kaltinamasis jauno amžiaus, todėl naujos bausmės skyrimas buvo susijęs su laisvės atėmimo bausme*“; „*kitoje byloje abu kaltinamieji taip pat jauno amžiaus, bet jau teisti*“; „*Teismas paskyrė pateikti socialinio tyrimo išvadą, nes nepilnametis asmuo, kaltinamas kelių atvirųjų vagysčių ir plėšimų padarymų, nesant paskirtai griežčiausiai kardomajai priemonei – suėmimui, bylos nagrinėjimo teisme metu Šiaulių mieste padarė analogiškas veikas. Teismas pasikreipė pagalbos į Probacijos tarnybą, kad duotų išvadą, ar reikia pakeisti kardomąją priemonę į suėmimą. Įvertinus kaltinamojo socialinę aplinką, rizikos vertinimo rezultatus ir kriminogeninius veiksnius, tėvų asmeninių pareigų, numatytų Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, atlikimą, kitus reikšmingus duomenis, nutarta kaltinamąjį suimti (išvadoje ir buvo patarta pakeisti kardomąją priemonę į suėmimą)*“. Sprendžiant iš šių atsakymų, galima kelti prielaidą, kad teismas pavesdavo parengti socialinio tyrimo išvadas, kai nepakako charakterizuojančios medžiagos apie kaltinamąjį, arba kaltinamieji buvo jauno amžiaus, ir jiems grėsė laisvės atėmimo bausmė. Tai rodo teisėjų norą geriau susipažinti su kaltinamųjų asmenybe ir aplinka, taip pat galimai rodo teisėjų polinkį pasverti visus argumentus, skiriant bausmę jauno amžiaus kaltinamiesiems. Teisėjai, paklausti, kieno iniciatyva teismas pavesdavo parengti socialinio tyrimo išvadas nagrinėtose bylose, dažniausiai nurodė teismo iniciatyvą: „*dažniausiai teismo iniciatyva arba paklausus prokuroro, ką jis tuo klausimu mano, su tuo sutikdavo ir pasiūlydavo ir prokuroras*“.

Apibūdindami kaltinamuosius, dėl kurių buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadas, teisėjai pateikė įvairaus pobūdžio charakteristikas. Vienas iš teisėjų, apibūdindamas kaltinamuosius, visais atvejais pateikdavo tam tikrus kaltinamųjų sunkumus arba atsakomybes – „*augina du nepilnamečius vaikus*“, „*augina mažametį vaiką*“, „*gyvena su senais tėvais*“, „*yra neįgalus (darbingas 50 procentų)*“. Galima kelti prielaidą, kad šios aplinkybės galėjo paskatinti teismą gilintis į kaltinamųjų gyvenimo aplinkybes ir asmenines savybes. Taip pat pateikiamos ir negatyvios kaltinamųjų charakteristikos: „*anksčiau teisti, bausti administracine tvarka, nedirbantys, turintys žalingų įpročių, neturintys tvirtų socialinių ryšių*“; „*teisti net ir ne vieną kartą (...)* Jų elgesys pakankamai lengvabūdiškas, susidaro vaizdas, kad ne visiškai supranta, kad bausmę atlieka laisvėje, bet prižiūrimi probacijos tarnybos“; „*visiškas abuojumus savo pareigoms, tėvų nuomonės neklausymas, mokyklos nelankymas nuo 13 metų. To priežastis, mano manymu, problemos šeimoje nuo pat vaiko gimimo. Kokį gyvenimą vaikas matė šeimoje, tokį atkartoją paskui pats*“. Tad teisėjai pastebėjo ir tam tikrus socialinius psichologinius kaltinamųjų sunkumus, kurie, kita vertus, galėjo būti koreguojami tinkamai individualizavus bausmę ir paskyrus tinkamas poveikio priemones.

Paklausti apie tai, nuo kokių aplinkybių gali priklausyti socialinio tyrimo išvados parengimo terminas, teisėjai įvardijo probacijos tarnybų darbuotojų užimtumą: „*Jeigu būtų didesnis socialinio tyrimo išvadų parengimo prašymų kiekis, probacijos tarnyboms kiltų problemų spėti numatytais*

terminais“, „Nuo probacijos tarnybos pareigūnų darbo krūvio“. Be to, buvo įvardytas ir kaltinamųjų pasirengimas bendradarbiauti, rengiant išvadą. Tačiau, tuo pačiu, beveik visi apklausti teisėjai teigė, kad visi kaltinamieji sutiko bendradarbiauti su pareigūnais. Nors, pavyzdžiui, vienas teisėjas, paklaustas, ar kaltinamieji, dėl kurių buvo rengiamos socialinio tyrimo išvados, sutiko bendradarbiauti su probacijos tarnybų pareigūnais, atsakė: „jokio noro bendrai dirbti, siekti rezultato, tobulėti. Teiginys: „Man to nereikia, man gerai ir taip, kaip yra“. Taigi teisėjai galimai mano, kad didesnis socialinio tyrimo išvadų kiekis padidintų probacijos tarnybų pareigūnų darbo krūvį. Svarbu pažymėti, kad patys pareigūnai pripažino, kad socialinio tyrimo išvadoms tenka nedidelė jų darbo laiko dalis, tad teisėjai galimai pervertina probacijos tarnyboms tenkantį krūvį dėl socialinio tyrimo išvadų rengimo.

Socialinio tyrimo išvados formą ir išsamumą teisėjai vertino prieštaringai. Vienų teigimu, forma yra pakankamai išsami ir aiški: „nekilo minčių, jog formai ko nors trūktų. Asmeniškai man viskas aišku, patogu“, „forma tinkama, išvados pateikiamos pakankamai išsamios ir aiškios“. Taip pat buvo išreikšta nuomonė, kad išvadoje gali trūkti informacijos: „manyčiau, kad išsamumo nepakanka“. Be to, kalbėdami apie naudingiausią išvadose pateikiamą informaciją, teisėjai pažymėjo informaciją apie asmens nusikalstamumo riziką, išreikštą balais, išvadą dėl pakartotinos nusikalstamos veikos, informaciją, kurios nebūna asmens byloje, o mažiausiai naudinga teisėjams atrodė informacija apie asmens teistumus, kadangi ji ir taip visais atvejais matoma byloje. Teisėjai pažymėjo, kad į socialinio tyrimo išvadas buvo atsižvelgiama, priimant sprendimą (pvz., „Padėjo teismui įvertinti kaltinamojo asmenybę, skiriant bausmę ar parenkant probacijos sąlygas“; „mano nagrinėtose bylose probacijos pareigūnų parengtos socialinio tyrimo išvados patvirtindavo mano susidarytą nuomonę apie kaltinamąjį ir taip padėdavo galutinai apsispręsti“), išskyrus atvejį, kuomet kaltinamasis padarė naują nusikaltimą. Vienos teisėjos teigimu: „šioje byloje buvo paskirta reali laisvės atėmimo bausmė, nes kaltinamasis, kol buvo nustatytas terminas parengti STI, pasislėpė nuo teismo ir šiuo slapstymosi laikotarpiu dar padarė nusikalstamų veikų“. Taigi galima daryti išvadą, kad socialinio tyrimo išvados teikia teismui naudingos informacijos ir gali padėti individualizuojant baudžiamąją atsakomybę.

Peržiūrėjus LITEKO sistemoje galutinius nuosprendžius, priimtus bylose, kuriose buvo pavesta parengti socialinio tyrimo išvadą, pastebėtina, kad teisėjai, priimdami sprendimus, iš esmės atsižvelgė į socialinio tyrimo išvadų informaciją. Antai dauguma atvejų – 9 asmenims bausmės vykdymas buvo atidėtas. 2 atvejais buvo paskirta laisvės apribojimo bausmė. Reali laisvės atėmimo bausmė buvo paskirta 3 asmenims, tačiau pažymėtina, kad vienoje byloje apylinkės teismo nuosprendis, kuriuo asmeniui paskirtas laisvės atėmimas, buvo pakeistas apeliacine tvarka ir galutinai asmeniui buvo paskirta laisvės apribojimo bausmė.

Apibendrinant duomenis, gautus apklausius teisėjus, kurie yra pavedę parengti socialinio tyrimo išvadas, svarbu pastebėti, kad teisėjai teigiamai vertina socialinio tyrimo išvados institutą, mano, kad jis padeda individualizuoti bausmę, tačiau jį reglamentuojantiems teisės aktams yra skiriama nedaug dėmesio. Parengti socialinio tyrimo išvadas teisėjai galimai pavesdavo dėl specifinių kaltinamųjų patiriamų sunkumų bei norėdami paskirti tinkamą poveikio priemonę jauno amžiaus kaltinamiesiems. Taip pat svarbu pažymėti, kad teisėjai gali pervertinti probacijos pareigūnams tenkantį krūvį ir dėl to nedažnai skirti parengti socialinio tyrimo išvadas.

Minėta, kad 2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliosiančiu BPK 253¹ straipsnio 1 dalies pakeitimu bus šalinama nuostata, kad socialinio tyrimo išvados gali būti rengiamos tik kai asmuo yra kaltinamas nesunkaus, apysunkio ar neatsargaus nusikaltimo padarymu. Šioje dalyje numatoma įtvirtinti nuostatą, kad teismas nutartimi gali pavesti probacijos tarnybai parengti socialinio tyrimo išvadą atsižvelgdamas į prokuroro, kaltinamojo ar jo gynėjo prašymą, taip pat savo nuožiūra²⁰. Tikėtina, kad toks teisinio reguliavimo pakeitimas turėtų paskatinti dažnesnį socialinio tyrimo išvados instituto taikymą praktikoje.

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 253-1, 360, 362 ir 364 straipsnių pakeitimo įstatymas.

Išvados

1. Socialinio tyrimo išvadų instituto itin retas taikymas praktikoje nedera su normatyviniu požiūriu didele šio instituto reikšme pagal konstitucinius teisingumo ir teisinės valstybės principus, suponuojančius baudžiamosios atsakomybės individualizavimo svarbą. Šių principų visapusiško įgyvendinimo neužtikrina ir galiojančios baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos: 1) BPK 36¹ straipsnis tiek, kiek tokios išvados paskirtimi laiko tik padėjimą teismui nuspręsti dėl bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų, bet ne dėl paties bausmės vykdymo atidėjimo; 2) BPK 253¹ straipsnis tiek, kiek nesuteikia teismui įgaliojimų pavesti pateikti tokią išvadą nagrinėjant bylą dėl sunkaus nusikaltimo. Tai nepagrįstai menkina socialinio tyrimo išvados teisinę reikšmę. Šie trūkumai iš dalies šalinami 2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliosiančiu BPK 253¹ straipsnio pakeitimu. Teismas visuomet turėtų pavesti pateikti socialinio tyrimo išvadą, kai kyla abejonių dėl to, ar kaltinamąjį pripažinus kaltu, turėtų būti paskirta reali laisvės atėmimo bausmė, ar šios bausmės vykdymas turi būti atidedamas, taip pat esant abejonių dėl tokiu atveju parinktinių bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų.

2. Praktikoje socialinio tyrimo išvados buvo rengiamos dėl asmenų, kaltintų tik tyčiniais skirtingo pavojingumo nusikaltimais, pažeidusiais įvairias Baudžiamojo kodekso saugomas vertybes, ir dėl asmenų, padariusių kelis nusikaltimus. Daugumoje bylų veikos metu kaltinamieji buvo apsvaigę nuo alkoholio, taip pat daugumoje bylų pastebėta bendrininkų įtaka kaltinamiesiems.

3. Taikant socialinio tyrimo išvadas buvo siekiama individualizuoti probacijos sąlygas įvairaus amžiaus žmonėms. Kaltinamųjų išsilavinimas dažniau buvo menkas, bet neretai mokslai buvo tęsiami. Visi kaltinamieji anksčiau teisti, jų polinkis nusikalsti skatino teismą domėtis galimybėmis koreguoti nusikalstamą elgesį individualizuojant bausmę. Kaltinamųjų nusikalstamumo rizika svyravo nuo žemos iki vidutinės, daugiausiai dėmesio išvadose buvo skiriama dinaminiais kriminogeniniams veiksniams, apsauginiams veiksniams skirta mažai dėmesio.

4. Rekomendacijose pareigūnai dažnai minėdavo asmenų užimtumą, finansinę padėtį, legalių pajamų atsiradimą, akcentuotą kaltinamųjų elgesio korekcijos poreikį. Kai kuriais atvejais draudimas bendrauti su tam tikrais asmenimis ir vartoti psichoaktyvias medžiagas buvo tikslingas, reikalingas, rekomenduojamas rečiau, nei to būtų reikėję. Pareigūnai stengėsi individualiai atsižvelgti į kaltinamus asmenis, jų poreikius ir problemas, stabilaus nusikaltimų modelio buvimą.

5. Probacijos tarnybų pareigūnai socialinio tyrimo išvados institutą vertina teigiamai, o kaltinamieji sutinka bendradarbiauti su išvadas rengiančiais pareigūnais. Socialinio tyrimo išvados terminai labiausiai priklauso nuo kaltinamojo noro bendradarbiauti, o pareigūnams tenka nedidelis darbo krūvis dėl socialinio tyrimo išvadų rengimo. Išvadas rengiantys pareigūnai įvardija gilesnių psichologinių žinių bei mokymų dėl OASys metodikos taikymo poreikį.

6. Teisėjai, pavedę parengti socialinio tyrimo išvadas, teigiamai vertina socialinio tyrimo išvados institutą ir jo pagalbą individualizuojant bausmę ar parenkant kitą poveikio priemonę, bet šį institutą reglamentuojantiems teisės aktams yra skiriama nedaug dėmesio. Parengti išvadas teisėjai galimai pavesdavo dėl kaltinamųjų patiriamų sunkumų bei norėdami tinkamai nuspręsti dėl poveikio priemonės jauno amžiaus kaltinamiesiems. Teisėjai gali pervertinti probacijos pareigūnams tenkantį krūvį ir dėl to nedažnai pavesti parengti socialinio tyrimo išvadas. Todėl siūlytina mokymų teisėjams metu dažniau informuoti teisėjus apie socialinio tyrimo instituto svarbą baudžiamojoje justicijoje.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 27, 38, 39, 55, 56, 60, 62, 75, 179 ir 187 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR 2015-03-23, i. k. 2015-04087.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37–1341, Nr. 46 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 89, 90, 339, 342, 348, 357, 358, 360, 362, 364, 452 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 36¹, 253¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-109.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 253¹, 360, 362 ir 364 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2015-07-07, i. k. 2015-11076.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, patvirtintas 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3084.
7. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 4-108.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 14 d. įsakymas Nr. 1R-159 „Dėl socialinio tyrimo išvados formos ir socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 68-3500.
9. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. V-211 „Dėl Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašo patvirtinimo ir adaptuotų nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr.72-3770.
10. Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules. [Interaktyvus; žiūrėta 2015-05-31] <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1575813>>;
11. Draft Recommendation CM/Rec (2010)...of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe probation rules. Commentary. [Interaktyvus; žiūrėta 2015-05-31] <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/CommentaryRec_201_1_E.pdf>
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 253¹, 360, 362 ir 364 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIP-3023 2015-04-27 Parengė Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1027362&p_tr2=2 (žiūrėta 2015 05 08).
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija), 135 straipsnio 2 dalies 3 punkto (2008 m. birželio 12 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 64-3246.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruoja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.
15. BENESH, S. C. Understanding Public Confidence in American Courts. *The Journal of Politics*, 2006, Vol. 68, No. 3, p. 697-707.
16. BRAUN V., CLARKE V. Teaching Thematic Analysis: Overcoming Challenges and Developing Strategies for Effective Learning. *The Psychologist*, 2013, 26 (2), p. 120-123.
17. BRAUN V.; CLARKE V. Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 2006, p. 77-101.
18. DOBRYNINAS, A.; ČESNIENĖ I.; DOBRYNINA M. ir kt. *Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.
19. KALMTHOUT, A. M. VAN; DURNESCU, I. (eds.). *Probation in Europe*. WLP, 2008.
20. ŠVEDAS, G. Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 2014, Nr. 90, p. 7-18.

21. TYLER, T. R.; RASINSKI, K. Procedural Justice, Institutional Legitimacy and the Acceptance of Unpopular U. S. Supreme Court Decisions: a Reply to Gibson. *Law and Society Review*, 1991, Vol. 25, p. 621-630.

Mokslinė išvada parengta pagal Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo pasiūlymą

III.

Dr. Agnė Limantė

MOKSLINĖ IŠVADA PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISINGUMO MINISTERIJOS PASIŪLYMĄ ATLIKTI MOKSLO TYRIMĄ DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ ĮSTATYMO IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TARPTAUTINIŲ SUTARČIŲ RENGIMO IR SUDARYMO TAISYKLIŲ TOBULINIMO

Ši išvada parengta pagal Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateiktą užklausą dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo¹ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtintų Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklių tobulinimo².

Tyrimą sudaro dvi pagrindinės dalys. Pirmojoje siekiama įvardinti ir atriboti įvairias tarptautinių susitarimų rūšis, identifikuojant reglamentavimui svarbius skirtumus tarp jų bei lyginant susitarimų atitikmenis skirtingose teisės sistemose. Antroji dalis skirta tarptautinėms sutartims ir kitiems tarptautiniams susitarimams Lietuvos Respublikos teisėje ir praktikoje. Joje sistematiškai analizuojama Konstitucinio Teismo praktika aiškinant tarptautinių sutarčių ir tarpžinybinių susitarimų sampratą ir galią Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje, vertinamas Tarptautinių sutarčių įstatymas ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklės.

Mokslinė išvada teikiama atlikus tarptautinių, nacionalinių ir užsienio valstybių teisės normų analizę, remiantis nacionalinių ir tarptautinių teismų praktika bei Lietuvos ir užsienio teisės doktrina. Tyrime nemažai dėmesio skiriama kitų valstybių teisėje įtvirtintiems procedūriniais ir kitiems skirtumams, taikomiems tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų atžvilgiu. Remiantis atliktu lyginamuoju tyrimu vertinamas esamas reguliavimas bei siūlomi patobulinimai.

1. Susitarimų tarptautiniame kontekste rūšys

Šio tyrimo kontekste visų pirma išskirtinos tarptautinių susitarimų rūšys. Tolesniuose poskyriuose aptariamos tarptautinės sutartys (atskirai apibūdinant mišrias tarptautines sutartis), tarpžinybiniai susitarimai ir negriežtosios teisės (*soft law*) susitarimai. Privatinės teisės reguliuojami susitarimai (kontraktai) nėra šio tyrimo objektas ir nagrinėjami nebus.

¹ Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948.

² Valstybės žinios, 2001, Nr. 84-2938.

1.1. Tarptautinės sutartys

Nors tarptautinės sutartys jau senai yra įprastas ir dažnai naudojamas teisinis instrumentas santykiams tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų užmegzti ir vystyti, vieningo tarptautinės sutarties apibrėžimo nėra ir doktrinoje dažnai pateikiama įvairių interpretacijų³. Neatsižvelgiant į tai, autoritetingu apibrėžimu reikėtų laikyti apibrėžimą, pateiktą 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės⁴ 2 straipsnio 1 dalyje:

„sutartis“ – tai raštu tarp valstybių sudarytas tarptautinis susitarimas, kuriam taikomos tarptautinės teisės normos, įtvirtintas viename ar keliuose susijusiuose dokumentuose, nesvarbu, koks būtų to susitarimo pavadinimas.

Analogiškas tarptautinės sutarties apibrėžimas, atsižvelgiant į tarptautinių organizacijų veikimą sudarant tarptautines sutartis, pateikiamas ir dar neįsigaliojusioje⁵ 1986 m. Vienos konvencijoje dėl sutarčių tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų bei tarp tarptautinių organizacijų (2 straipsnis)⁶.

Analizuojant tarptautinės sutarties sąvoką, kaip ji pateikta 1969 m. Vienos konvencijoje, svarbūs ir Tarptautinės Teisės Komisijos, kuri rengė pačią konvenciją, komentarai⁷. Kaip nurodoma šiuose Komentaruose, tarptautinė sutartis yra bendrasis terminas, apimantis visų formų tarptautinius susitarimus, raštu sudarytus tarp valstybių. Kita vertus, sąvoka „tarptautinis susitarimas“ yra bendresnė nei „tarptautinė sutartis“, kadangi pastaroji pagal apibrėžimą laikytina viena susitarimų rūšimi. Sutartys gali būti pavadintos labai įvairiai – susitarimas, konvencija, chartija, paktas, tarpusavio supratimo memorandumas⁸, bendras pareiškimas ir t. t. Teigiama, kad Tarptautinės Teisės Komisija pasirinko terminą „sutartis“ tiesiog dėl to, kad kodifikuota tarptautinės teisės dalis buvo visuotinai vadinama „sutarčių teise“⁹, kiti tarptautinių susitarimų galimi pavadinimai tuo tarpu sėkmingai tebenaudojami praktikoje.

Paminėtina, kad Europos Sąjungos (toliau – ES) teisėje nėra pateikiamas savarankiškas tarptautinio susitarimo apibrėžimas. Savo jurisprudencijoje Europos Sąjungos Teisingumo Teismas iš esmės vadovavosi Vienos konvencijomis, nurodydamas, jog tarptautiniais susitarimais laikytini bet kokie susitarimai tarp subjektų, kuriems taikoma tarptautinė teisė ir kurie yra teisiškai privalomi, nepriklausomai nuo jų pavadinimo¹⁰. Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo pateikiama ES tarptautinių susitarimų sudarymo tvarka dar labiau priartina Europos Sąjungos Teisingumo Teismo pateiktą apibrėžimą prie Vienos konvencijos apibrėžimo, reikalaujant, kad ES veiklos kontekste susitarimai turi būti sudaromi rašytine forma¹¹.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo (toliau – Įstatymas) 1 straipsnio 1 dalimi,

³ Plačiau apie tarptautinių sutarčių sąvokų įvairovę žr. JAKULEVIČIENĖ, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. Registrų centras, 2011, p. 58-61. Taip pat žr. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Eugrimas, 2006, p. 131-138; KLABBERS, J. *The Concept of Treaty in International Law*. Kluwer Law International, 1996, p. 37-44.

⁴ Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480.

⁵ Visgi jos nuostatos turi galią, kadangi ši sutartis kodifikuoja paprotinės teisės normas tarptautinių sutarčių sudarymo srityje.

⁶ Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf> [žiūrėta 2015-08-12].

⁷ *Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf> [žiūrėta 2015-08-12].

⁸ Anglijos teisėje šis terminas negali būti skirtas tarptautinėms sutartims ir vartojamas išimtinai susitarimams, neskirtiems sukurti teisinių įsipareigojimų, atitinkamai pagal Anglijos teisę tarpusavio supratimo memorandumas priskiriamas prie *soft law* aktų. Žr. *Treaties and Memoranda of Understanding (MOUs). Guidance on Practice and Procedures*. UK Treaty Section, Legal Directorate, Foreign and Commonwealth Office. Updated March 2014. Prieiga per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/293976/Treaties_and_MoU_Guidance.pdf [žiūrėta 2015-08-12].

⁹ DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 30. Šioje knygoje taip pat pateikiama išsami sutarčių klasifikacija. Žr. p. 30-33.

¹⁰ Žr. 1975 m. lapkričio 11 d. Nuomonę 1/75, EU:C:1975:145.

¹¹ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, 2012 m. spalio 26 d. OL C 326, 26/10/2012, p. 47-390.

Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis – tarptautinės teisės principų ir normų reglamentuotas susitarimas, kurį raštu sudaro Lietuva su tarptautinės teisės subjektais¹², nesvarbu, koks sutarties pavadinimas ir ar sutartį sudaro vienas, du ar keli tarpusavyje susiję dokumentai.

Darytina išvada, kad Įstatyme pateiktas tarptautinės sutarties apibrėžimas visiškai atitinka 1969 m. Vienos konvencijoje pateikiamą sąvoką, kartu apimdamas ir 1986 m. Vienos konvencijos apibrėžimą (pagal pateiktą formuluotę, tarptautine sutartimi laikomas tiek susitarimas su kita valstybe ar valstybių grupe, tiek su tarptautine organizacija). Kartu pastebėtina, kad Įstatymo 1 straipsnio 2 dalis iš karto nuo tarptautinių sutarčių sąvokos atiboja kitus, negu nurodyta šio straipsnio 1 dalyje, Lietuvos Respublikos susitarimus, taip pat Lietuvos Respublikos ministerijų ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstaigų ir kitų valstybės institucijų vardu ir pagal jų kompetenciją sudaromus su atitinkamomis užsienio valstybių ar tarptautinių organizacijų institucijomis susitarimus.

Tarptautinės sutartys daugumos valstybių praktikoje skiriamos į dvi grupes – vienoms tarptautinėms sutartims pagal Konstituciją turi būti gautas parlamento pritarimas (įprastai tai lemia tarptautinės sutarties reguliuojama sritis)¹³, kitoms numatyta paprastesnė procedūra. Lietuvos teisės sistemoje tai ratifikuojamos ir neratifikuojamos sutartys. Visgi šis skirtumas svarbus nacionalinės teisės kontekste, o tarptautinės teisės požiūriu tokios sutartys lygiavertės.

Kalbant apie reikalaujamą rašytinę sutarčių formą atkreiptinas dėmesys, kad Vienos konvencija palaipsniui aiškina vis labiau įtraukiant galimybes sudaryti tarptautines sutartis modernesnėmis technologijomis. Kadangi Vienos konvencija griežtai neapibrėžia reikalavimo sutartis sudaryti „raštu“, doktrinoje pateikiama nuomonė, kad sutartys gali būti sudaromos ir elektroniniu būdu¹⁴ ar šalių įgaliojamam trečiajam asmeniui dokumentuojant šalių žodžiu pasiektą susitarimą¹⁵.

1.2. Mišrios tarptautinės sutartys

Mišrios tarptautinės sutartys priklauso bendrai tarptautinių sutarčių grupei, tačiau dėl specifiškumo šiame tyrime aptariamos atskirai.

Sąvoka „mišrios tarptautinės sutartys“¹⁶ būdinga ES teisei dėl šios ypatingo pobūdžio ir ES gebėjimo veikti tarptautinėje arenoje savarankiškai ar kartu su savo narėmis. Sutartys laikomos

¹² Tarptautinės teisės subjektas apibūdinamas kaip tarptautinį teisinį subjektiškumą turintis tarptautinių teisių santykių dalyvis. Tarptautinis Teisingumo Teismas *Žalos, patirtos Jungtinių Tautų tarnyboje* byloje (1949) nurodė, kad tarptautinis teisinis subjektiškumas reiškia gebėjimą turėti tarptautines teises ir pareigas bei gebėjimą ginti šias teises pareiškiant tarptautinius ieškinius (*Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (Advisory Opinion)* [1949] ICJ Reports 174). Šiuolaikinėje tarptautinės teisės doktrinoje tarptautinės teisės subjektais šalia valstybių yra ir tarptautinės tarpvyriausybines organizacijos, tarptautiniai organai, steigiami remiantis tarptautinėmis sutartimis, valstybinio pobūdžio vienetai (valstybiniai teritoriniai vienetai), tokie kaip Šventasis Sostas ar Suverenus Maltos Ordinas, valstybės *in statu nascendi*, t. y. tautos, kovojančios dėl savo valstybingumo (nepriklausomybės), vykdančios *de facto* valdžią tam tikroje teritorijoje ir turinčios organus, galinčius atstovauti joms tarptautiniuose santykiuose. Taip pat žr. SKOUTARIS, N. Comparing the Subnational Constitutional Space of the European Sub-state Entities in the Area of Foreign Affairs. *Perspectives on Federalism*, 4 (2), 2012, p. E239-E268 (apie federacinių valstybių vienetų statusą); CORTEN, O.; KLEIN, P. Are Agreements between States and Non-State Entities Rooted in the International Legal Order? In CANNIZZARO, E. *The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention*. Oxford University Press, 2011 (apie susitarimus su subjektais, kontroliuojančiais konflikto zonas); DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 61-78.

¹³ Plačiau žr. THURNER, P.; STOIBER, M. *Comparing Ratification Processes within EU Member States: The Identification of Real Veto Players*. Mannheim Centre for European Social Research, 2001. Prieiga per internetą:

<<http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/Amsterdam/Thurner.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

¹⁴ AUST, A. *Modern Treaty Law and Practise*. Cambridge University Press, 2004, p. 16.

¹⁵ DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 30. Šioje knygoje taip pat pateikiama išsami sutarčių klasifikacija. Žr. p. 34-35.

¹⁶ Lietuvos teisės aktuose pasirinktas terminas „mišrios tarptautinės sutartys“, nors labiau suderintas su ES terminologija būtų „mišraus tarptautinio susitarimo“ terminas – ES veikloje ir doktrinoje vyrauja mišrių susitarimų (angl. *mixed agreements*), o ne mišrių sutarčių (angl. *mixed treaties*) sąvoka. Kita vertus, „mišrių tarptautinių sutarčių“ sąvoka aiškiau nurodo į tokių susitarimų priskyrimą prie tarptautinių sutarčių.

mišriomis dėl to, kad, kitaip nei įprasta, vienoje sutarties pusėje (kaip viena sutarties šalis) kartu veikia valstybės narės ir ES kaip tarptautinė organizacija, o toks veikimas dažniausiai siejamas su poreikiu derinti ES ir jos valstybių narių kompetencijas (nei viena šalis neturi pakankamos kompetencijos veikti).

Mišrių tarptautinių sutarčių sąvoka tiesiogiai nepateikiama nei ES sutartyse, nei ES teismų praktikoje. Doktrinoje akademikai vystė įvairias pozicijas dėl mišrių sutarčių apibrėžimo. Viena pozicijų¹⁷ mišrias ES sutartis apibrėžti kaip tarptautines sutartis, sudaromas tarp ES ir visų ar dalies ES valstybių narių ir vienos ar daugiau trečiųjų valstybių ar tarptautinių organizacijų. Antroji pozicija¹⁸ pabrėžia ES kompetencijos aspektą: mišriomis sutartimis laikomos tokios tarptautinės sutartys, kurių viena šalis yra ES ir visos ar keletas valstybių narių ir kurių sudarymas iš dalies priklauso ES, iš dalies – valstybių narių kompetencijai¹⁹.

Lietuvos Respublikos teisės aktuose atspindima pirmoji pozicija. Remiantis Įstatymo 4 straipsnio 2 dalimi bei Vyriausybės nutarimu patvirtintų tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklių 2 punkto 6 dalimi, „tarptautinėmis mišriosiomis sutartimis“ laikomos „Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos valstybės narės, atstovaujančių vienai tarptautinės sutarties šaliai, tarptautinės sutartys“. Mišrios tarptautinės sutartys priklauso tarptautinėms sutartims Vienos konvencijos prasme, o Lietuvos teisės sistemoje laikytinos ratifikuotinomis (Įstatymo 7 str. 1 d. 10 p.) tarptautinėms sutartims.

1.3. Tarptautiniai tarpžinybiniai susitarimai

Nei 1969 m., nei 1986 m. Vienos konvencija neužsimena, ar tarptautinius susitarimus gali sudaryti ministerijos, vyriausybės įstaigos ar kitos valstybės institucijos. Abiejų konvencijų 7 straipsniai tik nurodo, kad tarptautines sutartis *ex officio* turi teisę sudaryti valstybių vadovai, vyriausybių vadovai, užsienio reikalų ministrai. Visa kita paliekama kiekvienos valstybės konstitucinei tvarkai.

Lyginamosios konstitucinės teisės literatūroje²⁰ galima rasti tarptautinių susitarimų skirstymą pagal juos sudarančius subjektus į (i) sutartis, sudaromas valstybės vardu (įprastai ratifikuojamos parlamentų); (ii) sutartis, sudaromas vyriausybės vardu; bei (iii) susitarimus, sudaromus vyriausybės departamento, ministerijos ar vyriausybės įstaigos vardu. Būtent šią trečiąją grupę Lietuvos teisė laiko tarpžinybiniais susitarimais, ir ji aptariama šiame poskyryje.

Paprastai valstybių konstitucijos ar įstatyminiai aktai sukuria atskirą tarptautinių susitarimų rūšį, skirtą susitarimams tarp skirtingų valstybių ministerijų, vyriausybės įstaigų ir kitų institucijų, nustatant tokiems tarptautiniams susitarimams lengvesnę sudarymo tvarką. Praktikoje tai dažniausiai yra ministerijų ir vyriausybės įstaigų susitarimai dėl bendradarbiavimo su atitinkamomis užsienio valstybių įstaigomis ar tarptautinių organizacijų įsteigtomis įstaigomis ar organais²¹. Tokie susitarimai

¹⁷ Žr., pvz., MARESCEAU, M. A Typology of Mixed Bilateral Agreements. In HILLION, CH., KOUTRAKOS, P. (eds.). *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, 2010, p. 11-29.

¹⁸ Žr., pvz., HELISKOSKI, J. *Mixed Agreements as a Technique for Organizing the International Relations of the European Community and its Member States*. Kluwer Law International, 2001, p. 7; BAERE, G. DE. *Constitutional Principles of EU External Relations*. Oxford University Press, 2008, p. 232; HOLDGAARD, R. *External Relations Law of The European Community – Legal Reasoning and Legal Discourses*. Kluwer Law International, 2008, p. 149.

¹⁹ Plačiau doktrina šiuo klausimu nagrinėjama LIMANTAS, M. *Mišrūs susitarimai Europos Sąjungos teisės sistemoje*. Daktaro disertacija, 2014, p. 33-41.

²⁰ HOLLIS, D. A Comparative Approach to Treaty Law and Practice. In HOLLIS, D.; BLAKESLEE, M. R.; EDERINGTON, L. B. (eds.). *National Treaty Law and Practice. The American Society of International Law*. Martinus Nijhoff, 2005, p.1. Cituojama iš OTT, A.; VOS, E.; COMAN-KUND, F. (eds.). EU Agencies and Their International Mandate: A new category of global actors? *CLEER Working Papers 2013/7*. Prieiga per internetą: <http://www.asser.nl/media/1642/cleer_13-7_web.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

²¹ Labai platų tokių įstaigų ratą turi ES, o šios įstaigos aktyviai dalyvauja tarptautiniuose santykiuose. Plačiau žr. OTT, A.; VOS, E.; COMAN-KUND, F. (eds.). EU Agencies and Their International Mandate: A new category of global actors? *CLEER Working Papers 2013/7*. Prieiga per internetą: <http://www.asser.nl/media/1642/cleer_13-7_web.pdf> [žiūrėta 2015-08-20]. Taip pat žr. OTT, A. EU Regulatory Agencies in EU External Relations: Trapped in a Legal Minefield Between European and International Law. *13 European Foreign Affairs Review*, No. 4 (2008), p. 515-540.

įvardijami valstybių praktikoje ir doktrinoje įvairiai – administraciniai susitarimai (angl. *administrative agreement*, vok. *Verwaltungsabkommen*, pranc. *arrangements administratifs*), vykdomieji susitarimai (angl. *executive agreement*), tarpžinybiniai susitarimai (angl. *inter-agency agreements*, *inter-departmental agreements*).

Reikia pripažinti, kad šios grupės tarptautinių susitarimų atskyrimas bei sulyginimas skirtingose valstybėse gana sudėtingas – skiriasi ne tik pavadinimai, bet ir atskyrimo kriterijai, be to, ta pati sąvoka skirtingose valstybėse gali reikšti priešingus dalykus. Pavyzdžiui, pagal JAV teisę skiriamos tarptautinės sutartys ir vykdomieji susitarimai (angl. *executive agreements*). Pagrindinis šių kategorijų atskyrimo kriterijus yra ratifikavimas Senate. Jei tarptautinis susitarimas nėra ratifikuojamas Senato, jis laikomas vykdomuoju susitarimu (sudaro vykdomoji valdžia be pateikimo Senatui, šis tik informuojamas)²². Tačiau Vienos konvencijos prasme abi šios kategorijos laikomos tarptautinėmis sutartimis, o lyginant su Lietuvos teise analogas būtų ratifikuojamos ir neratifikuojamos tarptautinės sutartys. Taigi vykdomasis susitarimas JAV teisės prasme negali būti sulyginamas su tarpžinybiniu susitarimu Lietuvos teisės prasme. Tarpžinybinių susitarimų sąvoka teisės aktuose JAV būtų „*inter-agency agreements*“ bei „*agency-to-agency agreements*“, kurių dalis bus laikomi privalomais tarptautiniais susitarimais²³, o dalis – neprivalomais aktais (įprastinė forma – tarpusavio supratimo memorandumas)²⁴.

„Tarptautiniai administraciniai susitarimai“ pagal Ispanijos teisę taip pat neturėtų būti tapatinami su tarptautiniais tarpžinybiniais susitarimais pagal Lietuvos teisę (mūsų vartojama sąvoka platesnė). Tarptautiniais administraciniais susitarimais pagal Ispanijos įstatymą laikomi tarptautiniai susitarimai, sudaromi valdžios institucijų ar įstaigų detalizuojant ar įgyvendinant klausimus, sureguliuotus jau egzistuojančioje tarptautinėje sutartyje, ir kuriems taikoma tarptautinė teisė²⁵. Pagal Ispanijos teisę valdžios institucijos ir įstaigos gali sudaryti tiek tarptautinius administracinius susitarimus (jei jie grindžiami egzistuojančia tarptautine sutartimi), tiek kitus nenorminius susitarimus²⁶. Abi šios grupės pagal mūsų teisę patektų po tarpžinybinių susitarimų sampratą.

Vokietijoje vyriausybės bei jos įstaigų teisė sudaryti tarptautinius susitarimus (vok. *Verwaltungsabkommen*) yra numatyta Konstitucijoje²⁷. Bendrai Vokietijos konstitucinė teisė skiria tris tarptautinių susitarimų tipus: (i) valstybines sutartis (vok. *Staatsverträge*), įprastai politines sutartis, autorizuojamas Prezidento; (ii) Vyriausybės susitarimus (vok. *Regierungsabkommen*); bei (iii) ministerijų susitarimus (vok. *Ressortabkommen*)²⁸. Pastarosios dvi grupės vadinamos administraciniais

²² Tokie vykdomieji susitarimai vėl skirstomi į tris grupes: (i) Kongreso autorizuoti tarptautiniai susitarimai (angl. *congressional-executive agreements*); (ii) vykdomieji susitarimai, sudaromi ankstesnės ratifikuotos tarptautinės sutarties pagrindu; (iii) išimtinai vykdomieji susitarimai (angl. *sole executive agreements*), sudaromi remiantis Prezidento konstitucinėmis galiomis, be Kongreso pritarimo). Plačiau apie tarptautinių susitarimų rūšis JAV žr. GARCIA, M. J. *International Law and Agreements: Their Effect upon U.S. Law*. Congressional Research Service, 2015. Prieiga per internetą: <<https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32528.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20]. Taip pat žr. *Treaties and Other International Agreements: The Role of the United States Senate*. A Study by Congressional Research Service, Library of Congress, 2001. Prieiga per internetą: <<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-106SPRT66922/pdf/CPRT-106SPRT66922.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

²³ *Circular 175 Procedure of the US State Department*. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/s/l/treaty/c175/>> [žiūrėta 2015-08-20].

²⁴ *Guidance on Non-Binding Documents*. US Department of State. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/s/l/treaty/guidance/>> [žiūrėta 2015-08-20].

²⁵ Plačiau apie Ispanijos Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų įstatymą žr. ESPOSITO, C. *Notes on the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act*. Paper presented in Duke-Geneva Conference on Comparative Foreign Relations Law Geneva, 10-11 July 2015. Prieiga per internetą:

<https://www.academia.edu/14620641/Notes_on_the_New_Spanish_Treaties_and_Other_International_Agreements_Act> [žiūrėta 2015-08-20].

²⁶ Prof. Carlos Espósito (Autónoma University of Madrid) el. laiškas (2015-08-19).

²⁷ Vokietijos konstitucijos (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) 59 str. 2 d. Prieiga per internetą: <https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

²⁸ *Parliaments and the Treaty-making Power*. Association of Secretaries General of Parliaments, under the auspices of the Inter-Parliamentary Union, 1986. Prieiga per internetą:

<<http://www.asgp.co/sites/default/files/documents//MNMFLZHERWHWLNUIJUYHJXIMIJYLY.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

susitarimais (vok. *Verwaltungsabkommen*), tačiau Lietuvos teisės prasme tarpžinybiniais būtų laikomi tik ministerijų susitarimai (vok. *Ressortabkommen*).

Prancūzijoje vyriausybės įstaigos gali sudaryti susitarimus (pranc. *arrangements administratifs*) siekdamos įgyvendinti esamas tarptautines sutartis ar spręsti su jų jurisdikcija susijusius klausimus. Tačiau, analogiškai Lietuvos teisei, tokie susitarimai laikomi privalomais juos sudariusiai Vyriausybės įstaigai nacionaliniu lygiu, bet ne Prancūzijai tarptautinės teisės prasme²⁹. Estija tuo tarpu tarpžinybinius susitarimus (angl. *inter-agency treaty*) apibrėžia Tarptautinių santykių akte šalia tarptautinių sutarčių. Pagal Estijos teisę tai raštu sudaryti susitarimai tarp Estijos vyriausybės įstaigos ar savivaldybės ir užsienio valstybės vyriausybės įstaigos ar tarptautinės organizacijos, sudaromi pagal jų kompetenciją ir reguliuojami tarptautinės teisės³⁰. Taigi valstybių praktika gana skirtinga, ir kiekvienu atveju tarptautinio susitarimo statuso nustatymas reikalauja detalios nacionalinės teisės analizės.

Kaip nurodo prof. V. Vadapalas, tarpžinybiniai susitarimai neturi teisės šaltinio galios nei tarptautinės teisės, nei Lietuvos Respublikos teisės požiūriu dėl to, jog jie nėra sudaromi valstybės vardu įgalioto asmens Vienos konvencijos 7 straipsnio prasme³¹. Įprastai (bet ne visuomet) laikoma, kad tarptautiniai tarpžinybiniai susitarimai įpareigoja konkrečias ministerijas, vyriausybės įstaigas ar kitas institucijas, tačiau nėra skirti sukurti pareigas valstybėms. Kita vertus, nuomonė doktrinoje nevieninga – štai prof. J. Klabbers, priešingai, nurodo, kad nesvarbu, ar susitarimas sudaromas valstybės vardu, ar jos vyriausybės, ministerijų ar įstaigų, toks susitarimas vis tiek privalomas valstybei³².

1.4. Negriežtosios teisės (soft law) susitarimai

Doktrinoje ir šalių teisėje dažnai išskiriama ir savarankiška tarptautinių susitarimų grupė – negriežtosios teisės susitarimai. Tai gali būti tiek susitarimai, sudaryti tarpvyriausybiniam lygmenyje, tiek susitarimai, sudaromi tarpžinybiniame lygyje. *Soft law* susitarimai skirtingų valstybių teisėje įvardijami įvairiai – neįpareigojantys dokumentai (angl. *non-binding documents*), „ne-sutarties“ susitarimai (angl. *non-treaty agreements*), o konkrečių dokumentų pavadinimų taip pat gausu: gairės, rekomendacijos, programos, elgesio kodeksai, ketinimų deklaracijos ir t. t.³³ *Soft law* susitarimai yra labiau ne teisinės, o politinės prigimties aktai, sukuriantys valstybėms politinius bei moralinius įsipareigojimus³⁴. Doktrinoje teigiama, kad, pažeidus tokius susitarimus, kita valstybė negali taikyti atsakomųjų priemonių represalijų, bet galėtų taikyti retorsijas³⁵.

Tarpžinybinių susitarimų ir *soft law* susitarimų santykis vėlgi nevienareikšmis. Tai, ką Lietuvos teisė įvardintų kaip tarpžinybinius susitarimus (institucinis aspektas: susitarimai tarp žinybų), kitos valstybės gali vadinti ir neprivalomais susitarimais (materialinis aspektas – nėra griežto teisinio privalomumo). Atitinkamai didelė dalis Lietuvos tarpžinybinių susitarimų laikytini *soft law*

²⁹ OTT, A.; VOS, E.; COMAN-KUND, F. (eds.). *EU Agencies and Their International Mandate: A new category of global actors? CLEER Working Papers 2013/7*. Prieiga per internetą: <http://www.asser.nl/media/1642/cleer_13-7_web.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

³⁰ Estonian Foreign Relations Act, RT I 2006, 32, 248, priimtas 2006-06-15. Prieiga per internetą: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/503072014003/consolide>> [žiūrėta 2015-08-20].

³¹ VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis*. Eugrimas, 1998, p. 127.

³² KLABBERS, J. *The Concept of Treaty in International Law*. Kluwer Law International, 1996, p. 103. Taip pat AUST, A. *Modern Treaty Law*. 2nd edn. Cambridge University Press, 2007, p. 58.

³³ DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 30. Šioje knygoje taip pat pateikiama išsami sutarčių klasifikacija. Žr. p. 41.

³⁴ Įdomu pastebėti, kad vadinamieji džentelmeniškai susitarimai (vienašaliai pareigūnų pasižadėjimai) iš esmės nepriklauso šiai grupei. Tokie pareigūnų pareiškimai yra asmeninio pobūdžio, grindžiami pareigūno reputacija ir garbe, tačiau nesukuria pareigų jo atstovaujama valstybei. Plačiau žr. HILLGENBERG, H. *A Fresh Look at Soft Law. EJIL* (1999), vol. 10, no. 3, p. 449-515.

³⁵ DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 42.

susitarimais. Tačiau ne tik – *soft law* susitarimais Lietuvos praktikoje laikytini ir Lietuvos Respublikos ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės vardu sudaromi susitarimai, kurie nėra tarptautinės sutartys ir negali būti priskirti sutartims, sukuriančioms civilinius teisinius santykius pagal Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės nacionalinę teisę (Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklių 14 punktą)³⁶.

Jungtinės Karalystės teisėje *soft law* susitarimai dažniausiai priimami kaip tarpusavio supratimo memorandumai. Kaip pagrindinis skirtumas nuo tarptautinių sutarčių pabrėžiamas teisiškai neįpareigojantis pobūdis³⁷. Tai būdinga ir kitų valstybių teisei, pvz., Ispanijoje „nenorminiai susitarimai“ (isp. *acuerdos internacionales no normativos*), dar vadinami „teisiškai neprivalomais susitarimais“ arba tarpusavio supratimo memorandumais, nelaikomi tarptautinėmis sutartimis³⁸.

2. Tarptautinės sutartys ir kiti tarptautiniai susitarimai Lietuvos Respublikos teisėje ir praktikoje

2.1. Konstitucinio Teismo išvados dėl tarptautinių sutarčių ir tarpžinybinių susitarimų

Konstitucinio Teismo išvados³⁹ labai svarbios tarptautinių sutarčių kontekste, kadangi šis teismas ne kartą yra pasisakęs dėl tarptautinių sutarčių vietos Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje bei tarptautinių sutarčių ir tarpžinybinių susitarimų santykio. Jos trumpai aptartinos šio tyrimo kontekste.

2.1.1. Dėl tarptautinių sutarčių vietos Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje

Pagal Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Konstitucinis Teismas, paaiškindamas šią nuostatą, yra nurodęs, kad ši Konstitucijos nuostata reiškia, jog Seimo ratifikuotos tarptautinės sutartys įgyja įstatymo galią⁴⁰. Visgi, kaip nurodė Teismas, ši doktrininė nuostata negali būti aiškinama kaip reiškianti, jog Lietuvos Respublika gali nesilaikyti savo tarptautinių sutarčių, jeigu jos įstatymuose ar konstituciniuose įstatymuose yra nustatytas kitoks teisinis reguliavimas negu nustatytasis tarptautinėmis sutartimis⁴¹.

Konstitucinis Teismas taip pat yra identifikavęs tarptautinių sutarčių vietą Lietuvos teisės hierarchijoje, ratifikuotoms sutartims suteikdamas viršenybę prieš įstatymus. Teismas yra pabrėžęs, jog Konstitucijoje yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinės teisės aktas (išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytu tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis⁴². Taigi tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje

³⁶ Plačiau apie *soft law* susitarimus, jų galią ir reikšmę žr. HILLGENBERG, H. A Fresh Look at Soft Law. *EJIL* (1999), vol. 10, no. 3, p. 449-515.

³⁷ *Treaties and Memoranda of Understanding (MOUs). Guidance on Practice and Procedures*. UK Treaty Section, Legal Directorate, Foreign and Commonwealth Office. Updated March 2014. Prieiga per internetą: <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/293976/Treaties_and_MoU_Guidance.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

³⁸ Žr. ESPOSITO, C. *Notes on the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act*. Paper presented in Duke-Geneva Conference on Comparative Foreign Relations Law Geneva, 10-11 July 2015. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/14620641/Notes_on_the_New_Spanish_Treaties_and_Other_International_Agreements_Act> [žiūrėta 2015-08-20].

³⁹ Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punkte bei Konstitucinio Teismo įstatymo 73 straipsnio 3 punkte nustatyta, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai. Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalį ir Konstitucinio Teismo įstatymo 74 straipsnį prašyti Konstitucinio Teismo tokios išvados gali Seimas ir Respublikos Prezidentas.

⁴⁰ 1995 m. spalio 17 d. nutarimas, 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas, 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas; 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas.

⁴¹ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai.

⁴² 2006 m. kovo 14 d., 2006 m. gruodžio 21 d., 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai; 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas.

tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos neturi pirmumo⁴³.

Kaip 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, vidaus teisėje įgyvendinant tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus būtina atsižvelgti į Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą Konstitucijos viršenybės principą. Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“. Ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiu įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet pagal ją reikalaujama, kad jų nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms – priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti tarptautinių sutarčių šalių teisių, kylančių iš sutarčių, teisinės gynybos, o tai savo ruožtu trukdytų įgyvendinti įsipareigojimus pagal sudarytas tarptautines sutartis.

2.1.2. Dėl Tarptautinių sutarčių ir tarpžinybinių susitarimų santykio

Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad tarpžinybiniai susitarimai nesukuria Lietuvos Respublikai tarptautinių įsipareigojimų ir todėl nėra tarptautinės sutartys Vienos konvencijos 2 straipsnio 1a punkto prasme: „<...>„sutartis“ reiškia tarptautinį susitarimą, sudarytą tarp valstybių rašytine forma ir reguliuojamą tarptautinės teisės.“ Konstitucinis Teismas tai pagrįsdamas nurodė, kad teiginys „sudarytą tarp valstybių“ reiškia, kad tarptautinę sutartį gali sudaryti tik asmenys, turintys nuolatinius arba *ad hoc* įgaliojimus atstovauti valstybei. Vienos konvencijos 8 straipsnyje šiuo klausimu nustatyta: „Aktas dėl sutarties sudarymo, atliktas asmens, kuris negali būti <...> laikomas įgaliotu atstovauti valstybei šiuo tikslu, neturi teisinių pasekmių, jeigu vėliau tokio akto ši valstybė nepatvirtina.“ Tuo tarpu minėtiems susitarimams, pabrėžė Konstitucinis Teismas, nereikia specialių įgaliojimų, taigi jie neturi teisės šaltinio galios nei tarptautinės teisės, nei Lietuvos Respublikos teisės požiūriu⁴⁴.

2.2. Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų sudarymo reglamentavimas: identifikuoti probleminiai momentai

Pagrindiniai teisės aktai, reglamentuojantys tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų sudarymo tvarką, yra Lietuvos Respublikos Tarptautinių sutarčių įstatymas ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklės. Kadangi šio tyrimo kontekste nereikalingas tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų reglamentavimo apibūdinimas atkartojant šių teisės aktų nuostatas, išskiriami tik identifikuoti probleminiai momentai.

2.2.1. Tarptautinės sutartys

Įstatymas numato tarptautinių sutarčių sudarymo, vykdymo bei denonsavimo tvarką, tuo tarpu Tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklės šią tvarką detalizuoja.

Įstatymas reglamentuoja tarptautinių sutarčių sudarymo iniciatyvos teisę, sprendimų dėl tarptautinių sutarčių sudarymo tikslingumo ar prieštaravimo išlygoms priėmimo tvarką, įgaliojimus sudaryti tarptautines sutartis bei tokių įgaliojimų suteikimo tvarką. Pažymėtina, kad asmenų, kurie *ex officio* įgalioti atlikti visus veiksmus, susijusius su tarptautinių sutarčių sudarymu, sąrašas (Prezidentas, Ministras Pirmininkas, užsienio reikalų ministras) tapatus 1969 m. bei 1986 m. Vienos konvencijų 7 straipsniuose nurodytiems asmenims. Analogiškai, 1969 m. Vienos konvencijos nuostatas atkartoja

⁴³ 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

⁴⁴ 1995 m. spalio 17 d. nutarimas.

diplomatinės atstovybės vadovui ar įgaliotam asmeniui tarptautinėje konferencijoje/organizacijoje suteikiamos teisės derėtis bei patvirtinti sutarties tekstą. Atkreiptinas dėmesys, kad tarptautinėje praktikoje laikoma, jog kitos šalys turi teisę preziumuoti, kad tarptautinės sutartys, pasirašytos Prezidento, Ministro Pirmininko ar užsienio reikalų ministro, ir kurios įsigalioja nuo pasirašymo, bus privalomos pasirašiusiai valstybei net ir tuo atveju, jei pažeidžiama jos nacionalinė teisė (pvz., pasirašoma sutartis, neatsižvelgiant į konstitucinį reikalavimą tokio tipo sutartis ratifikuoti)⁴⁵.

Įstatymas skiria Seimo ratifikuojamas ir Vyriausybės tvirtinamas tarptautines sutartis. Sutarčių, kurios turi būti ratifikuojamos Seime, sąrašas yra išsamus ir sulyginamas su kitų šalių praktika. Atkreiptinas dėmesys į lingvistinį skirtumą skirtingų valstybių praktikoje: nors pagal Lietuvos teisę ratifikavimas siejamas su Seimo prerogatyva, kitų valstybių teisėje terminas „ratifikuoti“ dažnai vartojamas kaip bendra sąvoka, apimanti vykdomosios valdžios aktus (valstybės vadovo ar vyriausybės vykdomą tarptautinės sutarties patvirtinimą), tuo tarpu iš parlamentų reikalaujama „pritarimo“.

Seimo vaidmuo tarptautinių sutarčių sudarymo procese

Vakarų pasaulyje parlamentų dalyvavimas sudarant tarptautines sutartis priklauso nuo šalies teisinių tradicijų. Vienos teisės tradicijos, dar vadinamos Vestminsterio praktika (Jungtinė Karalystė, Australija, Kanada, Izraelis), šalyse sutarčių sudarymas priklauso valstybės vadovo prerogatyvai, nereikalaujant parlamento pritarimo. Kitos teisės tradicijos, įsitvirtinusios kontinentinėje Europoje, šalys reikalauja parlamento pritarimo didelei daliai tarptautinių sutarčių. Vienose jų parlamento pritarimas yra bendroji taisyklė (nereikalaujama tik konstitucijoje numatytų išimčių atveju)⁴⁶, kitose valstybėse⁴⁷ konstitucijos išvardija atvejus, kuomet parlamento pritarimas būtinas⁴⁸.

Lietuva priklauso kontinentinei teisės tradicijai ir Konstitucijoje yra numaćiusi sutarčių, kurioms reikalaujamas Seimo pritarimas (ratifikavimas), rūšis. Šiame tyrime atkreiptas dėmesys į Seimo įtraukimą į tarptautinių sutarčių sudarymą.

Išanalizavus Įstatymą bei Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisykles galima teigti, kad Seimui tarptautinė sutartis pateikiama tik tuomet, kai jau rengiamasi ją ratifikuoti. Seimas ir Seimo užsienio reikalų komitetas nėra informuojami apie planuojamas tarptautines sutartis, derybas dėl sutarties ir jų eigą. Tuo tarpu neratifikuojamų sutarčių atveju Seimas apie planavimą jas sudaryti ar jų sudarymą nėra informuojamas apskritai. Seimo užsienio reikalų komiteto darbotvarkių analizė taip pat leidžia teigti, kad Seimo užsienio reikalų komitetas įprastai svarsto tik įstatymų dėl sutarčių ratifikavimo projektus⁴⁹.

Tokio reglamentavimo tinkamumas svarstyti. Ratifikuotos tarptautinės sutartys Lietuvos Respublikoje savo galia prilyginamos įstatymams, Seimo priimamiems aktams ir turi prieš juos viršenybę kolizijos atveju, tuo tarpu neratifikuojamos tarptautinės sutartys taip pat sukuria privalomus įsipareigojimus valstybei. Atitinkamai Seimas, kaip atstovaujamoji valdžia, įgaliota atlikti vykdomosios valdžios parlamentinę kontrolę, galėtų būti aktyviau įtraukiamas ir plačiau informuojamas apie Lietuvai privalomų tarptautinių sutarčių sudarymo procesą, kartu (išsaugant valdžių padalijimo principo balansą) paliekant Vyriausybei pagrindines funkcijas dalyvauti tarptautiniuose santykiuose. Tokiu

⁴⁵Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v Bahrain)* (Jurisdiction and Admissibility) [1994] ICJ Rep 112; Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v Nigeria, Equatorial Guinea intervening)* [2002] ICJ Rep 303. Taip pat žr. DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 127-128.

⁴⁶Kipras, Liuksemburgas, Makedonija, Nyderlandai, Rumunija, Šveicarija, Turkija, JAV.

⁴⁷Albanija, Andora, Austrija, Kroatija, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Italija, Lichtenšteinas, Lietuva, Malta, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Rusija, Slovakija, Ispanija, Švedija, Ukraina.

⁴⁸DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 186.

⁴⁹Seimo užsienio reikalų komiteto darbotvarkės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8925&p_k=1> [žiūrėta 2015-08-20].

informavimu būtų išvengiama situacijos, kai Seimui ratifikuoti pateikiama jau suderinta sutartis (*faits accomplis*) arba Seimas iš viso nėra informuojamas apie tarptautinės sutarties sudarymą.

Tokia praktika, kai parlamentas aktyviau įtraukiamas į tarptautinių sutarčių rengimo procesą, tarptautinėje praktikoje nenauja⁵⁰. Pavyzdys galėtų būti Nyderlandų Karalystės tarptautinių sutarčių sudarymo ir publikavimo aktas⁵¹. Remiantis šio akto 1 straipsniu, užsienio reikalų ministras periodiškai *Staten Generaal* (parlamentui) pateikia sąrašą tarptautinių sutarčių, dėl kurių vysta derybos⁵², išskyrus tik sutartis, apie kurių derybas viešai neskelbiama. Vyriausybė taip pat informuoja Parlamentą kai planuoja sudarytą, tačiau besibaigiančią sutartį pratęsti arba nutraukti ją, nors kita šalis nori pratęsimo (9 straipsnis). Iš esmės tai reiškia, kad Parlamentui periodiškai pateikiamas sąrašas, kuriame nurodomos sutartys, dėl kurių vyksta derybos, o Vyriausybė papildomai nurodo, kurios sutartys politiškai svarbios. Šis informavimas gana formalus, nepateikiant detalių apie derybas (pozicijos, pasiekti nuomonių suderinimai ir pan.), tačiau informuojant Parlamentą apie patį planuojamos sutarties faktą ir suteikiant Parlamentui galimybę išreikšti savo nuomonę ar pageidavimus⁵³.

Pagal Ispanijos Konstituciją, tarptautines sutartis tvirtina Vyriausybė, tačiau Parlamentas turi išreikšti savo sutikimą nurodytoms sutarčių rūšims (sąrašas artimas Lietuvos ratifikuojamų sutarčių kategorijoms). Atitinkamai egzistuoja dvi tarptautinių sutarčių grupės: (i) sutartys, kurioms reikalaujama Parlamento kontrolė; (ii) sutartys, kurioms ji nebūtina. Nepaisant to, Parlamentas turi būti informuotas ir apie sutartis, kurioms jo sutikimas nereikalingas⁵⁴.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje skiriasi Seimo įtraukimas kai rengiama ratifikuojama įprastinė tarptautinė sutartis ir mišri tarptautinė sutartis. Nors abi sutartys turi įstatymo galią Lietuvos Respublikos teisėje, Seimas įtraukiamas tik į mišrių sutarčių rengimą. Tais atvejais, kai mišri sutartis reglamentuoja Seimo kompetencijai priklausančias sritis, Seimas gali rekomenduoti Vyriausybei Lietuvos Respublikos poziciją dėl sutarties pasiūlymų ir teikti savo pasiūlymus⁵⁵.

Įsipareigojimo pagal tarptautinę sutartį išreiškimo būdai

Pagal Vienos konvencijos 11 straipsnį, valstybė savo sutikimą laikyti sutartį įpareigojančia gali išreikšti ją pasirašydama, pasikeisdama sutartį sudarančiais dokumentais, ją ratifikuodama, priimdama, patvirtindama, prisijungdama prie jos arba bet koku kitu sutartu būdu. Įstatyme tuo tarpu numatomas pasirašymas, pasikeitimas laiškais ar diplomatinėmis notomis, ratifikavimas bei tvirtinimas. Sulyginus matome, kad Įstatymas nemini galimybės išreikšti sutikimą laikyti tarptautinę sutartį įpareigojančia pasikeičiant kitų tipų dokumentais nei laišakai ar diplomatinės notos (praktikoje dar pasitaiko

⁵⁰ Žr., pvz., *Parliaments and the Treaty-making Power*. Association of Secretaries General of Parliaments, under the auspices of the Inter-Parliamentary Union, 1986. Prieiga per internetą:

<<http://www.asgp.co/sites/default/files/documents//MNMFZLHERWHWLNUIJUYHJXIMIJYLY.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

⁵¹ *Compilation of Constitutional and Legislative Provisions on Treaty Practice of the Netherlands*. British Institute of International and Comparative Law and the Centre for International Law, National University of Singapore. Prieiga per internetą: <<http://cil.nus.edu.sg/wp/wp-content/uploads/2012/12/Compilation-State-Netherlands.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

⁵² Vėliau *Staten Generaal* pateikiamos pačios sutartys (išskyrus kelias išimtis, kurios Parlamentui nepateikiamos (7 str.), tačiau pareiga apie jas informuoti vis vien išlieka (13 str.)), kurias planuojama patvirtinti, ir šis arba „tyliai“ išreiškia pritarimą, arba nusprendžia balsuoti dėl sutarčių priėmimo. T. y. nors Vyriausybė mano, kad sutarčiai Parlamento pritarimas nereikalingas, šis gali nuspręsti priešingai ir balsuoti dėl pritarimo tarptautinei sutarčiai.

⁵³ Plačiau žr. KLABBERS, J. The New Dutch Law on the Approval of Treaties. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 44, No. 3 (Jul., 1995), p. 629-643.

⁵⁴ Apie Parlamento galias ir procedūras tarptautinių susitarimų atžvilgiu Ispanijoje žr. IZQUIERDO SANZ, C. “Parliamentary Procedure in the Conclusion of International Treaties in Spain”, 5 *SYBIL* 1 (1997). Prieiga per internetą:

<<http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol5/Izquierdo.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20]; FERNÁNDEZ TOMÁS, A. Parliamentary Control of “Other International Agreements” in the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act (TOIAA). 18 *SYBIL* 61 (2013-2014). Prieiga per internetą: <http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/4_Fernandez_Tomas.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

⁵⁵ LR pozicijos dėl mišrių susitarimų yra rengiamos pagal Vyriausybės nutarimu „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“ patvirtintų taisyklių 12 punktą bei III ir IV skyriuose nustatytas procedūras. 2004 m. sausio 9 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 21 dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo. Valstybės žinios, 2004, Nr. 8-184.

pasikeitimas notomis, *notes verbalis*, kitu susirašinėjimu – Vienos sutartis palieka šalims maksimalų lankstumą⁵⁶), tarptautinės sutarties priėmimo⁵⁷ kaip sutikimo laikyti įpareigojančia būdo bei nemini galimybės remtis kitais sutartais būdais.

Atsižvelgiant į galimybę plačiau aiškinti sąvoką „pasikeitimas laiškais“, bei tai, kad sutarties „priėmimas“ gali būti aiškinamas ir kaip bendroji sąvoka išreiškianti sutikimą laikytis sutarties⁵⁸, šie skirtumai tarp Vienos konvencijos ir Įstatymo neturėtų kelti nepatogumų. Visgi, kiek aktualus ir būtinas įstatymo papildymas šiuo aspektu, svarstyti atsižvelgiant į praktinę sutarčių rengime tiesiogiai dalyvaujančių asmenų patirtį.

2.2.2. Mišrios tarptautinės sutartys ir Lietuvos Respublikos teisė

Jau aptarta specifinė tarptautinių sutarčių kategorija – ES sudaromi mišrūs susitarimai – turi būti patvirtinami ir nacionaliniu lygiu. Kaip tai atliekama, reguliuoja kiekviena valstybė atskirai. Dalyje valstybių narių, pvz., Prancūzijoje, Vokietijoje, Lietuvoje, mišrūs susitarimai sudaromi juos ratifikuojant nacionaliniuose parlamentuose. Kitos valstybės, pvz., Suomija, Jungtinė Karalystė, mišrius susitarimus paprastai tvirtina vyriausybiname lygmenyje⁵⁹.

Kaip minėta, Lietuva mišrius susitarimus ratifikuoja, ir tai atliekama pagal Įstatymo nuostatas. Šio įstatymo 7 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatyta, jog mišriosios tarptautinės sutartys turi būti ratifikuojamos, o 8 straipsnyje papildoma, jog ratifikavimą atlieka Seimas įstatymu.

Seimas, ratifikuodamas mišrius susitarimus, vertina šių susitarimų tikslumą ir teisėtumą. Tačiau, priešingai nei kitų ratifikuojamų tarptautinių sutarčių atveju, Įstatymas numato, kad „mišriosios tarptautinės sutartys“ vertinamos „vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, įstatymais ir kitais teisės aktais, reglamentuojančiais Lietuvos Respublikos pozicijos dėl Europos Sąjungos institucijose svarstomų teisės aktų ir dokumentų projektų rengimą ir derinimą“⁶⁰.

Remiantis minėtu konstituciniu aktu, Vyriausybė turi informuoti Seimą apie pasiūlymus priimti ES teisės aktus (įskaitant mišrias sutartis), o tais atvejais, kai šie teisės aktai reglamentuoja Seimo kompetencijai priklausančias sritis, Seimas gali rekomenduoti Vyriausybei Lietuvos Respublikos poziciją dėl šių pasiūlymų ir teikti savo pasiūlymus⁶¹. Mišrių susitarimų ratifikavimo įstatymų projektai svarstomi ir Seimo užsienių reikalų komitete, ir jų atžvilgiu teikiamos Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvados dėl projekto atitikties Konstitucijai, įstatymams ir ES teisės aktams bei juridinės technikos taisyklėms⁶².

Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir jos atstovams problemų galėtų kilti tuo atveju, jei Seimas atsisakytų ratifikuoti mišrų susitarimą. Atitinkamai reikėtų pritarti doktrinoje išreikštam pasiūlymui, kad, siekiant tokių situacijų išvengti, nacionalinis parlamentas turėtų būti iš anksto informuojamas apie derybas dėl mišraus susitarimo sudarymo ir turėtų turėti galimybę išreikšti savo poziciją dėl mišrių susitarimų dar derybų metu, o šis informavimas turėtų būti ne vienkartinis⁶³. Tokia tvarka taikoma,

⁵⁶ Plačiau žr. DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 177-179.

⁵⁷ „Priėmimo“ galimybės įtraukimą į Vienos konvenciją iniciavo JAV, siekdama išvengti ratifikavimo, kadangi šis būdas JAV reiškia Senato įtraukimą. Plačiau apie šį būdą žr. DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 187-188.

⁵⁸ Plačiau žr. DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012, p. 188.

⁵⁹ VERWEY, D. R. *The European Community, the European Union and the International Law of Treaties: A Comparative Legal Analysis of the Community and Union's External Treaty-making Practice*. T.M.C Asser Press, 2004, p. 89-91.

⁶⁰ Žr. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 4 straipsnio 2 dalį.

⁶¹ LR pozicijos dėl mišrių susitarimų yra rengiamos pagal Vyriausybės nutarimu „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“ patvirtintų taisyklių 12 punktą bei III ir IV skyriuose nustatytas procedūras. 2004 m. sausio 9 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 21 dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo. Valstybės žinios, 2004, Nr. 8-184.

⁶² Pz., žr. Pagrindinio komiteto išvadą dėl Įstatymo dėl Europos Sąjungos bei jos valstybių narių ir Vietnamo Socialistinės Respublikos pagrindų susitarimo dėl partnerystės ir bendradarbiavimo ratifikavimo projekto. Nr. XIIP-153(2), 2013-03-06.

⁶³ LIMANTAS, M. *Mišrūs susitarimai Europos Sąjungos teisės sistemoje*. Daktaro disertacija, 2014, p. 104.

pvz., Jungtinėje Karalystėje, kurioje Vyriausybės atstovai reguliariai teikia Parlamentui trumpą informaciją apie derybų dėl mišrių susitarimų eigą⁶⁴. Tai svarbu ir kitu aspektu – užtikrinant sudaromų susitarimų demokratinę kontrolę.

2.2.3. Tarpžinybiniai susitarimai

Remiantis Įstatymo 1 straipsnio 2 dalimi,

Lietuvos Respublikos ministerijų ar Vyriausybės įstaigų bei kitų valstybės institucijų vardu ir pagal jų kompetenciją sudaromi su atitinkamomis užsienio valstybių ar organizacijų institucijomis susitarimai nėra Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Jų rengimo bei sudarymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Šios sutartys registruojamos atskirame registre, kurio tvarkytoja yra Užsienio reikalų ministerija.

Lietuvos ministerijos, Vyriausybės įstaigos ir kitos institucijos tarpžinybinius susitarimus naudoja gana plačiai. Vadovaujantis Užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento pateikta informacija apie Lietuvos Respublikos institucijų sudarytus tarpžinybinius susitarimus⁶⁵, 2000 – 2015 m. (iki rugpjūčio 25 d.) Užsienio reikalų ministerija buvo informuota apie 502 sudarytus tarpžinybinius susitarimus, sudarytus 64 institucijų. Daugiausia susitarimų sudarė Krašto apsaugos ministerija (140) bei Užsienio reikalų ministerija (65), kitos institucijos neviršijo 20 susitarimų. Didžioji dalis tarpžinybinių susitarimų buvo įvardinti kaip susitarimai dėl bendradarbiavimo ar tarpusavio supratimo memorandumai, o tai leidžia manyti, kad dauguma priskirtini *soft law* aktams.

Tarpžinybinius susitarimus reglamentuojančių nuostatų išdėstymas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, įgyvendindama minėtą Įstatymo nuostatą, 2001 m. spalio 1 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtino Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisykles. Šių taisyklių 13 punktą skirtas tarpžinybiniams susitarimams, jame „sudedant“ visas su tarpžinybinių susitarimų sudarymu susijusias taisykles.

13. Ministerijos, Vyriausybės įstaigos ir kitos valstybės institucijos gali sudaryti susitarimus pagal jų kompetenciją su kitų valstybių ar tarptautinių organizacijų institucijomis, jeigu šiuose susitarimuose nėra teisiškai privalomų įpareigojimų Lietuvos Respublikos Vyriausybei, kitoms ministerijoms ir Vyriausybės įstaigoms, jie neprieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams, kitiems teisės aktams ir tarptautiniams įsipareigojimams, taip pat jeigu šiems susitarimams vykdyti nereikia papildomų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų. Šių susitarimų projektai kartu su suinteresuotų ministerijų ar Vyriausybės įstaigų išvadomis turi būti teikiami derinti Užsienio reikalų ministerijai. Užsienio reikalų ministerijai derinti teikiamas susitarimo tekstas lietuvių kalba turi būti vizuotas jį sudarančios ministerijos, Vyriausybės įstaigos ar kitos valstybės institucijos vadovo ar jo įgalioto asmens. Jeigu pagal susitarimo nuostatas jį aiškinant vadovaujama tekstu užsienio kalba, turi būti pateiktas ir susitarimo tekstas atitinkama užsienio kalba. Užsienio reikalų ministerijai raštu pritarus susitarimo sudarymui, susitarimą sudaro ministerijos, Vyriausybės įstaigos ar kitos valstybės institucijos vadovas arba jo įgaliotas asmuo. Sudaryto susitarimo kopija ir jo elektroninė versija turi būti pateiktos Užsienio reikalų ministerijai, kuri kaupia ir tvarko informaciją apie tokius susitarimus.

⁶⁴ PASSOS, R. Mixed Agreements from the Perspective of the European Parliament. In HILLION, CH., KOUTRAKOS, P. (eds.). *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, 2010, p. 291.

⁶⁵ Užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento el. laiškas apie turimą informaciją apie Lietuvos Respublikos institucijų sudarytus tarpžinybinius susitarimus (2015-08-27).

Kaip matome iš teisės aktų pavadinimų (Tarptautinių sutarčių įstatymas, Tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklės) pagrindinis dėmesys skiriamas tarptautinėms sutartims. Nors abu teisės aktai, ypač Taisyklės, skiriami ir kitiems tarptautiniams susitarimams sureguliuoti, nuostatos, reglamentuojančios kitus tarptautinius susitarimus, atskirai Įstatyme bei Tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklėse neišskiriamos. Šis reglamentavimas galėtų būti tobulinamas, tarpžinybinius susitarimus reglamentuojančias nuostatas išdėstant atskiroje Tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklių dalyje – tai suteiktų daugiau aiškumo bei sistemiškumo⁶⁶.

Pateiktini keli pavyzdžiai iš kitų valstybių praktikos. Bene naujausias Europoje tarptautinių sutarčių įstatymas (nauja redakcija) buvo priimtas Ispanijoje 2014 m. lapkritį⁶⁷. Pirmas dalykas, kuris krenta į akis, yra visiškai kitoks nei Lietuvos tarptautinių sutarčių įstatymo išdėstymas. Ispanija, atsižvelgdama į didelius tarptautinių susitarimų kiekius ir rūšis, nusprendė naujojoje įstatymo redakcijoje pateikti gana aiškią klasifikaciją bei įstatymu aprėpti visą tarptautinių susitarimų įvairovę. Tai matosi ir iš pavadinimo – „Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų įstatymas“. Prie sąvokų įstatymų leidėjas pateikia tris įstatyme reguliuojamas tarptautinių susitarimų grupes⁶⁸: (i) tarptautinės sutartys, (ii) tarptautiniai administraciniai susitarimai ir (iii) tarpusavio supratimo memorandumai („nenorminiai tarptautiniai susitarimai“). Kiekvienai šiai rūšiai tekste skirta atskira dalis, todėl įstatymas šiuo aspektu labai aiškus ir struktūrizuotas. Atskiras skyrius tarpžinybiniams susitarimams skiriamas ir Estijos tarptautinių santykių akte (šio akto 4 skyrius)⁶⁹.

Tarpžinybinių ir kitų tarptautinių susitarimų derinimas bei terminija

Nemažai valstybių reikalauja suderinti tarpžinybinius susitarimus ir kitus *soft law* susitarimus su atitinkamų institucijų teisės skyriais ar kitais padaliniais.

Jungtinės Karalystės teisė reikalauja, kad prieš pasirašant tarpusavio supratimo memorandumus, jų tekstai būtų suderinti su Jungtinės Karalystės Užsienio ir Sandraugos reikalų ministerijos (*Foreign and Commonwealth Office*) teisininkais bei Sutarčių skyriumi. Dokumentų vertimai privalomai derinami ir su ministerijos lingvistais. Visos šios institucijos vertina, ar susitarimas iš tiesų priklauso jį sudaryti siekiančio organo kompetencijai, ar jis neturi būti sudaromas kaip tarptautinė sutartis, ar tinkamai laikomasi terminijos rekomendacijų. Ispanijoje institucija ar įstaiga, planuojanti sudaryti „nenorminį“ susitarimą, turi pasitikrinti su savo teisės departamentu, ar planuojamas susitarimas pakliūtų po tarpusavio supratimo memorandumo sampratą, be to, ji pati turi užtikrinti šiam susitarimui įgyvendinti reikalingas lėšas⁷⁰.

Siekdamos vieningesnės vidinės praktikos, sudarant tokius susitarimus, bei nuoseklumo tekste, įtvirtinant jų neįpareigojančią prigimtį, kai kurios valstybės nustato nenorminių tarptautinių susitarimų sudarymo formos ir terminijos gaires, kuriomis siūlo remtis tokius susitarimus sudarančioms institucijoms. Tai sektinas pavyzdys, kuriuo būtų naudinga vadovautis ir Lietuvos institucijoms. Kaip matyti iš Užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento pateiktos

⁶⁶ Teisėkūros aiškumo ir sistemiškumo principai įtvirtinti 2012 m. rugsėjo 18 d. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnyje. Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.

⁶⁷ Ispanijos Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų įstatymas. Skelbtas 2014 m. lapkričio 28 d. Oficialiame biuletenyje. Prieiga per internetą: <<http://www.boe.es/boe/dias/2014/11/28/pdfs/BOE-A-2014-12326.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

⁶⁸ Apie tokio skirstymo kritiką žr. FERNÁNDEZ TOMÁS, A. Parliamentary Control of “Other International Agreements” in the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act (TOIAA). 18 *SYb/L* 61 (2013-2014). Prieiga per internetą: <http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/4_Fernandez_Tomas.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

⁶⁹ Estonian Foreign Relations Act, RT I 2006, 32, 248, priimtas 2006-06-15. Prieiga per internetą: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/503072014003/consolide>> [žiūrėta 2015-08-20].

⁷⁰ Žr. ESPOSITO, C. *Notes on the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act*. Paper presented in Duke-Geneva Conference on Comparative Foreign Relations Law Geneva, 10-11 July 2015. Prieiga per internetą:

<https://www.academia.edu/14620641/Notes_on_the_New_Spanish_Treaties_and_Other_International_Agreements_Act> [žiūrėta 2015-08-20].

informacijos apie Lietuvos Respublikos institucijų sudarytus tarpžinybinius susitarimus⁷¹, tarpžinybiniuose susitarimuose naudojama terminija labai nevieninga (analizė atlikta tik vertinant susitarimų pavadinimus, kadangi tekstai pateikti nebuvo, o ir jų analizė dėl šio tyrimo apimties negalima), tapatūs instrumentų pavadinimai verčiami skirtingai tiek lyginant su kitomis institucijomis, tiek su kitais tos pačios institucijos susitarimais. Itin nevieningai verčiama sąvoka „*memorandum of understanding*“ (Lietuvos bankas, Žemės ūkio ministerija, Ūkio ministerija, Susisiekimo ministerija ir kiti), be to, tarpžinybinių susitarimų pavadinimuose neretai vartojama ir sąvoka „sutartis“ (Lietuvos bankas, Švietimo ir mokslo ministerija ir kiti), o tai klaidina ir nėra tinkama.

Tarpžinybinių susitarimų terminijos gairės pasitarnautų nuoseklesniems, vieningesniems ir teisiškai tvarkingesniems tekstams užtikrinti. Kaip pavyzdžiai galėtų pasitarnauti JAV gairės⁷² ir ypač Jungtinės Karalystės „Tarptautinių sutarčių ir tarpusavio supratimo memorandumų praktikos ir procedūrų gidas“⁷³.

Tarpžinybinių ir kitų tarptautinių susitarimų registravimas ir skelbimas

Bene visose nagrinėtose valstybėse sudaryti tarptautiniai susitarimai turi būti pateikiami užsienio reikalų ministerijai, kuriai pavesta vesti tokių susitarimų registrą.

Jungtinės Karalystės Užsienio ir Sandraugos reikalų ministerijai turi būti pateikiamos pasirašytų tarpusavio supratimo memorandumų kopijos. Tarpžinybinių susitarimų bei nenorminių susitarimų kopijos Ispanijoje taip pat pateikiamos Užsienio reikalų ministerijai, kuri veda atitinkamą registrą⁷⁴. Lietuvoje tokią registravimą taip pat vykdo Užsienio reikalų ministerija.

Tarpžinybiniai susitarimai Lietuvoje viešai įprastai skelbiami jų sudariusių institucijų tinklapiuose, tačiau vieningo viešai prieinamo registro nėra. Nevieninga ir pačių institucijų praktika – vienu institucijų puslapiuose tarpžinybiniai susitarimai aiškiai išskirti, kitų, pvz., Finansų ministerijos puslapyje informacija apie tarpžinybinius susitarimus nepateikiama. Tai galėtų būti tobulinama. Doktrinoje teigiama, kad atitinkamos institucijos teisės departamento kontrolė bei viešas tarpžinybinių susitarimų bei kitų *soft law* susitarimų skelbimas svarbūs bent minimaliai kontroliuojant, kad institucijos nepiktnaudžiautų tokiais susitarimais jautriose srityse (tokiose kaip gynyba ar užsienio pagalba), be to, taip skatinamas skaidrumas bei gerėja pačių rengiamų susitarimų kokybė⁷⁵.

⁷¹ Užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento el. laiškas apie turimą informaciją apie Lietuvos Respublikos institucijų sudarytus tarpžinybinius susitarimus (2015-08-27).

⁷² *Guidance on Non-Binding Documents*. U.S. Department of State. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/s/l/treaty/guidance/>> [žiūrėta 2015-08-20].

⁷³ *Treaties and Memoranda of Understanding (MOUs). Guidance on Practice and Procedures*. UK Treaty Section, Legal Directorate, Foreign and Commonwealth Office. Updated March 2014. Prieiga per internetą: <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/293976/Treaties_and_MoU_Guidance.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].

⁷⁴ Žr. ESPOSITO, C. *Notes on the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act*. Paper presented in Duke-Geneva Conference on Comparative Foreign Relations Law Geneva, 10-11 July 2015. Prieiga per internetą: <https://www.academia.edu/14620641/Notes_on_the_New_Spanish_Treaties_and_Other_International_Agreements_Act> [žiūrėta 2015-08-20].

⁷⁵ Ten pat.

3. Išvados bei lyginamuoju tyrimu grindžiami pasiūlymai

Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatyme pateiktas tarptautinės sutarties apibrėžimas visiškai atitinka 1969 m. Vienos konvencijoje pateikiamą sąvoką, kartu apimdamas ir 1986 m. Vienos konvencijos apibrėžimą, be to, įstatymas tinkamai pakeistas atsižvelgiant į Lietuvos dalyvavimą mišriuose susitarimuose. Tačiau pastebėtina, kad reikalavimas sutartis sudaryti „raštu“ aiškintinas atsižvelgiant į technologijų kaitą: 1969 m. Vienos konvencija palaipsniui aiškinama vis labiau įtraukiant galimybes modernesnėmis technologijomis ar jų pagalba sudaryti tarptautines sutartis.

Seimo dalyvavimas bei jo demokratinės kontrolės galios sudarant tarptautines sutartis ribotos. Tarptautinių ratifikuotų sutarčių atveju Seimas supažindinamas su sutartimis tik prieš ratifikacijos procedūrą, tuo tarpu neratifikuojamų sutarčių atžvilgiu jo vaidmuo dar mažesnis. Atitinkamai vertėtų svarstyti poreikį padidinti Seimo demokratinę kontrolę tarptautinių sutarčių atžvilgiu, numatant pareigą informuoti Seimą apie visų (tiek ratifikuojamų, tiek neratifikuojamų) tarptautinių sutarčių sudarymo procesų eigą.

Kitai nei 1969 m. Vienos konvencija, Tarptautinių sutarčių įstatymas nemini galimybės išreikšti sutikimą laikyti tarptautinę sutartį įpareigojančia pasikeičiant kitų tipų dokumentais, nei laišakai ar diplomatinės notos, tarptautinės sutarties priėmimo bei nemini galimybės remtis kitais sutartais būdais. Kadangi minimos sąvokos galėtų būti aiškinamos plečiamai, ar reikalingas įstatymo papildymas šiuo aspektu, svarstyтина atsižvelgiant į praktinę sutarčių rengime tiesiogiai dalyvaujančių asmenų patirtį.

Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklės reglamentuoja tiek tarptautinių sutarčių, tiek tarpžinybinių susitarimų sudarymo tvarką. Tačiau tai neatsispindi nei šio teisės akto pavadinime, nei struktūroje. Atitinkamai galėtų būti tobulinamas tiek akto pavadinimas (Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų rengimo ir sudarymo taisyklės), tiek struktūra. Nuostatas, reguliuojančias tarpžinybinius susitarimus, galima būtų išskirti į atskirą dalį – tai būtų naudinga ir teisinės technikos, ir praktinio taikymo prasme.

Kitų valstybių praktikoje pastebima tendencija priimti teisinės galios neturinčių (*soft law*) susitarimų rengimo bei terminijos gaires. Tai sektina praktika, padedanti užtikrinti įvairių žinybų rengiamų panašaus pobūdžio susitarimų nuoseklumą bei leidžianti aiškiau atriboti teisiškai privalomas bei tokios galios neturinčias nuostatas.

Šiuo metu veikiančios paieškų sistemos sukuria tinkamą prieigą prie tarptautinių sutarčių, tačiau tarpžinybiniai susitarimai nėra apjungti į vieningą paieškų bazę. Viešas tarpžinybinių susitarimų registras būtų naudingas tiek siekiant aiškumo, tiek skatinant skaidrumą bei gerinant dokumentų rengimo kokybę.

Naudota literatūra

I. Tarptautiniai teisės aktai ir teismų bylos

1. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės. Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480.
2. 1986 m. Vienos konvencija dėl sutarčių tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų bei tarp tarptautinių organizacijų. Neįsigaliojusi. Prieiga per internetą: <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf> [žiūrėta 2015-08-12].
3. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, 2012 m. spalio 26 d. OL C 326, 26/10/2012, p. 47-390.
4. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1975 m. lapkričio 11 d. Nuomonė 1/75, Rink. p. 1355.
5. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations (Advisory Opinion)* [1949] ICJ Reports 174.
6. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v Bahrain)* (Jurisdiction and Admissibility) [1994] ICJ Rep 112.
7. Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas *Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v Nigeria, Equatorial Guinea intervening)* [2002] ICJ Rep 303.

II. Lietuvos Respublikos teisės aktai ir susiję dokumentai

8. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių rengimo ir sudarymo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 84-2938.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 21 „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 8-184.
11. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.
12. Pagrindinio komiteto išvada dėl Įstatymo dėl Europos Sąjungos bei jos valstybių narių ir Vietnamo Socialistinės Respublikos pagrindų susitarimo dėl partnerystės ir bendradarbiavimo ratifikavimo projekto. Nr. XIIP-153(2), 2013-03-06.

III. Konstitucinio Teismo nutarimai

13. 1995 m. spalio 17 d. nutarimas.
14. 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas.
15. 2006 m. kovo 14 d. nutarimas.
16. 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas.
17. 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas.
18. 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.
19. 2014 m. lapkričio 4 d. sprendimas.

IV. Užsienio valstybių teisės aktai ir susiję dokumentai

20. Vokietijos konstitucija (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*). Prieiga per internetą: <https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
21. Estonian Foreign Relations Act, RT I 2006, 32, 248, priimtas 2006-06-15. Prieiga per internetą: <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/503072014003/consolide>> [žiūrėta 2015-08-20].
22. Ispanijos Tarptautinių sutarčių ir kitų tarptautinių susitarimų įstatymas. Skelbtas 2014-11-28 Oficialiame biuletenyje. Prieiga per internetą: <<http://www.boe.es/boe/dias/2014/11/28/pdfs/BOE-A-2014-12326.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].
23. *Circular 175 Procedure of the US State Department*. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/s/l/treaty/c175/>> [žiūrėta 2015-08-20].
24. *Guidance on Non-Binding Documents*. US Department of State. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/s/l/treaty/guidance/>> [žiūrėta 2015-08-20].
25. *Compilation of Constitutional and Legislative Provisions on Treaty Practice of the Netherlands*. British Institute of International and Comparative Law and the Centre for International Law, National University of Singapore. Prieiga per internetą: <<http://cil.nus.edu.sg/wp/wp-content/uploads/2012/12/Compilation-State-Netherlands.pdf>> [žiūrėta 2015-08-20].

26. *Treaties and Memoranda of Understanding (MOUs). Guidance on Practice and Procedures*. UK Treaty Section, Legal Directorate, Foreign and Commonwealth Office. Updated March 2014. Prieiga per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/293976/Treaties_and_MoU_Guidance.pdf [žiūrėta 2015-08-12].

V. Specialioji literatūra

27. AUST, A. *Modern Treaty Law*. 2nd edn. Cambridge University Press, 2007.
28. BAERE, G. DE. *Constitutional Principles of EU External Relations*. Oxford University Press, 2008.
29. CORTEN, O.; KLEIN, P. Are Agreements between States and Non-State Entities Rooted in the International Legal Order? In CANNIZZARO, E. *The Law of Treaties Beyond the Vienna Convention*. Oxford University Press, 2011.
30. DÖRR, O., SCHMALENBACH, K. (eds.). *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, 2012.
31. *Draft Articles on the Law of Treaties with Commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. Prieiga per internetą: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_1_1966.pdf [žiūrėta 2015-08-12].
32. ESPOSITO, C. *Notes on the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act*. Paper presented in Duke-Geneva Conference on Comparative Foreign Relations Law Geneva, 10-11 July 2015. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/14620641/Notes_on_the_New_Spanish_Treaties_and_Other_International_Agreements_Act [žiūrėta 2015-08-20].
33. FERNÁNDEZ TOMÁS, A. Parliamentary Control of “Other International Agreements” in the New Spanish Treaties and Other International Agreements Act (TOIAA). 18 *SYBIL* 61 (2013-2014). Prieiga per internetą: http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/4_Fernandez_Tomas.pdf [žiūrėta 2015-08-20].
34. GARCIA, M. J. *International Law and Agreements: Their Effect upon U.S. Law*. Congressional Research Service, 2015. Prieiga per internetą: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32528.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
35. HELISKOSKI, J. *Mixed Agreements as a Technique for Organizing the International Relations of the European Community and its Member States*. Kluwer Law International, 2001.
36. HILLGENBERG, H. A Fresh Look at Soft Law. *EJIL* (1999), vol. 10, no. 3, p. 449-515.
37. HOLDGAARD, R. *External Relations Law of The European Community – Legal Reasoning and Legal Discourses*. Kluwer Law International, 2008.
38. IZQUIERDO SANZ, C. Parliamentary Procedure in the Conclusion of International Treaties in Spain. 5 *SYBIL* 1 (1997). Prieiga per internetą: <http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol5/Izquierdo.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
39. JAKULEVIČIENĖ, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. Registrų centras, 2011.
40. KLABBERS, J. *The Concept of Treaty in International Law*. Kluwer Law International, 1996.
41. KLABBERS, J. The New Dutch Law on the Approval of Treaties. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 44, No. 3 (Jul., 1995), p. 629-643.
42. LIMANTAS, M. *Mišrūs susitarimai Europos Sąjungos teisės sistemoje*. Daktaro disertacija, 2014.
43. MARESCEAU, M. A Typology of Mixed Bilateral Agreements. In HILLION, CH., KOUTRAKOS, P. (eds.). *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, 2010.
44. OTT, A. EU Regulatory Agencies in EU External Relations: Trapped in a Legal Minefield Between European and International Law. 13 *European Foreign Affairs Review*, No. 4 (2008), p. 515-540.
45. OTT, A.; VOS, E.; COMAN-KUND, F. (eds.). EU Agencies and Their International Mandate: A new category of global actors? *CLEER Working Papers 2013/7*. Prieiga per internetą: http://www.asser.nl/media/1642/cleer_13-7_web.pdf [žiūrėta 2015-08-20].
46. *Parliaments and the Treaty-making Power*. Association of Secretaries General of Parliaments, under the auspices of the Inter-Parliamentary Union, 1986. Prieiga per internetą: <http://www.asgp.co/sites/default/files/documents//MNMFZLHERWHWLNUJOUYHJXIMIJJYLY.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
47. PASSOS, R. Mixed Agreements from the Perspective of the European Parliament. In HILLION, CH., KOUTRAKOS, P. (eds.). *Mixed Agreements Revisited: The EU and its Member States in the World*. Hart Publishing, 2010.
48. SKOUTARIS, N. Comparing the Subnational Constitutional Space of the European Sub-state Entities in the Area of Foreign Affairs. *Perspectives on Federalism*, 4 (2), 2012, p. E239-E268.
49. THURNER, P.; STOIBER, M. *Comparing Ratification Processes within EU Member States: The Identification of Real Veto Players*. Mannheim Centre for European Social Research, 2001. Prieiga per internetą: <http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/Amsterdam/Thurner.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
50. *Treaties and Other International Agreements: The Role of the United States Senate*. A Study by Congressional Research Service, Library of Congress, 2001. Prieiga per internetą: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CPRT-106SPRT66922/pdf/CPRT-106SPRT66922.pdf> [žiūrėta 2015-08-20].
51. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis*. Eugrimas, 1998.
52. VADAPALAS, V. *Tarptautinė teisė*. Eugrimas, 2006.

VI. Kita medžiaga

54. Seimo užsienio reikalų komiteto darbotvarkės. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8925&p_k=1> [žiūrėta 2015-08-20].
55. Užsienio reikalų ministerijos Teisės ir tarptautinių sutarčių departamento el. laiškas (ir jo priedas) apie turimą informaciją apie Lietuvos Respublikos institucijų sudarytus tarpžinybinius susitarimus (2015-08-27).
56. Prof. Carlos Espósito (Autónoma University of Madrid) el. laiškas (2015-08-19).

*Mokslinė išvada pateikta Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai
2015-11-05 raštu Nr. 2R -326-(1.9).*

